

T.C
BURDUR MEHMET AKİF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI (SDÜ İLE ORTAK)

LYKIA BÖLGESİ TOPLANTI YAPILARI

Nazım ÜLKÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS

BURDUR - 2019

T.C
BURDUR MEHMET AKİF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI (SDÜ İLE ORTAK)

LYKIA BÖLGESİ TOPLANTI YAPILARI

Nazım ÜLKÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS

Jüri: Prof. Dr. Havva İŞKAN

Jüri: Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI

BURDUR – 2019

 <p>MAKÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>	<p>YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU</p>
--	---

M.A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02/07/2019 tarih ve 2019/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 11/10/2019 tarihinde tez savunma sınavı yapılan NAZIM ÜLKÜ'nün "LYKİA BÖLGESİ TOPLANTI YAPILARI" konulu tez çalışması Arkeoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Doç. Dr. B. Ayça POLAT BECKS

ÜYE

: Prof. Dr. Havva IŞIK (Akdeniz Üniversitesi)

ÜYE

: Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI (SDÜ)

ONAY

M.A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYANI

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “LYKIA BÖLGESİ TOPLANTI YAPILARI” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik etik ilkeleri ihlal etmediğimi taahhüt eder, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir ve saygılarımla beyan ederim.

Nazım ÜLKÜ

07.10.2019

ÖNSÖZ

Antik dönemde, kentlerde siyasal yaşamın gelişimine paralel olarak, kent meclislerinin toplanıp tartıştığı ve kimi zaman da kanunlar çıkardığı yapılar inşa edilmiştir. Meclis binaları, son derece önemli bir yapı türü olmasının yanı sıra kentlerin sosyal yaşamlarıyla ilgili birçok bilgiyi de barındırır. Antik dönemden itibaren meclis binaları, demokrasi hareketinin esnek ve işlevsel yapı formlarıyla birlikte korunarak günümüze kadar gelmiştir.

Bu konuyu seçerken, düşüncelerimi dinleyerek benden tecrübelerini esirgmeden sabırla cevap veren, ulaşamadığım kaynakların sağlanması konusunda tereddütsüz yardım eden ve doğru yönlendirmeleriyle konuya tam olarak odaklanmamı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Bilge Ayça POLAT BECKS'e, tezimi araştırma konusunda bana maddi destek sağlayan; Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED)'e , lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında benden maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen sınıf arkadaşım, ev arkadaşım, can dostum sevgili Numan Emin Ünver'e teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca her zaman yanımda olup bana her konuda destek olan canım annem Semra ÜLKÜ'ye ve biricik kardeşim Müşerref ÜLKÜ'ye sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Antik dönemde, kentlerde siyasal yaşamın gelişimine paralel olarak, kent meclislerinin toplanıp tartıştığı ve kimi zaman da kanunlar çıkardığı yapılar inşa edilmiştir. Meclis binaları, son derece önemli bir yapı türü olmasının yanı sıra kentlerin sosyal yaşamlarıyla ilgili birçok bilgiyi de barındırır.

Tez çalışmasının amacı; Lykia bölgesinde bulunan antik kentlerdeki toplantı yapıları hakkında bilgi vermektir. Çoğu antik kentte meclis binasının bulunmaması ve yerine belki de tiyatro yapılarının kullanılmasından dolayı çalışmada tiyatrolardan da detaylıca bahsedilmektedir.

Çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Lykia bölgesinin coğrafi ve tarihi gelişimi hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde, antik Yunan ve Roma'daki yönetim Resimleri detaylıca anlatılmıştır. Bunun sonucunda da meclis binalarının özelliklerinden ve işlevlerinden bahsedilen üçüncü bölüm bulunur. Dördüncü bölümde ise çalışmanın ana konusu olan Lykia kentleri detaylıca anlatılmıştır. Kentlerin tarihçeleri, yapılan araştırmalar ve kent planlarının ardından kentte bulunan toplantı yapılarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Lykia, bouleterion, tiyatro, toplantı, meclis.

ABSTRACT

In the ancient period, parallel to the development of political life in the cities, structures were built in which city councils gathered and discussed and sometimes enacted laws. In addition to being a very important building type, parliament buildings also contain a lot of information about the social life of cities.

The aim of the thesis study is to provide information about the structures of the ancient cities in the Lycian region. In many antique cities, because of the absence of a parliament building and perhaps the use of theater structures, the theaters has been mentioned in detail in the study as well.

The study consists 4 parts. In the first chapter, detailed information is given about the geographical and historical development of the Lycian region. In the second chapter, the administrative forms in ancient Greece and Rome are explained in detail. As a result of this, there are third parts mentioned in the features and functions of parliament buildings. In the fourth chapter, the main subject of the study, Lycian cities are explained in detail. After the survey of the cities, the researches and the city plans, meeting structures in the city were included.

Keywords: Lycian, bouleterion, theater, meeting, assembly.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK BEYAN METNİ	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii-ix
RESİMLER LİSTESİ	x-xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
a. Amaç	1-2
b. Kapsam.....	2
c. Yöntem	3

BİRİNCİ BÖLÜM

LYKIA BÖLGESİ

1.1 Coğrafyası ve Sınırları	4-6
1.2 Roma İmparatorluk Dönemi Sonuna Dek Lykia Tarihi.....	6-9
1.3 Arkaik ve Klasik Dönem	9-10
1.4 Hellenistik Dönem	10-12
1.5 Roma İmparatorluk Dönemi	12-14
1.6 Bölgeye Dair Araştırmalar Tarihçesi	14-16
1.7 Lykia'da Yönetim ve Lykia Birliği.....	16-19

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN VE ROMA TOPLUMUNDA YÖNETİM ŞEKİLLERİ

2.1. Yunan Toplumunda Yönetim ve Meclisler	20
2.1.1 Toprak Soyluların Yönetimi, Demokrasi	21-23
2.1.2. Dörtyüzler Meclisi, Beşyüzler Meclisi, Halk Meclisi	23-25
2.2 Roma Toplumunda Yönetim ve Meclisler	25
2.2.1 Krallık (Rex) Sistemi, Cumhuriyet	25-27
2.2.2 Curia Meclisi (Comitia Curiata), Senato (Senatus), Magistratus, Yüzler Meclisi (Comitia Centuriata), Pleb'ler Meclisi (Concilium Plebis), Halk Meclisleri (Comitia Tributa)	27-29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMUSAL TOPLANTI YAPILARI VE MECLİS BİNALARI

3.1 Toplantı ve Meclis Binaları	30
3.2 Bouleterion	30-32
3.3 Odeion	32-33
3.4 Prytaneion	33
3.5 Ekklesiesterion	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LYKİA ŞEHİRLERİ VE TOPLANTI - MECLİS BİNALARI

4.1 ARYKANDA	35
4.1.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi	35
4.1.2 Kent Planı.....	36
4.1.3 Toplantı Yapısı.....	36-39
4.2 PATARA	39
4.2.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi	39-40
4.2.2 Kent Planı.....	40-41

4.2.3 Toplantı Yapısı.....	41-46
4.3 PİNARA	46
4.3.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi	46
4.3.2 Kent Planı.....	46-47
4.3.3 Toplantı Yapısı.....	47
4.4 RHODIAPOLIS	47
4.4.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi	47-48
4.4.2 Kent Planı.....	48-49
4.4.3 Toplantı Yapısı.....	49-51
4.5 TREBENNA	51
4.5.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi	51
4.5.2 Kent Planı.....	52
4.5.3 Toplantı Yapısı.....	52-55
4.6 TLOS	55
4.6.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi	55-56
4.6.2 Kent Planı.....	56
4.6.3 Toplantı Yapısı.....	56-58
SONUÇ.....	59-61
KAYNAKÇA	62
Antik Kaynaklar	62
Modern Kaynaklar	62-68
İnternet Kaynakları.....	68
EKLER.....	69-102
ÖZGEÇMİŞ.....	103

RESİMLER LİSTESİ

- Harita 1:** Likya Haritası (G.E. Bean, *Eskiçağda Lykia Bölgesi*, (çev. Hande Ökten), Arion Yay., İstanbul, 2018)
- Resim 1:** Arykanda Kent Planı (Cevdet Bayburtluoğlu, *Arykanda, Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.86)
- Resim 2:** Arykanda Bouleuterion Planı (Cevdet Bayburtluoğlu, *Arykanda, Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.86)
- Resim 3:** Arykanda Bouleuterionu Yan Plan (Cevdet Bayburtluoğlu, *Arykanda, Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.86)
- Resim 4:** Arykanda Odeion'u (Cevdet Bayburtluoğlu, *Arykanda, Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.114)
- Resim 5:** Arykanda Bouleuterionu ve Akropolün Havadan Görünüm (Silvan Güneş, <http://blog.delphinhotel.com/arykanda-antik-kenti-likya-birligi/>, 2018)
- Resim 6:** Patara Kent Planı (Havva İşkan, "Likya Birliği ve Eyaleti Başkenti: Patara", *Lukka'dan Likya'ya-Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, ed. H. İşkan ve E. Dündar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.148, fig.5)
- Resim 7:** Patara Bouleuterionu Planı (Fahri Işık, *Patara, Lykia Soyunun Başkenti*, Yay. Haz. Havva İşkan-Şevket Aktaş, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.63)
- Resim 8:** Patara Meclis Binası (<https://www.atlasdergisi.com/gundem/pataraya-havadan-bakis.html>)
- Resim 9:** Patara Meclis Binası (Havva İşkan, "Likya Birliği ve Eyaleti Başkenti: Patara", *Lukka'dan Likya'ya-Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, ed. H. İşkan ve E. Dündar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.151, fig.6).
- Resim 10:** Patara Bouleuterionu Planı (Taner Korkut, *Das Bouleuterion Von Patara*, Ege Yayınları, İstanbul, 2007a, s.25)
- Resim 11:** Patara Bouleuterionu Yan Kesit (Taner Korkut, *Das Bouleuterion Von Patara*, Ege Yayınları, İstanbul, 2007a, s.26)
- Resim 12:** Patara Bouleuterionu Modellemesi Güneydoğudan Bakış (Taner Korkut, *Das Bouleuterion Von Patara*, Ege Yayınları, İstanbul, 2007a, s.95)
- Resim 13:** Patara Bouleuterionu Modellemesi Batıdan Bakış (Taner Korkut, *Das Bouleuterion Von Patara*, Ege Yayınları, İstanbul, 2007a, s.96)

- Resim 14:** Patara Prytaneionu (Havva İşkan vd., Patara 2013 Kazıları, *Anadolu Dergisi*, 2015, S.41, Resim 14, s.321)
- Resim 15:** Pinara Kent Planı (Nevzat evik, *Likya Kitabı*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2015, s.235)
- Resim 16:** Pinara Bouleterion 1 (<https://www.alamy.com/stock-photo-view-of-the-ruins-of-the-roman-odeon-or-bouleuterion-pinara-turkey-76959728.html>, 2013)
- Resim 17:** Pinara Bouleterion 2 (<https://www.alamy.com/stock-photo-view-of-the-ruins-of-the-roman-odeon-or-bouleuterion-pinara-turkey-76959727.html>, 2013)
- Resim 18:** Pinara Bouleterion 3 (<https://www.alamy.com/stock-photo-view-of-the-ruins-of-the-roman-odeon-or-bouleuterion-pinara-turkey-76959732.html>, 2013)
- Resim 19:** Rhodiapolis Kent Planı (Nevzat evik, *Likya Kitabı*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2015, s.423)
- Resim 20:** Rhodiapolis Tiyatrosu (Banu Özdilek, *Lykia'da Gün Yüzüne Yeni ıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*, 4.Boyut Tanıtım Yayınevi, Muğla, 2012, Resim 5a, s.134)
- Resim 21:** Rhodiapolis Tiyatrosu Sahne Binası Doğu Yan Duvar ve Toplantı Salonu (Banu Özdilek, *Lykia'da Gün Yüzüne Yeni ıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*, 4.Boyut Tanıtım Yayınevi, Muğla, 2012, Resim 38b, s.150)
- Resim 22:** Rhodiapolis Tiyatrosu Doğu Analemma ve Toplantı Salonu (Banu Özdilek, *Lykia'da Gün Yüzüne Yeni ıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*, 4.Boyut Tanıtım Yayınevi, Muğla, 2012, Resim 65a, s.172)
- Resim 23:** Trebenna Kent Planı (Nevzat evik vd., "Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, İstanbul, 2005, s.245)
- Resim 24:** Trebenna Ekklesiesterion Planı (Nevzat evik vd., "Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, İstanbul, 2005, s.269)
- Resim 25:** Trebenna Ekklesiesterionu Genel Görünüm (Nevzat evik vd., "Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, İstanbul, 2005, Res/Fig.73)
- Resim 26:** Trebenna Ekklesiesterionu İçeriden Görünüm (Nevzat evik vd., "Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, İstanbul, 2005, Res/Fig.74)

Resim 27: Trebenna Ekklesiesterionu Agoradan Görünüşü (Nevzat Çevik vd., "Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Suna ve İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, İstanbul, 2005, Res/Fig.75)

Resim 28: Trebenna Ekklesiesterionu (Nevzat Çevik, *Likya Kitabı*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2015, s.526)

Resim 29: Trebenna Ekklesiesterionu'ndaki Yazıt (http://www.tuerkei-antik.de/Fotoseiten/riviera/trebenna_en.htm)

Resim 30: Tlos Kent Planı (Fahri Işık, "Lukka Ülkesi'nin Güçlü Kenti: Tlos", *Lukka'dan Likya'ya –Sarpodon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. Dünder), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.213).

Resim 31: Tlos Meclis Binası (<http://www.tloskazilari.com/galeri.html>)

Resim 32: Tlos Meclis Binası Havadan Görünüm (Taner Korkut, *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Seydikemer Kaymakamlığı Yay., S:1, Ankara, 2015, Res.38)

Resim 33: Tlos Meclis Binası Modelleme (Taner Korkut, *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Seydikemer Kaymakamlığı Yay., S:1, Ankara, 2015, Res.39)

Resim 34: Patara Yol Anıtı 3D Modelleme (Fatih Onur, "Patara Yol Anıtı", *Lukka'dan Likya'ya - Sarpodon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, ed. H. İşkan ve E. Dünder, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.575, fig.4)

Resim 35: Patara Yol Anıtı (Sencer Şahin, *Stadiasmus Patarensis:Likya'nın Roma Yolları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.95, Res.6)

KISALTMALAR DİZİNİ

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

vd. : Birden çok yazarlı eserde ilk yazardan sonrakiler ve diğerleri

çev. : Çeviren

haz. : Hazırlayan

yy. : Yüzyıl

ed. : Editör

GİRİŞ

Varoluşsal olarak insanlar, toplumsal yaşamlarında bir araya gelerek bir olay hakkında konuşma ve bu konuda çevreleriyle etkileşim yaratma güdüsüne sahiptir. En eski çağlardan günümüze kadar olan dönemde insan eliyle oluşturulmuş mimari yapıların önemli bir kısmı insanların bu güdülerinin kendine fiziki olarak yer bulması amacıyla tasarlanmıştır. İnşa edilen yapıların işlevleri politik toplantılar, gösteriler, yarışmalar, sahne sanatları gibi farklı amaçlara yöneliktir ve tasarımlarının en önemli ilkesi yapılacak olan toplantının belirli bir düzen içerisinde olmasını sağlamaktır. Mimari kavramı, bu düzeni sağlayacak olan somut güçtür.

Bu düzeni sağlayan ilk sistematik yapının meclis binası adı altında M.Ö. VI. yüzyılda Atina'da ortaya çıktığı genel olarak kabul görmekle birlikte bu dönemde Anadolu'da, İonia gibi çeşitli bölgelerde benzer sistemler olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Söz konusu sistemde, kentte yaşayan halkın arasından seçilen bir meclis, belirli aralıklarla toplantılar düzenlemektedir. Söz konusu düzen ve sistem, uzun yıllar süregelen farklı aşamaların ardından Anadolu ve antik dünyaya yayılarak toplumları etkilemiştir. Zamanla, toplumun orta sınıfı gelişmiş ve demokrasi hareketlerini destekler hale gelmiştir. Bu da demokrasinin farklı işlevsel mimari yapılarla birlikte korunarak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Antik çağda yapılmış olan meclis ve gösteri binaları, kentin prestijini arttıran yapılar olarak görülmüştür. Bu nedenle bu yapılar dönemin en yüksek teknikleri ve süslemeleri ile yapılmış ve kentte bulunan diğer binalardan farklı bir hale getirilmiştir. Kamu binaları genel olarak kentte bulunan kompleks bir yapı içerisinde bulunmaktadır. Bu kompleks yapı devlet agorası içerisine yapılmış olup meclis binası (bouleuterion, ekklesiasterion), yönetim kurulu binası (prytaneion), devlet mahkemesi (heliaia), stoa gibi binaları kapsamaktadır. Ayrıca genelde kompleks içerisinde çeşitli yazıtlar, heykeller ve anıtlar da bulunmaktadır.

a.Amaç

Bu tezin temel amacı, hem genel yapı hem de kent düzeninin unsurları olan kamu mimarisi eserlerinin Lykia toplumunun benlik algısı ve kimliğiyle nasıl ilişkili olduğunu araştırmaktır. Mimarlık, kentsel yaşamın fiziksel ortamını, sivil toplumun ortaya çıktığı alanı oluşturmaktadır. Ayrıca mimarlık; pratik gereksinimlere ve amaçlara

hizmet etmenin yanı sıra; teknik başarılar, estetik değerler ve ideolojilerin kentin imajını üretmek için bulunduğu alan olup, aynı zamanda sivil toplumun kendi imajını oluşturmaktadır. Prestij açısından büyük önemi olan ve gelecek nesil kavramlarıyla bağlantılı olan kamu binaları, yalnızca sivil toplumun ne olduğu değil, aynı zamanda onun istediği ve arzuladığı şeyleri de ortaya koyuyor. Bu yapılar, sembolik iletiler ve çağrışımlarla dolup taşırlar ve ortak hafıza kaynakları olarak hizmet ederler.

Çalışma, yeterli maddi kanıtın bulunduğu Lykia kentlerinde, geçiş üzerine vurgu yaparak, mimari ile sivil kimlik arasındaki bağlantıyı statik olarak değil, sürekli bir süreç olarak inceleyebilecek Resimde yoğunlaştırıyor. Lykia, başlangıçtan itibaren özgürlüğe önem veren; bağımsızlığını Birlik oluşturarak sağlayan; Hellen, Pers ve Roma etkileri altında bile kimliğini koruyabilen bir toplum olarak, bu düşünceyi toplantı yapılarına nasıl yansıttığını incelemek, bu çalışmayı günümüz için de ilginç kılmaktadır.

b.Kapsam

Bu tez çalışmasının ana konusu Lykia Bölgesi'nde bulunan meclis binaları hakkındaki bilgilerdir. Çalışmanın birinci bölümünde Lykia Bölgesi hakkında genel bilgiler verilmektedir. Yüzölçümü bakımından Anadolu'da oldukça büyük bir alan kaplayan bölgede tarih boyunca farklı medeniyetler ve insanlar yaşamıştır. Bu nedenle ilk bölümde bölgenin ilk çağlardan Hellenistik döneme kadar olan yerleşimleri ve gelişimi detaylandırılmıştır. Ayrıca arkeolojik açıdan son derece önemli olan bu bölgede yapılan araştırmalara da detaylı bir Resimde yer verilmiştir.

İkinci bölümde Yunan ve Roma toplumlarındaki yönetim biçimleri anlatılmaktadır. Tez çalışmamızın ana konusunu meclis binaları oluşturduğuna göre bu meclis binalarının hangi amaçla kullanıldığı sorusunun cevabı, o dönemde yaşayan toplumların nasıl yönetildikleri ile anlatılabilir. Demokrasinin toplumlara hakim olması ile birlikte önem kazanan meclislerin nasıl kuruldukları ve işleyişleri ile ilgili detaylar, meclis yapılarının nasıl kullanıldıklarına da cevap niteliğindedir.

Üçüncü bölümde meclis yapılarının açıklamaları ve özellikleri kısa bilgiler olarak verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Lykia Bölgesi'ndeki kentler hakkında detaylı anlatımlar bulunmaktadır. Bu kentlerin nasıl kurulduğu, tarihçeleri ve nasıl ya da kim

tarafından ortaya çıkarıldığı ile ilgili bilgilerin ardından kentte bulunan spesifik meclis yapılarının özellikleri vurgulanmıştır.

c.Yöntem

Tez çalışması sırasında kullanılan öncelikli yöntem literatür taramasıdır. Çalışmaya konu olan bölgenin Anadolu arkeolojisi için son derece önemli bilgiler kapsadığı göz önüne alındığında, yerli ve yabancı çok sayıda kaynağa ulaşılmıştır. Bu durum Lykia bölgesinin ulusal ve uluslararası literatürde oldukça önemli bir yer tuttuğunun göstergesidir. Bu kadar geniş kaynak sayısı içerisinde yapılacak olan seçimlerde öncelik, eğitimini aldığım bölüme ait olan kaynaklara verilmiştir. Kaynaklar, anahtar kelimelere göre gruplandırılmış ve içeriklerinden konuya en yakın ve en detaylı olanlar seçilmiştir. Daha sonrasında ise yine konuyla ilgili farklı basılı kitaplar arasından, yine anahtar kelimeler baz alınarak konu ile ilgili en fazla detayın verildiği kaynaklar seçilmiştir. Kaynak olarak kullanılan çalışmalar, materyal olarak kullanılacaktır. Ayrıca çalışma, görsellerle de desteklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LYKİA BÖLGESİ

1.1 Coğrafyası ve Sınırları

Lykia bölgesi, güneybatı Anadolu'da, günümüzdeki Teke yarımadasının antik dönemlerdeki adıdır. Doğusunda Pamfilya bölgesi, batısında Karia bölgesi, kuzeyinde Pisidia bölgesi ve güneyinde Akdeniz yer almaktadır. Doğuda Antalya körfezi, batıda Fethiye körfezi, güneyde Akdeniz, kuzeyde doğu-batı sınırları arasında çizilecek yarım daire ile sınırlıdır. Ancak bu sınır, zaman içinde sürekli değişmiştir.¹

Teke yarımadası dağlık bir arazidir ve kalkerli bir bünyeye sahiptir. Yalnız Fenike, Demre, Elmalı ovası, Eşençay vadisi alüvyonlu topraklardır ve Pleistosen/Buzul çağda (günümüzden yaklaşık 2,5 milyon yıl önce başlayıp, yaklaşık 10.000 ya da 14.000 yıl önce sona ermiştir) oluşmuşlardır.²

Bu bölgedeki dağlar, güneybatı Toroslar'ı oluştururlar. Bunlar, aynı yöndeki vadiler ya da çukur ovalarla ayrılırlar. Bölge genel olarak yüksektir. Örneğin, Elmalı ovası denizden 1100 metre yüksekliktedir. Dağlar iki kısımda incelenir:³

- Beş Adalar'dan gelen, Kırlangıç Burnu'nu denize paralel olarak geçip, Pamfilya'ya ulaşan Toroslar (Kemer dağları, Delik dağları, Kara dağlar vb.).
- Rodos Pereira'sından Pisidia'ya dek devam eden Toroslar (Daedela dağları, Phoenix dağları).

Lykia sahilleri, bazı kıyı ovaları dışında, sarp ve keskin kayalıklarla kaplıdır. Bu sahiller, coğrafi açıdan üçe ayrılırlar:⁴

- Antalya körfezinin batısından, Gelidonya Burnu'na dek kuzey-güney doğrultusunda (Tatlısu limanı, Cypriae adaları, Siderus limanı, Adrasan Burnu).
- Gelidonya Burnu'ndan İnce Burun'a dek doğu-batı doğrultusunda, ki bu bölge Lykia'nın güney ucudur (Şapsal dağı, Toçak dağı, Alakır Çay, Başgöz Çay).

¹ İlhan Akşit, *Lykia Tarihi*, İstanbul, 1967, s.19.

² Talip Yücel, "Teke Yöresi Orta Bölümünün Mevzii Coğrafyası", *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, S.16(1), 1958, s.144.

³ Akşit, 1967: 20.

⁴ Akşit, 1967: 28.

- İnce Burun'dan Fethiye Körfezi'ne dek kuzey-güney doğrultusunda (İlbiz Burnu, Şahin Burnu, Fethiye).

Aynı zamanda bu bölge, Milyas adını taşıdığı dönemlerde dahi, M.Ö. 334 yılında Büyük İskender tarafından zaptedildiği döneme dek, Lykia ile birlikte Pers krallığına vergi ödüyordu.⁵

Lykia kentleri, Lykçe adlar yanında, Grekçeleşmiş adlar da gösterirler. Bu Grekçeleştirme hareketi, M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren izlenir. Lykia kentleri şu Resimde sınıflandırılabilir:⁶

- Koloni olan kentler (Phaselis, Gagai, Korydalla, Rhodiapolis)
- Koloni olmayıp, kaynakları M.Ö. VI. yüzyıla dek giden Lykia kentleri.

Bunlar, bağımsızlıklarını Hellenistik döneme dek sürdürmüşlerdir (Ksanthos, Myra, Tlos, Pınara, Patara, Olympos, Telmessos, Phellos, Antiphellos, Limyra, Trysa, Teimiousa, Kyaneai, Tyberissos).

- Geç devirde varlıkları bilinmekle birlikte, etimolojik olarak M.Ö. III. Bine uzanan –ss ve –nd ekli kent adları (Akalissos, İdebessos, Kadyanda, Kandyba, Kalynda, Krya, Aperlai, Simena, İsinda, Apollonia, Sura, Araxa, Arneai, Arsada, Sidyma vb.).

Kentlerin, bağımsız durumlarından birlik oluşturmaları ise, Lykia prensi Perikles zamanında olmuştur. Ama bu Lykia Birliği, ancak M.Ö. III. yüzyılın sonu ile II. yüzyılın başlarında gerçekleşebilmiştir. Lykia'daki Grek etkisi ise, M.Ö. VI. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır.

Lykia'nın 6 büyük nehri vardır:⁷ Bunlar Alakır Çay (Limyros), Beşgöz Çay (Arykandos), Demre Çay (Myros), Eşen Çay (Ksanthos), Kızıldere (Glaukos) ve Dalaman Çay (İndos) olarak sıralanabilir.

Bu nehirler, Toroslardan doğup, çeşitli kollara ayrılarak denize dökülürler. Limyra, Arykanda, Myra, Ksanthos gibi büyük kentler, bu nehirlerin yanında kurulmuşlardır.

⁵ Oliver Hüllden, "Considerations on the Tumuli of Lycia in the Pre-Classical Period", *Anatolia Antiqua*, XIX, France, 2011, s.495-514.

⁶ A.H.M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, s.98-99.

⁷ Akşit, 1967: 28.

Teke yarımadası, Akdeniz iklim bölgesine girer. Buna göre, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır. Bu iklim, maki sınırı olan, denizden 700 metre yüksekliğe dek görülür. Üst taraflar ormanlarla kaplıdır. Teke yarımadasında, yıllık ortalama ısı, 20-22,5 derecedir. Yıllık ortalama yağış ise, santimetre kareye 100-150'dir.⁸

Teke yarımadasında, 700 metre yükseltiye dek makiler görülür. Daha yükseklerde ise, çam ormanları yer alır. Sahillerde fundalıklar, zeytin ağaçları, turunçgiller vardır. Lykia, eski çağlarda da verimli bir araziydi. Eski Telmessos, bağları ile ün kazanmıştı.⁹

Genelde doğal geçitleri ve vadileri takip eden Lykia bölgesi ana yol ağları arasında şu bağlantıları saymak mümkündür:¹⁰

- Lykia'daki en önemli yol, Karia ile Pamfilya'yı, Teke yarımadası sahillerini dolaşarak bağlayan yoldur.
- Antiphellos'u Susuz dağ ve Elmalı'dan geçerek, Antalya'ya bağlayan yol.
- Kibyra, Bubon, Balbura ve Oinoanda'yı birleştirip, Finike'ye ulaşan yol.
- Araxa'nın güneyinde, Ksanthos'un karşısında yer alan eski bir köprü kalıntısından, buradan bir yol geçtiği anlaşılır.
- Kalynda'nın doğusundaki Kızılbel geçidinden ve Telmessos'un kuzeyindeki oviden geçerek, Ksanthos vadisinden giden yol.

1.2 Roma İmparatorluk Dönemi Sonuna Dek Lykia Tarihi

Antik Lykia, Akdeniz'e doğru uzanan ve Batı Toros Dağları'nın bir parçası olan bugünkü Teke Yarımadası üzerinde bulunmaktadır. Şu ana kadar keşfedilen insan varlığına ve etkinliğine ilişkin en erken izler; Lykia, Pamfilya ve Pisidia sınırından Katran Dağları'nın doğu tarafında bulunan ve Pamfilya Ovası'na bakan Karain, Çark ini ve Öküz ini gibi çok sayıda mağarada karşımıza çıkmaktadır. Bu mağaralarda

⁸ Yücel, 1958: 157-159.

⁹ Yücel, 1958: 170-176.

¹⁰T.R.S. Broughton, "Roman Asia Minor", in: T. Frank, *An Economic Survey of Ancient Rome*, Bd. IV. Baltimore, 1938, s.863.

gerçekleştirilen stratigrafik kazılardan elde edilen bulgular, Anadolu'daki erken insanlık tarihinin Alt Paleolitik dönemden Epipaleolitik Döneme kadar büyük bir kısmını kapsamaktadır.¹¹

Akdeniz'in önceki ve sonraki kıyı şeritleri atasında yer alan pek çok Paleolitik ve Mezolitik dönem yerleşim alanının deniz altında kalmış olduğu varsayılabılır.¹² Batı Lykia'da yer alan Ksanthos nehir vadisinde bulunan iki mağara yerleşimi Girmeler ve Arsaköy'de gerçekleştirilen yeni kazılar, Epipaleolitik avcı-toplayıcı grupların son açmalarına ve besin üretimlerine geçmiş Neolitik insanlara ilişkin önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Girmeler mağarasında çok sayıda ocak yeri ve insan gömüleri bulunmuştur. Ekonomi temel olarak yaban domuzu, geyik ve tavşan avlama üzerine kuruludur. Bu erken döneme ilişkin kesin tarihlenmeler, şu ana kadar MÖ 9.binyıl ile 8.binyılın ikinci yarısı arasında değişen tarihler ortaya koymuştur.¹³

Lykia'nın Prehistorik tarihine ışık tutan önemli yerlerden birisi Girmeler Mağarası'dır. Bu alanda yapılan çalışmalar gelede mağaranın önünde yer alan höyük tarzındaki yerleşim yerinden geriye kalan verilerin toplanmasından oluşur. Yapılan temizlik ve ön hazırlık çalışmalarının sonucunda mağaranın A ve B olarak isimlendirilen iki adet girişinin önünde bulunan höyük tarz yerleşimden günümüze kadar ulaşan kültürel katmanların kesitleri belirlenmiştir¹⁴.

Mağaranın girişlerinin önünde trapez formda açık bir alan bulunmaktadır. 1985 yılında köylüler tarafından alanın hemen yanında bulunan Ilıca'yı ziyaret etmek isteyenler için bir piknik alanı açılmasıyla mevcut tabakaları barındıran tepelik yerleşim yeri tamamen tahrip edilmiştir. Buldozerlerle yapılan bu tahribat sonucunda, Fethiye Arkeoloji Müzesi'nde görevli olan arkeologlar, yerleşim alanına gelerek yüzeyden keramikler ve küçük buluntular toplamışlardır. Bu buluntular Erken - Geç Kalkolitik ve belki de Erken Tunç Çağı'na tarihlenmektedir.¹⁵

¹¹Ralf Becks, "Tarih Öncesi Likya", *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikoloas'un Ülkesi*, (Ed. H.İşkan & E. Dündar), YKB Yay., İstanbul, 2016, s.26.

¹²Becks, 2016: 28.

¹³Becks, 2016: 29.

¹⁴Taner Korkut vd., "Tlos 2010 Kazı Etkinlikleri: VIII. Girmeler Mağarası", *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kazı Sonuçları Toplantısı* 33/1, 2011, s. 463.

¹⁵Ralf Becks ve Ayça Polat Becks, Girmeler Mağarası –"Lykia'da Bir Kalkolitik Dönem Yerleşimi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/8, 2013, s.167.

Doğuda bulunan ve A olarak adlandırılan mağaranın girişindeki profil, tahrip edildikten sonra temizlenerek belgelenmiştir. Mağaranın duvarının hemen önündeki üst katmanlarda Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait bazı kullanım tabakaları tespit edilmiştir. Batı bulunan ve daha küçük olan B mağarası girişinde ise mağaranın güney duvarına bitişik olan son derece dar bir şerit halindeki kültür tabakaları tespit edilmiş ve temizlenmiştir. Bu alanda, en üst tabakadan başlayarak sırasıyla Osmanlı, Bizans, Roma ve Hellenistik Dönemlere tarihlenen yerleşim izlerine rastlanmıştır.¹⁶

Yaklaşık 1500 yıl süren bir yerleşim boşluğundan sonra M.Ö. 5700 civarındaki Neolitik dönem sonu- Kalkolitik dönem başında, Girmeler Mağarası'nda yeniden yerleşilmiştir. Bu sefer mağaranın önündeki küçük açık alan yerleşimin odak noktası olmuş ve zaman içerisinde tipik bir yerleşim höyüğü gibi gelişim göstermiştir.¹⁷

Ksanthos vadisindeki ikinci mağara, Arsaköy'ün yakınlarında Girmelerin 10 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Arsaköy'ün üst galerisinde gerçekleştirilen kazılar, temel olarak Orta ve Geç Kalkolitik Döneme ve aynı zamanda Erken Tunç Çağı'na ait seramik malzemeler ortaya çıkarmıştır.¹⁸

Lykia'nın arkeolojik kayıtları hala Genç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı boyunca devam eden bir iskân boşluğunu göstermektedir. Bölgede yerleşime ait takip eden izler, tüm Teke Yarımadası üzerindeki çeşitli alanlarda M.Ö. 8.yüzyılda yeniden başlamış ve bu tarih Lykia olarak bilinen bu bölgenin tarihsel dönemlerinin başlangıcına işaret eder.¹⁹

Lykia'da, M.J. Mellink'in Semahüyük kazılarıyla, Erken Bronz Çağı yerleşimleri saptanmıştır. Burada, Troia I ile çağdaş yapı kalıntıları; Troia I, Thermi ve Poliochni buluntularıyla çağdaş buluntular vardır.²⁰ Bu bölgede rastlanan, değişik form gösteren ve çeşitli devirlere ait çanak çömlek buluntuları; o dönemde, bölgede ticaret ve kültürel etkilerin yoğun olduğunu gösterir. Ayrıca burası, kentleşmenin ileri aşamasında Anadolu'nun güneybatısında tipik bir köy yaşamı vermesi bakımından da ilginçtir.

¹⁶ Korkut ,vd.,2011: 464.

¹⁷Becks, 2016:29.

¹⁸ Becks, 2016: 30.

¹⁹ Becks, 2016: 34.

²⁰ Machdelt Mellink, *The origins of Greek civilization 1100 - 650 B.C*, 1962, s.212-214.

Tüm bu bilgilere rağmen, bu dönem insanların kimler olduğu problemlidir. Burada, çeşitli kaynaklarda (Hitit, Mısır) adı geçen Luwilerin oturduğu sanılır. Bunlar, Anadolu'nun yerli halklarından. İndo-Germen bir ırktır ve Luwice konuşurlar. Goetze, dillerinden Hint-Avrupa kökenli oldukları anlaşılan Luwilerin güney Anadolu sahillerinde Hellenistik döneme dek yaşadıklarını belirtir.²¹

II. Ramses zamanında Lukkalar, Hititlerin müttefikleri arasındadırlar.²² Troia savaşlarına, Mısır istilasına katılan Lukka halkının, denizci ve savaşçı bir halk olduğu anlaşılmaktadır.²³

1.3 Arkaik ve Klasik Dönem

Kolonizasyon hareketleri döneminde her yerde koloni kuran Hellenler, Lykia bölgesinde sert tepkilerle karşılaşmışlardır. Bölge halkının savaşçı karakteri bu tepkilerin en önemli nedenidir. Bölgenin tarihi bu savaşçı özellikleriyle kazandıkları başarılarla doludur. Bunlardan ilki, Mısır'ın 19. Hanedanı'na karşı Hititlerin müttefiki olarak Kadeş Savaşı'nda elde edilmiştir.²⁴ Sonrasında, kahramanlık öyküleri Troya Savaşı ile devam etmiştir. Troya Savaşı'nda bölge halkı, Sarpedon ve Glaukos komutasında Troya'luların müttefiki olarak Miken'lere karşı savaşmışlardır. Sınırdaki bulunan Phaselis göz önüne alınmazsa, Yunan kolonicili sadece Lykia bölgesinde etkili olamamış ve Lidyalılar da bu bölgeyi ele geçirememiştir.

Lykialılar, bir dağ kabilesi olan Solymilerle sık sık savaşmıştır. Bu durum onların savaşçı karakterlerini hep taze tutmuştur.²⁵ Bu özellikleri sonucunda iki Lykia kentinin Harpagos'a karşı ölümüne savaşmaları kaçınılmaz olmuştur. Bu kentlerden birisi Ksanthos (Kınık), ikincisi Kaunos'tu (Dalyan).

Ksanthos'lular, Pers Ordusu'nun komutanı Harpagos'u, bir meydan savaşı için ovada karşılar. Savaş sonunda yenileneceklerini anlayınca kadınlar, çocuklar ve hazinelerle birlikte Ksanthos kalesine sığınıp, savunma yapmaya başlarlar. Harpagos ve ordusu kaleyi ele geçirmeyi başaramayınca ateşe verir. Buna rağmen teslim olmayan

²¹Albrecht Goetze, *Kleinasien (Kulturgeschichte des Alten Orients. Dritter Abschnitt, Erster Unterabschnitt. Handbuch der Altertumswissenschaft III.I)*, München, 1967, s.185.

²²Shelley Wachsmann, *Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant*, London, 1998, s.130.

²³Azra Erhat, *Mythos ve Mythologia*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.120.

²⁴George Bean, *Eskiçağ'da Likya Bölgesi*, (çev. Hande Ökten), Arion Yayınları, İstanbul, 2018, s.25.

²⁵Homeros, *İlyada*, (çev. Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.184-205.

tüm Ksanthos'lular savaşarak hayatını kaybeder. Harpagos, Kaunos'u (Dalyan) ele geçirmek için Ksanthos'ta uyguladığı planı yineler.²⁶ Her iki kentin düşmesiyle Lykia bölgesi tamamen Pers egemenliği altına alınmış olur.

Lykia, Pers hâkimiyetine girdikten sonra Pers Kralı Darius'un (MÖ 522 – 486) reformlarına kadar, İonia ve Karya ile birlikte merkez satraplığa bağlı olarak kabul edilir. I. Darius M.Ö. 516/515'te Lykia'yı yıllık 400 gümüş talent vergi ödemekle yükümlü kılar. Her kent kendi payına düşen vergiyi ödemekle yükümlüdür.

Bölge kentlerinin verdiği vergilerin merkez satraplığa iletilmesi, Lykia'da merkezi bir idare şekli olduğuna bir işarettir. I. vergi bölgesi içinde Lykia'nın haricinde İonialılar, Asya Magnesialıları, Aiolialılar, Karyalılar, Milyaslılar ve Pamfilyalılar da bulunmaktadır. Üye olan her ülke eşit koşullarda vergi ödese de Lykia kentlerinin yıllık ödeyeceği vergi miktarı yaklaşık 57 talent gümüş olarak belirlenmiştir. Kentlerden her yıl bu denli yüksek miktarlardaki verdilerin toplanması organize bir teşkilat kurulmasını gerektirmiştir. Bu dönemde Ksanthos, Lykia'nın geri kalanıyla Pers egemenliği arasında idari bağlantıyı sağlamış görüldüğünden, bölgenin siyasi merkezi ve en önemli kenti konumundadır.²⁷

1.4 Hellenistik Dönem

Spartalıların Atina'yı yenmesi ile sonuçlanan M.Ö. 404 yılındaki Peloponnes Savaşı sonrasında Delos Birliği ortadan kalkar. Spartalılar hâkimiyeti ele geçirmiş gibi görünse de deniz ötesinde bulunan bir ülkeyi yönetecek kadar güçlü değillerdir. Bu sebeple Lykia yeniden Perslerin hâkimiyeti altına girer. Perslerin son derece ılımlı yönetimlerinden faydalanarak oldukça özgür ama bir o kadar da despotça hareket eden Karia'nın Pers satrabı Mausolos, M.Ö. erken 4. yüzyılda Lykia üzerinde hak talep eder. Lykialılar, hükümdarları Perikles ile birlikte bu talebe direnir. Sadece Phaselis, Mausolos ile bir anlaşma yaparak kendisini tanır. Perikles bu durum karşısında Phaselis'i düşman olarak kabul edip ablukaya alır²⁸.

²⁶ Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev. M. Ökmen, Haz. A. Erhat), İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973, s.176.

²⁷ Şükrü Özüdoğru, "Lykia'da Persler ve İzleri", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.25, 2012, s.96.

²⁸ Bean, 2018: 26-27.

Mausolos ve haleflerinin Lykia topraklarını egemenlikleri altına almaya çalışmaları, M.Ö. 333 yılında Büyük İskender'in Lykia'ya gelmesi ile sona erer. Büyük İskender, Lykia'ya varır varmaz Telmessos ile bir anlaşma imzalar, sonrasında Ksanthos'a geçerek Pinara ve Ksanthos'u ele geçirir. Phaselis, kendisini bir dost olarak altın bir taçla birlikte Büyük İskender'e sunmuştur. Büyük İskender Phaselis'te bir süre kalır hatta çevrede bulunan kimi komşu şehirleri ele geçirmek için Phaselis ordularını da kullanır. Sonrasında ise Pamfilya'ya geçer²⁹.

Büyük İskender'in Babil'de ölümünden (M.Ö.323) sonra Lykia topraklarına önce Makedonlar gelir, sonra M.Ö. 306'da I. Ptolemaios güçlü filosuyla önce Phaselis'i, ardından da Lykia'yı fetheder. Burada Diodoros'un, Phaselis'i Lykia'dan ayrı olarak anmış olması ilginçtir. M.Ö. 305'de Antigonos, M.Ö. 301'de de Lysimakhos egemen olur. Egemenlik sık sık el değiştirir. M.Ö. 279-278'de I. Antiokhos'un, M.Ö. 278-277'de II. Ptolemaios Philedelphos'un kontrolündedir.³⁰

M.Ö. 196'da ise sırada Seleukos'lar egemenliği vardır. III. Antiokhos Lykia'yı özellikle de Myra-Andriake, Patara, Phaselis ve Limyra'nın alınması üzerinde durur.³¹ Seleukos'luların Anadolu'yu ele geçirme serüveni M.Ö 189'daki Magnesia Savaşı'nda yenilmeleriyle son bulur. Savaşın ardından imzalanan Apameia Barışı sonrasında (M.Ö. 188) Romalılar tüm Lykia'yı Rhodos'a armağan eder³². Lykialılar, daha önce hiç yabancı bir yönetim altına girmediği için bu karara direnirler. Rhodos'lulara bir tebaa olarak değil müttefik olarak verildiklerini öne sürerler. Rhodos ise tam bir politik egemenlik istemektedir³³. Böylece Lykialılar ve Rhodoslular arasında diplomatik ve hatta askeri çatışmalar patlak verir.

M.Ö. 177 yılında Lykialılar, Rhodos yönetimin ne kadar sert ve acımasız olduğunu anlatmaları için Roma'ya bir elçi gönderir. Senato, soğuyan Roma-Rhodos ilişkilerini bahane ederek Lykialıların lehinde karar verir ve Rodoslularla Lykialıların sadece dostluk ilişkileri içerisinde ve müttefik olmalarını gerektiğini bildiren bir karar

²⁹ Bean, 2018: 27.

³⁰ Çevik, 2015: 40.

³¹ Çevik, 2015: 41.

³² Çevik, 2015: 41.

³³ Bean, 2018: 27.

açıklar. Bunun üzerine Lykialılar yeniden silahlanır. Rodoslularla olan çatışmaları 6 yıl daha sürer³⁴.

Lykia'da bu dönemde henüz oluşmakta olan bir siyasi birlik bulunmaktadır. Helen şehirlerine benzeyen şehirler, *koine* adındaki bu siyasi birlik aracılığı ile yılda bir kez toplanır ve *Lykiarkhes* adında bir başkan seçer. Lykialılar, M.Ö. 6. yy.ın ikinci yarısından itibaren Helen etkisinde kalmaya başlamıştır. Her ne kadar Pers hâkimiyeti altında görünseler de ticari bağlarının Helen dünyası ile bulunduğu söylenebilir³⁵.

M.Ö. 167 yılında Roma, Apameia Barışı zamanında Rhodos'a verilen Lykia topraklarının bağımsız olduğunu ilan eder. Bu tarihten itibaren Lykialılar uzun bir süre kendi hallerine bırakılmıştır. M.Ö. 89 yılındaki I. Mithridates Savaşı ile egemenlikleri ilk kez tehlikeye girer. Anadolu'daki pek çok halk Roma'nın karşısında olurken Lykialılar Roma'ya olan bağlılıklarına devam eder ve bunun sonucu olarak Mithridates'i yenen İmparator Sulla tarafından dost ve müttefik unvanı ile ödüllendirilirler. Sulla, ayrıca hediye olarak Oinoanda, Bubon ve Balbura kentlerini de Lykia'ya verir³⁶.

M.Ö. 1. yüzyıldaki Roma iç savaşları, Lykialıları da etkiler. Bölge, Brutus ve Cassius'un yağmalarından zarar görür. Lykialılar Brutus'e haraç vermeme konusunda direnirler ve bu direnişin sonunda Ksanthos işgal edilerek yakılıp yıkılır. Brutus ve Cassius M.Ö. 42'de Antonius ve Oktavius tarafından yenilgiye uğrattılır. Antonius, Roma'dan kendine pay olarak Doğu'yu alınca Lykia, Roma'nın gücünün alanı dışında kalan Küçük Asya bölgesi olarak kalır³⁷.

1.5 Roma İmparatorluk Dönemi

Lykia Birliği'nin kurulması ile Roma'nın Lykia'ya egemen olmak istemesinden dolayı Lykia'ya kendini yönetme hakkı verilir. Böylece Lykia'da Roma kontrolü başlasa da diğer bölgelere göre Lykia daha şanslıdır ve M.S. 43'e kadar bu görece

³⁴ Bean, 2018: 26-27.

³⁵ H. Metzger, *Fouilles de Xanthos, IV. Les Céramiques archaïques et classiques de l'acropole lycienne*, 1972, s. 40-57.

³⁶ Mustafa Adak, "Lykia ve Roma", (ed. Mustafa Adak ve Sencer Şahin), *Likya incelemeleri I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s.130-131.

³⁷ Bean, 2018: 30.

serbestliğini korur.³⁸ M.S. 43'te, Roma senatosunun kararıyla, Lykia'nın Roma eyaleti olduğu ilan edilmiştir.³⁹

M.S. 43 yılında İmparator Claudius'un emirleriyle Lykia'nın tamamı Lykia'nın doğu komşusu olan Roma Pamfilya'sına eklenmiştir. Ekleme yapıldıktan sonra, Claudius hemen Lykia yolları hakkında bir çalışma başlatır. Bu karayolu sisteminin denetimi hem Roma için hem de birliklerini sınır eyaletleri çevresinde kolaylıkla hareket ettirmek ve ürünlerin büyük limanlara taşınmasını sağlamak için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmaların kanıtı olan taş bir payanda, Patara ve Tlos'da keşfedilmiştir⁴⁰.

Lykia, İmparator Nero'nun himayesinde, M.S. 67'de kısa süre Roma'dan ayrılır; ancak, M.S. 69 yılında Lykia'da meydana gelen iç savaş sonrasında İmparator Claudius, Lykia'nın işgal edilmesine ve bir Roma eyaleti haline getirilerek bir vali tarafından yönetilmesine karar verir. Yönetici olarak ta Quintus Veranius adında bir senatör görevlendirilir. M.S. 43 yılında Lykia'ya gelen Veranius, M.S. 45 yılında Patara'da "Stadiasmos" adında bir anıt diktirir. (Bkz. Resim 35 ve Resim 36). Bu anıt, İmparator Claudius tarafından Lykia'da yaptırılan devlete ait yolların bir listesidir. Stadiasmos'ta 53 adet yer ismi bulunmaktadır. Yaklaşık 12-13 metre yüksekliğindeki bu anıtın üst kısmında İmparator Claudius'un süvari heykeli bulunmaktadır. Anıtın ön yüzünde Claudius'a ithafen Lykialıların yazdığı bir yazı bulunur⁴¹.

Lykia, Pamfilya'yla birleştirildikten sonra, İmparator tarafından atanan bir yönetici olan Quintus Veranius tarafından idare edilmiştir. Ancak, Büyük İskender'in ölümünden sonra kurulan Lykia Birliği, Roma Senatosu ile özel bir anlaşma ile hala görev yapmaktadır ve siyasi açıdan Pamfilya'dan ayrıdır. Strabon, savaşın, barışın ve ittifakın (özel durumlar dışında) şu an Roma'nın elinde olduğu halde, Birliğin yerel konulara ve güvenliğe karar verdiğini söylemektedir⁴².

³⁸Çevik, 2015: 41.

³⁹Ronald Syme, *Anatolica*, Studies in Strabo, Ed. A.R. Birley. Oxford University Press, 1995, s.272. A collection of essays by Syme, written in the 1940's but published only posthumously, in 1995.

⁴⁰Fatih Onur, "Patara Yol Anıtı", *Lukka'dan Lykia'ya-Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (Ed. H.İşkan ve E. Dündar), Yapı Kredi Yayınları., İstanbul, 2016, s.570-577.

⁴¹ Sencer Şahin, *Stadiasmus Patarensis: Likya'nın Roma Yolları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.106-109.

⁴² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

Romalılar, İmparatorluğun diğer eyaletlerinde uyguladıkları idari, sosyal ve kültürel politikaları, Lykia'da da uygulamışlardır. Yaklaşık 300 yıl süren Roma egemenliği, Lykia'nın kendine özgü sosyo-kültürel özelliklerinin büyük ölçüde kaybedildiği; buna karşın, Romalı yaşam biçimlerinin ve bunlara ilişkin kurumların daha baskın hale geldiği bir süreç olmuştur.⁴³

Lykia, M.S. II. ve III. yüzyıllarda yaşadığı büyük depremlerin⁴⁴ ve M.S. VI. ve VIII. yüzyılları arasında yaklaşık 200 yıl süren veba salgınının ardından bir daha kendisini toparlayamamıştır.⁴⁵ M.S. VIII. yüzyılda Arap akınları ve bu süreye kadar da korsan saldırıları nedeniyle terk edilen bölge, XIII. yüzyılda Türk Beylikleri ile yeniden yerleşime açılmıştır.

1.6 Bölgeye Dair Araştırmalar Tarihçesi

Antik Lykia üzerine yapılan araştırmalar son 30 yıl içinde büyük bir hızla ilerleyerek, Lykia'yı, Anadolu'nun en çok araştırma yapılan ve veri üretilen bölgelerinden biri haline getirmiştir. Bu araştırmalar temelini, 250 yıl öncesine dayanan uzun bir seyahat, keşif ve çalışma geleneğinden almaktadır. Lykia kültürünün ilk keşfi, yöreye yapılan bir gezi kapsamında Makri, antik Telmessos ve modern Fethiye'yi ziyaret eden Fransız Büyükelçisi Kont Choiseul-Gouffier'e atfedilir.⁴⁶

1800 yılında Avusturyalı Hammer-Purgstall ilk Likya yazıtlarını kopyalamıştır. Bundan 12 yıl sonra L. Mayer, Ch.R.Cockerell, F.Beaufort ve W.Gell de bölgeyi ziyaret etmiş fakat çalışmaları Lykia kıyılarının kısa tasvirleri üzerine yoğunlaşmıştır. Aynı durum, İngiliz R.Walpole ve 1832 yılında daha çok bir Alman kolonisi bulmak amacıyla Lykia'yı ziyaret eden ancak yaptığı arazi değerlendirmesinde antik anıtları tarif eden Alman L.Ross için de geçerlidir.

⁴³Oğuz Alp, *Şehircilik Açısından Romanizasyon Sürecinde Lykia Kentleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s.35.

⁴⁴N. N. Ambraseys & J. A. Jackson, "Faulting Associated with Historical and Recent Earthquakes in the Eastern Mediterranean Region", *Geophysical Journal International*, v. 133, 1998, s.1008-1016.

⁴⁵L.K. Little, *Plague and the End of Antiquity – The Pandemic of 541-750*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s.101.

⁴⁶Martin Zimmerman, "Likya Uygarlığı'nın Keşfi" içinde: *Lukka'dan Likya'ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (Ed. H.İşkan ve E. Dünder), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.4.

Onları, 1836 yılında Ch. Texier izlemiş, daha uzun bir süre Patara'da kalarak burada ve diğer Lykia kıyı yerleşimlerinde bulunan anıtların çizimlerini “*Descriptions de l'Asie Mineure*” (1848) isimli eserinde yayınlamıştır.⁴⁷ Lykia sanatı ve dilini gerçek anlamda keşfetmeyi başaran ise Ch. Fellows olmuştur. Bu İngiliz araştırmacı, 1838 baharında Antalya'da bulunan üssünden yola çıkarak Likya yarımadasını dolaşmış ve Finike, Kaş, Kalkan ve Patara'da molalar verdikten sonra Lykia kenti Ksanthos'u keşfetmiştir. 1840-41 yıllarında Rd. Hoskyns'in yarımada ziyaretini, 1 yıl sonra T.B.A Spratt ve E. Forbes'in bölgeye seyahatleri takip etmiş ve keşif sonuçlarını 1857'de yayınlamışlardır. Avusturya Bilimler Akademisi tarafından görevlendirilen ve aralarında çeşitli yazıt uzmanlarının da bulunduğu bir çık akademisyen, O. Benndorf önderliğinde Lykia'yı ziyaret etmiştir.⁴⁸

G.E. Bean, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, bu çalışmaları Lykia'nın geniş kesiminde yaptığı gezilerle sürdürmüştür.⁴⁹ H. Metzger, 1962 yılında, Ksanthos'un güneybatısındaki kutsal alan Letoon'da teknik açıdan oldukça zor olan kazılara başlar. 1952'de F.J. Tritsch özellikle orta ve doğu Lykia'da incelemelere; Patara ve Antiphellos'ta ise küçük kazılara girer. 1965 yılından itibaren, J. Borchhardt ve arkadaşları, Lykia'nın çeşitli yerlerinde düzenli incelemeler ve düzenli kayıt işlemleri yürütürler. 1969'dan sonra da, J. Borchhardt'ın yönetiminde Limyra'da kazılar başlar.

Ekrem Akurgal, 1941 yılında Lykia'nın M.S. VI. yüzyıl kabartmaları üzerine yaptığı “*Griechische Reliefs des VI. Jahrhunderts aus Lykien*” çalışmayı yayınlamıştır. Yakın geçmişte, Lykia'ya olan ilgiye rağmen, pek çok Lykia bölgesi neredeyse hiç dokunulmamış olarak kalmıştır ve kimse bu toprakların altında neyin gömüldüğünü gerçekten bilmemektedir. Türk arkeolog Cevdet Bayburtluoğlu, tüm dünyadaki en görkemli harabe alanlarından birisi olduğunu ispatladığı Arykanda'yı ortaya çıkarmıştır. Kazı çalışmaları, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Fahri Işık tarafından başlatılan ve kumdan geniş bir kentin çıkarıldığı Patara'da yine aynı üniversitenin Arkeoloji bölüm Başkanı Dr. Havva Işkan Işık'ın gözetiminde devam etmektedir.

⁴⁷ Zimmerman, 2016: 5.

⁴⁸ Zimmerman, 2016: 6.

⁴⁹ Bean, 1997: 174.

Dünyanın en eski feneri olabilecek yapı ve aynı zamanda Lykia'nın meclis binasının ortaya çıkarılması da dâhil olmak üzere çok heyecan verici keşifler yapılmaktadır.

2010 yılında Tlos'ta başlayan kazı çalışmaları,⁵⁰ Orta Lykia dediğimiz Kaş ve Kale arasında kalan bölgede, Tübingen Üniversitesi Eskiçağ Tarihi kürsüsünden Prof. Dr. Frank Kold ve ekibinin çalışmaları,⁵¹ Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Sencer Şahin'in 2004 yılında başlattığı Lykia, Pamfilya ulaşım sistemleri üzerine yaptığı çalışmalardaki yüzey araştırmaları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu'nun Batı Pamfilya ve Doğu ve Kuzey Lykia'daki yüzey araştırmaları, Olympos'ta sürdürülen araştırma kazıları,⁵² bu bölgenin tarihçesi hakkında bizlere ışık tutmaktadır.

İlk olarak 1881-1882 yıllarında, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün kurucusu, Arkeolog, Epigraf O. Benndorf ve çalışma arkadaşlarının başlattığı, 1980 yılında dönemin Antalya Müze Müdürü Kayhan Dörtlük, 1981-1985 yılları arasında ise Arkeolog Cevdet Bayburtluoğlu başkanlığında devam ettirilen Phaselis kazı araştırmaları⁵³, Ksanthos antik kentinde 1950lerde Paris Sorbonne Üniversitesi profesörü Pierre Demargne ile başlayan, Prof. Dr. Henri Metzger ile devam eden ve sonrasında Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Burhan Varkıvanç tarafından devam ettirilen çalışmalar, Prof. Dr. Nevzat Çevik öncülüğündeki Beydağları Yüzey araştırmaları (1996-2006), Rhodiapolis Kazısı (2006-2009) ve 2009'da başlayan Myra-Andriake kazıları ve Avusturyalı bilim adamlarının 1970'lerden beri sürdürdüğü Limyra kazıları da bölge ile ilgili önemli çalışmalar arasında sayılabilir.

1.7 Lykia'da Yönetim ve Lykia Birliği

Birlik kavramı Lykialılar'da en erken M.Ö. 15. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'daki halkın Hititlere karşı oluşturduğu Assuva Konfederasyonu'na girmeleri

⁵⁰ Korkut, 2011: 453.

⁵¹ Ertuğ Öner, *Kaş-Demre Platosu'nda Fiziki Coğrafya Araştırmaları ve İnsan-Doğal Çevre İlişkileri*, "Ege Coğrafya Dergisi", S.8, 1995, s.110-111.

⁵² Yelda Olcay Uçkan, *Olympos I, 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, AKMED, Antalya, 2017, s.27.

⁵³ Akdeniz Üniversitesi, "Phaselis Araştırmaları", <http://www.phaselis.org/> (12.05.2019).

ile ortaya çıkar. Homeros'un İliada'sında Troyalıların yardımına Lukkalılar olarak tek bir isim ve tek bir ulus olarak gitmeleri, Lykialıların birlik bilincine sahip olduklarının göstergesidir. Bu bilinç, Ksanthos'taki kent devletlerinin Perslere karşı birleşmesinde ve yaklaşık 1 yüzyıl sonra gönülsüz olarak katıldıkları ve sonrasında başkaldırdıkları Atina-Delos Deniz Birliği'ne ödedikleri verginin Lykia olarak adlandırılmasında da görülür. Perslerin Lykialıları asla egemenlikleri altına alamamış olmasının en önemli nedeni de yine Lykialıların sahip oldukları ulusal güç birliğidir⁵⁴.

M.Ö. II. yüzyılda kurulan Lykia Birliği, federal karakterli ve Helen devlet kurumlarının çok daha ilerisinde bir oluşum olarak dikkat çekmektedir. Lykia Birliği, daha kuruluş aşamasında iken, Roma Devleti ile olumlu ilişkiler kurarak, onun desteğini sağlamıştır.⁵⁵

Birlik Anayasası, M.Ö. 507 yılında kurulmuş olan ve dünyadaki ilk demokrasi hareketi olarak bilinen Atina demokrasisi ile karşılaştırıldığında çoğulcu içeriği ve hakça yönetim biçimi sayesinde ilk halk yönetimi özelliğine sahip olmuştur. Montesquieu, 1748'de basılan Kanunların Ruhu isimli kitabında Lykia Birlik yasalarını demokrasi bağlamında antik dünyanın en mükemmeli olarak övmüştür⁵⁶.

Kuşkusuz Lykia Birliği'nden önce daha farklı birlik kuruluşları da olmuştur. Örneğin M.Ö. 8. yüzyılda Anadolu'da İon Birliği bulunmaktadır. Daha sonraları Yunanistan'da pek çok farklı halklardan oluşan birlikler meydana getirilmiştir. Lykia Birliği, tüm bu birliklerden ulus birliği olması özelliği ile ayrılır. Birlikte yer alan kentler Lykialı olarak ortak bir tarihe ve geçmişe sahiptir ve aynı kültürü paylaşır. Ayrıca Lykia Birlik Meclisi daha çok sivillerden oluşmaktadır ve her yıl bir başka kentten bir yıllığına bir başkan seçilir. Bu da devlet yapısının tüm antik çağ birlikleri içerisinde en demokratik olanı olarak adlandırılmasına neden olmuştur⁵⁷.

Lykia Birliği'nin en önemli özelliği, 23 kentin federatif bir yapı ile merkezi idareye bağlı yönetim sistemi oluşturmuş olmasıdır. Lykia'da birlik olarak

⁵⁴Fahri Işık, *Patara, Lykia Soyunun Başkenti*, (Yay. Haz. Havva Işkan-Şevket Aktaş), Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.65.

⁵⁵Andrew Farrington, *The Roman Baths of Lycia, An Architectural Study*, Ankara: British Institute of Archaeology at Ankara, 1995, s.124.

⁵⁶Işık, 2011: 66.

⁵⁷Işık, 2011: 66.

adlandırılabilir ilk örgütlenme, M.Ö. 4. yüzyılda Perikles tarafından oluşturulmaya çalışılmıştır. Esas Lykia Birliği ise M.Ö. 168/67 yıllarında kurulmuştur⁵⁸.

Lykia Birliği'ndeki şehirler, büyüklükleri ve önemleri baz alınarak mecliste bir, iki veya üç üye ile temsil edilmektedir. Bunlardan altı şehir -Xanthos, Patara, Pınara, Tlos, Myra ve Olympos- üç oy sahibidir⁵⁹. Daha küçük şehirler ise ikili, üçlü veya dörtlü şehir birlikleri oluşturmuş ve tek oyla temsil edilmiştir. Farklı kentlerin farklı oy sayısına sahip olması nüfus yoğunluğu, ekonomik güç ve birlik bütçesine katkı payı gibi kriterler göz önüne alınarak oluşturulmuştur ve bu Resimde her kentin mecliste eşit Resimde temsil edilmesi amaçlanmıştır⁶⁰.

Romalılar, Lykia'nın bir eyalet haline getirilmesi sonrasında yapılan idari düzenlemede, Lykia Birliği'nin önceki yapılanmasını korumuşlardır.⁶¹ Ancak Lykia Birliği, bu dönemde, siyasal ve askeri işlevini yitirmiş ve daha çok kültürel ve dini olayları düzenleyen bir birlik görünümü almıştır. Bölgede bir prestij kurumu olan Lykiarklık, yine yerel aristokrasinin üyeleri tarafından, Roma valisinin denetimi altında sürmüştür.⁶²

Lykia Birliği'ne ait bilgiler henüz kesinlik kazanmadığı için tartışmalara yol açmaktadır. Özellikle oy hakkına sahip kent sayısının 23 olması sorunludur. Yazılı kaynaklar, arkeolojik bulgular ve özellikle kazılarda ele geçirilen yazıtlarda Lykia'daki kent sayısı 23'ün çok üzerindedir. Fakat buna karşılık olarak sikke basan 18 kent bulunmaktadır. Strabon, Birlik toplantılarının düzenli olarak yer değiştirdiğinden bahsetmektedir. Fakat Lykia'da Patara dışında büyük ve görkemli başka bir meclis binasının olmaması da başka bir tartışma konusudur. Ayrıca başka kentler varken Olympos'un en büyük 6 kent içersinde sayılması da bir başka araştırılması gereken konu olarak karşımıza çıkmaktadır⁶³

⁵⁸Mustafa Adak ve Sencer Şahin, *Likya incelemeleri I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s.68-69.

⁵⁹ Strabon, 1993:XIV, 3.3.

⁶⁰Taner Korkut, "Antik Çağlarda Amphiktionia, Symmachia, Sympoliteia Yapılanmaları ve Lykia Birliği", (ed. B. Can), *Doğudan Yükselen Işık, Anadolu Arkeolojisine Katkılar, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan Kitabı*, İstanbul: Ege Yayınevi, 2007b, s.135.

⁶¹Stephen Mitchell, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I. The Celts in Anatolia and Impact of Roman Rule*, Oxford, 1993, s.147.

⁶²Alp, 1998: 33.

⁶³ Işık, 2011: 67.

Birlik kentleri, üzerinde Apollon ve Artemis başlarının bulunduğu ortak sikkeler basar. Birliğe üye olmak, vatandaşlara da kişisel faydalar sağlamaktadır. Bir Lykia'lı bir başka birlik kentinden bir mülk alabilir, ticaret yapabilir ve başka bir kentten biriyle evlenebilirdi. Ayrıca birliğe üye olan kentlerin kendi yerel meclisleri de bulunmaktadır fakat bu meclisler sadece buldukları kentin yönetiminden sorumludur⁶⁴

Lykia Birliği'nin Roma ile yaptığı ittifak, Pontos Kralı VI. Mithridates'e (M.Ö. 89-84) karşı verilen ilk savaşta ciddi bir sınava tabi tutulmuştur. Lykia'lılar Roma'ya sadık kalarak müttefiklik görevlerini yerine getirdiler.⁶⁵

⁶⁴ Işık, 2011: 66-67.

⁶⁵ Christof Schuler, "Hellenistik Dönem'de Likya ve Likya Birliği" içinde: *Lukka'dan Likya'ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (Ed. H.İşkan & E. Dünder), Yapı Kredi Yayınları., İstanbul, 2016, s.55.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNAN VE ROMA TOPLUMU YÖNETİM ŞEKİLLERİ

2.1. Yunan Toplumunda Yönetim ve Meclisler

Antik Yunan'daki demokrasi tipinin daha önceki dönemlere kadar olan diğer rejimlerden farklı olan en belirgin özeliği, halkın ve toplumun, kenti yönetiminde direk olarak söz sahibi olma hakkının olmasıdır. Sonuç olarak kadınlar, köleler, şehirde yaşayan yabancıların statüleri dışında, siyasi bir eşitlik kurumu oluşmuştur.⁶⁶

Antik Yunan'da yıllar boyunca aristokrasiden tiranlığa kadar farklı yöntemler görülmüş olsa da aslında Antik Yunan'ın yönetimini karakterize eden tek yönetim demokrasisidir. Kavramsal olarak halkların yönetimi olarak tarif edilen demokrasi yönetiminin toplumsal yansımaları incelendiğinde aslında halk kavramının tüm Yunan toplumunu oluşturan insanları kapsamadığı görülür. Bahsedilen halk kavramında sadece özgür olan insanlar bulunmaktadır.⁶⁷ Antik Yunan'daki halk kavramı, köleleri kapsamaz. Köle olanlar, sahiplerinin malı ya da canlı olan bir araçtır ve bundan öteye gidemezler. Bu yüzden aslında insan kavramı içerisinde de değerlendirilmezler ve bahsedilen özgür insanlar grubunun içerisinde yer almazlar.⁶⁸

Antik Yunan'da kullanılan halk kavramına toplumun mevcut yapıları açısından bakıldığında, özellikle Atina'da bu kavramın karşılığı farklılıkları olan sınıfsal toplumlar olarak karşımıza çıkar. Toplum; *Eupatrid* yani büyük toprak sahibi soylular, *Demiurgoi* yani ticaretle ve zanaatla uğraşan kentli orta sınıf, *Georgoi* yani az topraklı yoksul köylü, *Thethes* yani toprakları ve belli bir işleri olmayan kentli emekçiler olarak ayrılır.⁶⁹ Hatta soylular da kendi içlerinde farklı sınıflara ayrılmışlardır: *Eupatridler* iyi doğmuşlar, *Geomarlar* toprak beyleri, *Hippeisler* atlılar olarak sınıflandırılmışlardır.⁷⁰

⁶⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s.45.

⁶⁷ Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (çev. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.24.

⁶⁸ Ayhan Yalçınkaya, *Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, (der. Mehmet Ali Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.43.

⁶⁹ Ağaoğulları, 2013: 24.

⁷⁰ Ağaoğulları, 2013: 22.

2.1.1. Toprak Soyluların Yönetimi, Demokrasi

Atina, M.Ö. 8. yüzyıla kadar krallıkla yönetilir fakat daha sonraları aristokrat insanlardan oluşan seçkin bir zümre yönetime sahip olur.⁷¹ Bu soyluların ellerinde oldukça geniş topraklar bulunmaktadır ve M.Ö. 8. Yüzyıldan itibaren kralın sahip olduğu yetkilere ortak olma mücadelesine girerler. Zaman ilerledikçe bu yetkiler yargıyı da kapsayarak yüksek memurluklara dönüşür ve soylu kişilerine eline geçer. Bu yeni durum sonrasında da kral, soylular tarafından seçilen, belirli bir süre görev yapan yüksek rütbeli bir kamu görevlisine dönüşür. Böylece tek bir kişinin yönetiminden yani krallıktan belli bir azınlığın yönettiği oligarşiye geçilir.⁷²

Oligarşiye geçilmesiyle birlikte oraya tiranlık sistemi çıkar. Aslında M.Ö. 7. Ve 6. Yüzyılda rastlanan tiranlar, genelde toplumun soylu ve zengin sınıfından doğmuş ve yönetimi ele geçirmişlerdir. Kimi kent devletlerinde ise tiranlar krallıktan demokrasiye geçilen dönemde ortaya çıkmışlardır. Başlangıçta tiranlar, yönettikleri şehirlerde iyi ve önemli işler yapmış, kentlerin imarı için çalışıp halkın sevgi ve güvenini kazanmışlardır. Fakat zaman geçtikçe yönetimi zor kullanarak ele geçirmelerinden ve diktatör gibi davranmalarından dolayı halkın desteği azalmış ve demokrasiyi savunan insanlarca, kentlerde istenmeyen kişiler haline gelmişlerdir. Bilinen en ünlü tiranlar arasında Pheidon, Kypselos, Peisistratos ve Polykretes sayılabilir.⁷³

Kent devletleri gelişmeye başlayınca, zengin ve soylu sınıf ile halk arasında sorunlar baş göstermeye başlar. Orta ve aşağı sınıftan halk, kanunların ya da toplum hayatını düzenleyen kuralların toplumun adet ve geleneklerine göre yorumlanmasından şikayet etmeye başlar çünkü onlara göre bu durum, soylu sınıfın hukuk kurallarını göreceli olarak uygulamasına ve soyluların her dediğinin olmasına sebep olmaktadır.⁷⁴ Halk, yasaların yazılı bir hale gelmesini istemektedir ve aristokrat sınıfla girdikleri bu mücadeleyi kazanırlar. Demokrasi adına atılmış en önemli adım, *thesmoi* denen ve

⁷¹Oktay Uygun, *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003, s.22-23.

⁷²Ahmet Taner Kışlalı, "Eski Yunan'da demokrasi ve demokratik düşünce", *Amme İdaresi Dergisi Cilt 17*, Sayı 1, İstanbul, 1984, s.64-65

⁷³Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.53.

⁷⁴Tekin, 2007: 54.

zenginlerin işine gelen sözlü yasalardan *nomi* denen yazılı yasalara geçiştir. *Nomi*, toplumdaki tüm insanların sosyal ve siyasi hayatlarını adil bir Resimde düzenlemiştir.⁷⁵

Atina'da en eski yasa yapıcı kişiler arasında Drakon gösterilebilir. Drakon, Atina kanunlarını ilk kez bir sisteme bağlamış ve adam öldürme ya da tecavüz suçlarına verilecek olan cezaları belirlemiştir. Yasaya göre verilecek olan cezalar son derece ağırdır, bu yüzden Drakon için halk, “*kanunlarını kanla yazdı*” yorumunu yapmıştır.⁷⁶ Fakat tüm bu sert ve olağanüstü cezalarla güçlenen Drakon ve adamları, kendilerinden bekleneni gerçekleştiremezler. Çıkarılan kanunlar toplum huzurunu sağlamak yerine siyasal rejimin daha da karmaşık bir hale gelmesine sebep olur.⁷⁷

Atina'nın diğer bir yasa yapıcısı olarak Atinalı soylu bir devlet adamı ve aynı zamanda ve ozan olan Solon'un M.Ö 6. yüzyıl başlarında getirdiği yenilikler, Antik Yunan demokrasisi adına çok önemlidir. M.Ö. 594'te Solon, *arkhon* yani devletin en yüksek yönetici seçilir. Seçildiği dönemde halkın özellikle yoksul tabakasındaki şikâyetler son derece artmıştır.⁷⁸ Antik Yunan'da yönetim, yurttaş temelli olarak belirlenmiştir. Fakat tarihsel sürece bakıldığında yurttaşlık öncelikle soy temellidir. Solon ise bu durumu tamamen değiştirerek yurttaşlık anlayışını servet temeli olarak düzenlemiştir.⁷⁹

Yeni yasalarla alınan ilk önlem, ekonomik ilişkiler alanında olmuştur. Bu önlem aslında son derece olağanüstü bir uygulamadır ve tüm borçların silinmesini öngörmektedir. Yüklerin atılması olarak adlandırılan bu düzenleme, özellikle mülk ve toprak sahibi zengin ailelerin önemli bir bölümünü etkilemiştir. Alınan ikinci önlem, yoksul halkın sahip olduğu toprakların üzerindeki ipoteklerin kaldırılmasıdır. Bu ipotekler kalkınca borç ta kalmadığı için toprakların eski sahipleri kendilerine ait olan kullanım haklarını hiçbir kısıtlama olmadan kullanabilmiştir.⁸⁰

Solon, Yunan yurttaşları soyluluklarına göre değil servetlerine göre 4 sınıfa ayırır. Bu sınıflandırma yapılırken servet ölçüsü olarak yılda kaç kile ya da ölçek

⁷⁵ Tekin, 2007: 55.

⁷⁶ Tekin, 2007: 55.

⁷⁷ Robin Osborne, *Greece, in the Making 1200-479 BC*, London & Newyork : Routledge, 1996, s.216.

⁷⁸ Tekin, 2007: 55-56.

⁷⁹ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih öncesinde İlk Çağ'da Orta Çağ'da ve Yeni Çağ'da Toplum ve Siyasal Düşünüş*, 6. Kısaltılmış Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s.125.

⁸⁰ Mehmet Yetiş, “Antik Atina'da Demokrasinin Gelişimi: Soloncu Pasif Devrimden Peisistratos'un Tiranlığına”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:54 S.2, 1999, s.9-10.

buğdaya (*medimnos*) sahip oldukları esas alınmıştır. 1 medimnos 38 kg ya da 50 litreye eşittir. Yurttaşların ödeyecekleri vergilerin belirlenmesinde ve ayrıca askeri ya da siyasal alanda sahip olacakları mevkilerin düzenlenmesinde yeni kurulan 4 sınıftan hangisini dâhil oldukları göz önünde bulundurulacaktır. Bu belirtilen 4 sınıf ve servet ölçüleri ⁸¹:

1. Pentakosimedimnoi : 500 medimnos ve üstü
2. Hippeis (atlılar) : 300-500 medimnos
3. Zeugitai (küçük çiftçiler) : 200-300 medimnos
4. Thetes (fakir köylüler, toprağa bağlı köleler ve işçiler) : 200 medimnos ve altı

2.1.2. Dörtüzler Meclisi, Beşüzler Meclisi, Halk Meclisi

Dörtüzler meclisi

Solon'un getirdiği en önemli anayasal reformlarından birisi de *Dörtüzler Kurulu*'nu (boule) kurmasıdır.⁸² Böyle bir kurulun gerçekten de var olup olmadığı tarihçiler arasında bir tartışma konusudur fakat geleneksel tarih yazımını kabul eden tarihçiler, genel olarak bu kurulun olduğunu ve kurucusunun da Solon olduğunu kabul etmektedirler.⁸³

Dörtüzler Meclisi'nin görevi Halk Meclisi'ne gelen ve onaylanacak olan yasa tasarılarını hazırlamaktır. Bir nevi Danışma Meclisi niteliğinde olan bu meclis, asıl mecliste görüşülecek olan gündemi hazırlar. Bu meclise *Zeugitai* denen üçüncü sınıf yurttaşlar girebilmektedir. Boule için her kabileden 100 üye alınır. Meclis üyelerinin asıl seçildiği konusunda net bir bilgi olmasına rağmen temsilcilerin Pentakosiomedimnoi, Hippeis ve Zeugitai sınıflarından oluştuğu bilinmektedir.⁸⁴

Beşüzler meclisi

Beşüzler Meclisi, Atina'da bulunan kabileleri temsil etmek üzere kurayla seçilmiş 500 kişiden oluşan bir meclistir ⁸⁵ Günümüzdeki demokrasi rejimlerine bakıldığında bir nevi yürütme organı olarak düşünülebilir. Bu meclisin en önemli görevi halk meclisinin

⁸¹ Tekin, 2007: 89-90.

⁸² Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, (çev. Suat Yakup Baydar), İstanbul, 1984, s.8.4.

⁸³ Carl Roebuck, *The World of Ancient Times*, New York, 1996, s.208.

⁸⁴ Tekin, 2007: 90.

⁸⁵ Uygun, 2003: 33.

gündemini belirlemektir. Ayrıca birçok idari işi de yürüttükleri bilinir⁸⁶ Üyeler kurayla seçilir ve bir kişi ancak bir kez seçilebilir bu yüzden halkın büyük çoğunluğu bu mecliste üyelik yapmıştır⁸⁷. Atinalılar idarecilerin göreve getirilmesinde kura yönteminin seçimlere göre daha demokratik bir yöntem olduğunu savunmuşlardır.⁸⁸ İdarecilerin görev süreleri genelde 1-2 yıl ile sınırlandırılmıştır ve bu durumun yolsuzluk gibi olumsuzlukları önleyeceği düşünülmüştür.⁸⁹

Halk meclisi

Atina'da 20 yaşını bitirmiş her erkek vatandaş, halk meclisinin doğal üyesi haline gelir.⁹⁰ Atina'da yaşayan yabancılar, köleler ve kadınlar bu hakka sahip değildirler. Meclis üyelerinin kendi günlük iş hayatları, ilgisizlikleri ya da evlerinin meclise uzak olması gibi sebeplerden dolayı Halk Meclisi hiçbir zaman tüm üyelerin katılımıyla toplanamamıştır. Kesin olmayan tahmini rakamlara göre meclisin yaklaşık 40 bin üyesinin olduğu zamanlarda meclis ancak ortalama 6 bin üye ile toplandığı ifade edilmektedir.⁹¹ Yani halkın meclise katılma oranı son derece düşüktür.⁹² Şenel'e göre, Perikles zamanında Atina nüfusu 400 bin kişiye ulaşmıştır ve bu sayı içerisinde siyasi haklara sahip kişi sayısı 50 bindir.⁹³ Elbette ki bu rakamlar üzerinde düşünürken Perikles zamanında meclis toplantılarına katılan insanlara ücret ödendiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Üstelik bu rakamlar yorumlanırken özellikle Perikles döneminde meclis toplantılarına katılanlara ücret ödendiği hususu dikkate alınmalıdır.⁹⁴ Sonuç olarak Antik Yunan'daki demokratik sistemde yönetime doğrudan katılımın tam olarak gerçekleşmediği söylenebilir.

Halk Meclis'i bir yılda 40 kez toplanır.⁹⁵ Meclis oturumları "*Kim söz almak istiyor?*" sorusuyla başlar.⁹⁶ Halk Meclisi'nin en önemli görevi kanun yapmak ve dış

⁸⁶ J.K. Davies, *Democracy and Classical Greece*, 2nd Edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993, s. 54.

⁸⁷ Uygun, 2003: 34.

⁸⁸ Ağaogulları, 2013: 39.

⁸⁹ Uygun, 2003: 34.

⁹⁰ Kasım Karagöz, *Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Halk Girişimi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s.38.

⁹¹ Karagöz, 2010: 38-39.

⁹² C. Northcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (çev. Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, Ankara, 1976, s.159.

⁹³ Şenel, 1996: 122.

⁹⁴ Uygun, 2003: 30.

⁹⁵ Uygun, 2003: 29.

⁹⁶ Ağaogulları, 2013: 45.

ilişkiler konusunda karar almaktır.⁹⁷ Mecliste halkın duygularını dillendirme ve hitap konusunda yetenekli olan demagoglar bulunur.⁹⁸ Demagoglar tahminlere göre mecliste daha çok söz alıp konuşan ve tartışmaları yönlendiren kişilerdir. Yurttaşlar her ne kadar şehrin yönetimi için mecliste zaman harcasalar da kendi iş hayatlarına da devam etmiştir⁹⁹ Çalışanların büyük bir bölümü memurlardan oluşmaktadır fakat memurluk şimdiki gibi sürekli bir iş değildir. Memurlar en fazla 1 yıl görevde kalabilir ve kişiler aynı memurluğa en fazla 2 kez seçilebilirler. Memurlar kurayla seçilip sınırlı bir süre görev yapınca bu durumun yolsuzluk ya da rağbet gibi sorunların önüne geçeceği düşünülmüştür.¹⁰⁰

2.2. Roma Toplumunda Yönetim ve Meclisler

2.2.1. Krallık (Rex) Sistemi, Cumhuriyet

Roma Devleti kurulduğunda ve sonraki yıllarda yönetim şeklini krallık olarak seçmiştir. Etrüsk soyundan gelen Tarquinius Priscus Roma Devleti'nin bilinen ilk kralıdır. Kral, senatonun teklif etmesi sonrasında Curia Meclisi tarafından seçilir ve Rex olarak adlandırılır. Kralın gücü, askeri, dini ve hukuki konuları elinde tutmasından gelir.¹⁰¹ Curia Meclisi'nin asli görevleri kralı seçmek, kanunları yapmak ve savaş kararı almaktır.¹⁰² Her ne kadar Roma Devleti krallıkla yönetiliyor gibi görünse de kralın seçiliyor olması Cumhuriyet sistemine geçilmesini hızlandırmıştır.

Seçilmiş olan kralların yetkileri sonsuz değildir aksine senato ve Curia Meclisi'nin görevleri oldukça etkindir. Söz konusu yönetim şekli krallık olmasına rağmen mutlak monarşi değildir. Kralın görevleri şu Resimdedir:¹⁰³

- Kanunları uygular, yönetimin başıdır, kanunların uygulanmasını sağlar, devlete ait tüm toprakları yönetir ve kamu işlerini denetler.

⁹⁷Uygun, 2013: 30-31.

⁹⁸Ağaoğulları, 2013: 49.

⁹⁹Herry Mayo, *Demokratik Teoriye Giriş*, (çev. Emre Kongar), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1964, s.35.

¹⁰⁰ Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2004, s.181

¹⁰¹ Gökçe Türkoğlu, "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11 S.2, 2009, s.251.

¹⁰² Oğuz Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, Eskişehir Açık öğretim Fakültesi, 2011, s.81.

¹⁰³ Dicle Üniversitesi, "Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları – IV", <http://www.dicle.edu.tr/Contents/844bfb83-a54a-4395-b849-3bc352a2e204.pdf> (12.05.2019)

- Devletin başkomutanıdır. Ordu komutanlarını atar ve savaşları yönetir.
- Devletin başıdır. Roma'yı temsil eden kişi olarak yabancı ülkelerle olan ilişkileri yönetir.
- Baş rahiptir. Dinin üzerindeki yöneticidir. Bu yüzden de Roma'yı ve halkı, tanrılara karşı temsil eder.
- Baş kanun koyucudur. Tüm kanun tekliflerinin hazırlanması onun görevidir.
- Baş yargıçtır. Ülkedeki tüm davalarda hüküm verme yetkisi ondadır.

Roma'nın ilk kralı Tarquinius'tan sonra devlet, cumhuriyet rejimine geçer. Yani mutlak güç tek kişinin elinden alınmıştır. Cumhuriyet döneminde *Comitia Curiata* ve *Comitia Centuriata* adında iki adet meclis kurulmuştur. *Comitia Curiata*'nın üyeleri sadece *Patrici* adı verilen vatandaşlardan oluşurken *Comitia Centuriata*'ya pleblerin de giriş hakkı vardır. Bu iki meclisten çıkan tüm kararlar senatodan onaylanmak zorunda olmalıdır. Konsüllerin vermek istediği kanun teklifleri senatoda görüşülür ve ardından Halk Meclisi'ne gönderilir. Halk Meclisi'nin onayladığı kanun tasarıları tekrar senatoya gider ve onaylanır, ardından da halka duyurulur.¹⁰⁴ Her iki konsül de eşit haklara sahiptir. Her iki konsülün de birbirlerini veto hakları vardır ve güçleri kesinlikle sınırsız değildir. Konsüller herhangi bir karar öncesi senatoya danışmak ve oradan çıkacak olan kararlara göre davranmak zorundadır. Konsüller Halk Meclisi tarafından sadece 1 yıl için seçilirler ve çalıştıkları dönem boyunca dokunulmazlığa sahiptirler.¹⁰⁵

Roma Devleti'nin her döneminde bulunan senato, kurulduğu dönemden sonuna kadar çok etkili ve sürekli bir kurum olmuştur. Roma'nın ilk kuruluş döneminde siyasi açıdan fazla güçlü olmasa da Cumhuriyet döneminde oldukça güç kazanmış ve daha etkin bir konuma gelmiştir.¹⁰⁶

Roma Devleti'nde bulunan bir başka makam da Diktatörlük'tür. Savaşlar gibi olağan üstü durumlarda konsüller, senatonun onayı ile tüm yetkilerini Diktatör'e devreder. Diktatörlerin çalışma süresi sadece 6 aydır.¹⁰⁷ Bu makama örnek olarak Sulla ve Ceasar gösterilebilir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Tekin, 2011: 81.

¹⁰⁵ Türkoğlu, 2009: 275.

¹⁰⁶ Türkoğlu, 2009: 279.

¹⁰⁷ Tekin, 2011: 87.

¹⁰⁸ Orhan Yılmaz, "Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4 S. 11, 2015, s.61.

Halk Meclisleri, Cumhuriyet devrinin sonlarına gelindiğinde önemini yitirir ve yetkilerin önemli bir bölümü senatoya verilir. İmparatorluk döneminde ise tamamen kapatılırlar.¹⁰⁹

Devlet yönetimi açısından incelendiğinde, Roma Devleti'nde dönem şartları göz önüne alındığında demokratik bir düzen görülmekle birlikte örneğin meclis üyelerinin sadece patrici ve pleblerden seçilmesi ya da kadın ve kölelerin seçme haklarının olmaması ya da halkın sınıflara ayrılmış olması, bu demokrasi sisteminin tam anlamıyla uygulanmadığını göstermektedir.

2.2.2. Curia Meclisi (Comitia Curiata), Senato (Senatus), Magistratus, Yüzler Meclisi (Comitia Centuriata), Pleb'ler Meclisi (Concilium Plebis), Halk Meclisleri (Comitia Tributa)

Halk meclisleri: Bu meclisler Roma yurttaşlarının yönetime doğrudan katılabilmesini sağlaması açısından önemlidir. Cumhuriyet döneminde önemleri daha da artmış ve idari yapıda önemli bir unsur haline gelmiştir. Halk Meclisi, *Comiata Curiata* ve *Comiata Centuriata* olarak ikiye ayrılır¹¹⁰. Comitia Centuriata, Patricilerin ve Pleblerin birlikte katıldıkları halk meclisidir. Roma'da yaşayan halk *Tribus* adı verilen aşiretlere ayrılmıştır ve toplam 6 Tribus bulunur. Her Tribus kendi içerisinde 10 adet curiaya ayrılır.¹¹¹ Comitia Curiata sadece Patricilerin katılabildiği halk meclisidir. Tribuslar kayıtlı olan kişilerin mal varlıklarına göre 5 sınıfa ayrılır. Bu sınıflarda da toplam 94 adet centuria vardır¹¹².

Bu 2 meclis haricinde Patrici ve Pleblerin aralarındaki rekabetten Pleblerin kazanarak kurduğu *concilia plebis tributa* denilen üçüncü bir halk meclisi daha bulunmaktadır. Bu meclis başlangıçta sadece Plebleri kapsayan kararlar alırken ilerleyen zamanlarda gücünü ve yetkilerini arttırıp hem Plebler hem de Patriciler hakkında *plebiscitum* adı verilen kararlar almaya başlamıştır¹¹³.

Halk Meclisi'nde görüşülmesi planlanan konular, 3 hafta öncesinden günde 3 kez ve 8 gün boyunca ilan edilir ve toplantıya katılacak olanların konular hakkında fikir

¹⁰⁹ Yılmaz, 2015: 61.

¹¹⁰ Tekin, 2011: 88.

¹¹¹ Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s.11.

¹¹² Umur, 1999: 25.

¹¹³ Özcan Karadeniz Çelebican., *Roma Hukuku, Tarihi, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Kişiler Hukuku, Hakların Korunması*, Turhan Yayınevi, Ankara, 2014, s. 45.

sahibi olması sağlanır. Toplantılar çoğunlukla Campus Martius ya da Forum Romanum'da yapılmıştır. Toplantı başkanı Magistra'dır. Meclisteki oylamalar önceleri sözlü yapılırsa da M.Ö. 3. yüzyılın sonlarından başlayarak yazılı hale getirilmiştir.¹¹⁴

Senato: Senato'nun ilk olarak Roma'nın ilk kurucusu Romulus tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Senato'da 100 Roma vatandaşı erkek bulunur. Tarquinius zamanında 100 erkek daha Senato'ya katılmıştır. Cymhoryte döneminde ise senatörlerin sayısının 300 olduğu bilinmektedir.¹¹⁵

Senato (Senatus) köken olarak Latince Senex yani yaşlı adam kelimesinden türemiştir. Aslında başlangıçta bir nevi yaşlılar heyeti olarak görev yapmıştır. Senato'ya sadece partici olan Roma vatandaşı erkekler girebilir. Senatörlerin hepsi toplumda saygı gören zengin sınıftandır. Bankacılıkla uğraşmaları ya da kamu görevinde yer almaları yasaktır. Senato'nun izni olmadan İtalya topraklarından ayrılmazlar ve maaş almazlar.¹¹⁶

Yapılan kanun teklifleri, senato'da tartışılır ve oradan Halk Meclisleri'ne gönderilir. Meclislerin kabul ettiği kanun teklifleri yeniden Senato'ya gelir ve onaylanır arından da halka duyurulur. Devletin özellikle savaş gibi önemli sorunlarında ya da içerdeki ya da dışarıdaki meselelerinde Senato'ya danışılır. Senato aslında bir danışma kurumu olduğu için verdiği kararların ya da açıkladıkları görüşlerin önemi çok büyüktür.¹¹⁷

Senato, mutlaka Roma sınırları içerisinde toplanır. Toplantılardan önce çeşitli dini törenler yapılır.¹¹⁸ Toplantı, sabah erken saatlerde başlar, önce Senato'ya başkanlık eden Konsül bir konuşma yapar, ardından Senato üyeleri kıdem sıralarına göre konularla ilgili konuşurlar. Senatörler, konular hakkında dilediklerince ve özgürce konuşma hakkına sahiptir.¹¹⁹

Senato'da yapılan oylamalar konunun önemine göre farklı Resimlerde oylanır. Fazla önemi olmayan konularla ilgili olan oylamalar her bir Senatör'ün oyunu sözlü olarak bildirmesi ya da el kaldırması şeklinde yapılır. Önemli olan konularda ise olumlu

¹¹⁴ Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügatı*, İstanbul, 1975, s.21.

¹¹⁵ Umur, 1975: 105.

¹¹⁶ Fergus Millar, *The Emperors in Roman World*, Cornell, 1977, s. 36

¹¹⁷ Karadeniz Çelebican, 2014: 45.

¹¹⁸ Millar, 1977: 37.

¹¹⁹ Andrew Lintott, *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford, 1999, s.82.

oy kullanacak olan Senatörler bir yana, olumsuz oy kullanacak Senatörler başka bir yana sıralanır.¹²⁰

Magistratus: Roma Devleti'nin icra organıdır. Görev süreleri 1 yıldır. Magistra'lar Halk Meclisi tarafından seçilir. *Civitas* denen şehir devletlerinin idareleri onlara bağlıdır. Kamuda görev alan memurlardan farklı olarak maaş almazlar. Mecliste birbirlerinin kararlarını veto etme hakları vardır. Magistralar arasında hiyerarşi kuralı olduğu için üst düzey bir Magistra, daha altındaki bir başka Magistra'nın kararını yok sayabilir. Bazı Magistralar *imperium* yadı verilen bir yetkiye sahiptir. Kanun teklif etme hakları vardır. Orduyu yönetebilir, halkı askere çağırabilir, kamu düzenini sağlayabilir ve ceza düzenleyebilir. *Imperium*'u olan Magistralar sadece Konsül, Praetor ve Diktatör'dür.

Plebler Meclisi (Concilia Plebis): Yalnızca Pleblerin katıldığı meclistir. Pleblerin Patricilerle olan rekabeti sonucu kurulmuştur. *Concilia Plebis*, sadece Pleb sınıfının katıldığı bir meclisti. Patrici-Pleb mücadelesi sonucu kurulmuştur. Plebler Meclisi aynı zamanda Tribunus Plebis'i seçer. Meclis, Magistra başkanlığında toplanır. Her sene meclis tarafından 2 Tribinus bu göreve seçilir. Tribinus Plebisler aslında Patricilerin keyfi olan davranışlarını engellemek için göreve getirilirler ve *Imperium* yetkileri olmadığı halde veto yetkisine sahiptirler. Aynı zamanda dokunulmazlığa sahiptirler ve Tribunus Plebislere saldırmanın cezası ölümdür. Bu meclisin çıkardığı kanunlara *plebiscitum* adı verilir. Önceleri sadece Plebleri bağlayan bu kanunlar daha sonra Patricilere de uygulanmaya başlamıştır.

¹²⁰ Lintott, 1999: 83.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMUSAL TOPLANTI YAPILARI VE MECLİS BİNALARI

3.1 Toplantı ve meclis binaları

Meclis yapılarının kurulmasını gerektiren demokratik oluşum ilk kez Atina'da ortaya çıkmıştır.¹²¹ Atina'da kurulan meclis binalarının geçmişi M.Ö. 7. yüzyıla kadar gitmektedir. Demokrasinin ilk adımları ve buna bağlı olarak sadece meclis toplantıları için kullanılan ilk yapı, Atina'da görülmektedir. Atina'da başlayan demokrasi hareketinin Anadolu kentlerinde gelişmesiyle birlikte meclis yapıları da görülmeye başlar. Antik kaynaklarda bu meclisler, *boule*, *ekklesia*, *synedria*, *gerousia* ve *apella eskletos* olarak geçmektedir. Aynı Resimde toplantı binaları için de; *bouleuterion*, *ekklesiasterion*, *synhedrion*, *gerontikon*, *odeion* ve *theatron hyporophion* gibi terimler kullanılmaktadır.¹²²

Hellenistik dönemde kültürel ve dinsel gösteriler için inşa edilen tiyatrolar, Roma dönemiyle birlikte imparatorluğun politik çıkarlarına da hizmet eden kamu yapıları kimliğine bürünür. Bu amaca uygun olarak daha fazla insana hizmet etmeleri için büyütülür ve propagandayla bağlantılı Resimde son derece zengin donatılırlar.

3.2. Bouleterion

Halk meclisinin (Boule'nin) toplandığı yapıdır. Genelde *auditorium* şeklinde bir salon ve çevresindeki yan mekânlardan oluşan yapının, tiyatrodan ayrılan en önemli özelliği üzerinin çatıyla örtülmesidir. Yapının içerisinde genellikle, ocak tanrıçası Hestia'nın bir sunağı bulunurdu. İlk örneklerde kare/dikdörtgen formlu bir bina ve buna uygun tiyatro benzeri oturma sıralarından oluşan bouleuterionlar, en iyi biçimlerine ve örneklerine Hellenistik dönemde kavuşmuşlardır: Kare bir plan içine oturtulmuş, yarım daire biçimli bir tiyatro şekli.¹²³

¹²¹ Friedel, 2004: 194.

¹²² Rüdigel Meinel, *Das Odeion*. Europäische Hochschulschriften XXVIII, 11. Frankfurt am Main: Peter Lang., 1980, s.259.

¹²³ Cevdet Bayburtluoğlu, *Lykia*, Suna-İnan Kırış Akdeniz medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2004, s.294.

Antik Yunan'daki kent devletlerinde, özellikle Kleisthenes zamanında yurttaşlar politik yaşama etkin olarak katılmaya başlamıştır. Geniş bir halk kitlesinin bu etkinlikleri dolayısı ile halkın ve danışma meclisi üyelerinin rahatça ve kolaylıkla toplanarak kararlar alabileceği mekânlara ihtiyaç duyulmaya başlanır. Bu durum mimarlık alanında yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına da ön ayak olur. Bu ihtiyaçtan ötürü kalıcı oturma yerlerinin bulunduğu ve ayrı bir yapı olarak toplantı mekânlarının inşası geleneği de doğar. Bu yapılar geniş kalabalıkları barındırabilen ve hem gösteri ve şenlikler hem de halk meclisi toplantıları için kullanılmaya başlanır¹²⁴.

Solon'un arkhon görevini yürüttüğü dönemlerde halk, halk meclisi ve mahkemeler ile birlikte devlet yönetimine dâhil olmaya başlar. Kleisthenes başa geçince daha fazla sayıda vatandaşın meclislere dâhil edilmesi gerçekleşir ve bu durum toplantı mekânlarının konumlarını doğrudan etkilemeye başlar.

Kent devletlerinde yönetim krallıktan aristokrasiye doğru değişirken politik hayatın yönetim merkezleri ise akropolisten agoraya doğru kaymaya başlar. Aristoteles bu yeni durumu, *Politika* adlı eserinde; “Yüksek bir merkezi kale (akropolis) oligarşiye ve monarşiye uygundur, düz bir ova da demokrasiye;...”¹²⁵ şeklinde anlatmaktadır¹²⁶.

Agoralarda toplanmaya başlayan halk için bu düz ve açık alanlar, hem yaşam alanlarına yakındır hem de kentin merkezindedir. Bu yüzden insanlar kolaylıkla bir araya gelebilmektedir. Agoralarda toplanma geleneği Yunanlılarda uzun bir süre devam eder. Agoralar ilk kurulduğu zamanlarda halka açık olan toplanma mekânları ve politik faaliyetlerin merkezi olarak kullanılırken, ilerleyen zamanlarda Yunan kent devletlerinin ortaya çıkışı ile birlikte aynı zamanda ticari faaliyetlerin de merkezi haline gelir. Ortaya çıkan bu yeni durumdan sonra artık yurttaşların ve halk meclisinin toplanacağı ayrı bir mekân yapılması zaruri bir hal alır.

Bouleuterion binası, antik döneme dayanan bir geleneğe sahiptir. Fakat oldukça sağlam ve yeterince büyük bir kent salonu yapısının geliştirilerek inşa edilebilmesi uzun zaman almıştır. Küçük Asya'da daha önce kentlerde geliştirilmiş olan salon mimarisi,

¹²⁴Michael Gagarin, *Lysias. The Oratory of Classical Greece*. (çev. S. C. Todd). Austin: University of Texas Press, 2000, s.146.

¹²⁵Aristoteles, *Politika* (çev. M. Tunçay). İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012, VII, 1, s.215.

¹²⁶Demosthenes, *Against Meidias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton*. (çev. J. H. Vince). Cambridge: Harvard University Press, 1935, Against Aristogeiton 23, 24, s.529.

ilerleyen zamanlarda daha büyük kentlerdeki mimari yapılar için bir emsal teşkil etmiştir. Özellikle Assos ve Priene'deki Erken Hellenistik yapılar Küçük Asya'nın en eski binalarıdır. Bouleuterionlar, U şeklinde bir cavea yerleştirilmiş dikdörtgen planlı bir yapıdır. Kat planları, uzatılmış bir dikdörtgenden bir kareye dönüşür. Oturma sıralarının uçları, yan duvarlar tarafından kesilmektedir. Enine dikdörtgen planlı, deniz kabuğu şeklinde yarım daire biçimli bir çatıya sahip bir yapı olan Patara Bouleuterionu'nun orijinal mimari formu, Hellenistik dönemdeki bouleuterion yapısının en önemli örneklerindendir¹²⁷.

Bir kamu yapısının bouleuterion olarak tanımlanabilmesi için genel bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Öncelikle bouleuterionlar, kent merkezinde yer almalıdır. Agoraya ve diğer kamu yapılarına yakın olarak konumlanmış olmaları gereklidir. İşleyiş olarak prytaneion ile yakın bir ilişkide olması, bu iki yapının birbirlerine yakın inşa edilmesini gerekli kılmaktadır. Bouleuterion yapısı, ilk zamanlarda ortaya çıktığı ilk halinde dikdörtgen veya kare bir formdan oluşan ve üzeri çatı ile örtülü geniş bir toplantı salonu şeklindedir. Toplantı salonunda oturma açılmadan önce bir kült töreni yapılmaktadır ve bunun için de salonun içerisinde bir sunağa ihtiyaç vardır. Toplantı sırasında meclis üyelerinin oturabilmesi için oturma sıraları yerleştirilmiştir. Bütün bu özellikleri barındıran bouleuterion yapısı, görünüm olarak üzeri çatı ile örtülü küçük bir tiyatroya benzer¹²⁸.

3.3 Odeion

Latince adı "odeum" olan odeion müzik enstrümanlarının eşlik ettiği konserler ve resitaller için bir müzik salonudur. Odeion'lar çeşitli işlevlerinin yanı sıra ağırlıklı olarak, seyirciye sahne ve müzikallerin sunulduğu yer olarak hizmet etmekteydi.¹²⁹ Bilinen en eski odeion, Atina'daki Dionysos tiyatrosunun yanında yer alan ve Perikles tarafından inşa ettirilmiş olandır. Müzik dinletilerinin yapıldığı odeion'da geniş bir sahne yer almaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere odeion, meclis binalarına benzemesine karşın, farklılığı işlevinden kaynaklanmaktadır.

¹²⁷Taner Korkut, *Das Bouleuterion Von Patara*, Ege Yayınları, İstanbul, 2007, s.79-81.

¹²⁸Meinel, 1980:265-266.

¹²⁹Meinel, 1980: 198.

Roma İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı ile odeion binaları, şehir yapısının vazgeçilmez bir parçası haline gelir. Odeion olarak adlandırılan en eski yapı, M.Ö. 1. yüzyıldan kalma olan Pompei'deki yapıdır. Atina'daki Agrippa Odeion'u, Pompei'deki örnekle oldukça fazla ortak özellik göstermesi bakımından bu yapı tipinin mimari başlangıcının M.Ö. 1. yüzyıla kadar uzandığını kanıtlar niteliktedir.

Roma İmparatorluğu döneminde odeion ve bouleuterion yapıları arasında net bir işlevsel ayırım yapmak mümkün olmamıştır. Çeşitli araştırmalarda bulunan yazıtlara göre meclis binası ile aynı anda kullanılan çeşitli imparatorluk odeionları olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu yapılar genellikle bir skene yapıldıktan sonra odeion olarak da kullanılan Hellenistik buluntulardır. Öte yandan, toplantı binası olarak da hizmet veren ve sahne binaları olmayan odeion sayısı da az değildir. Hellenistik şehir salonlarının bulunduğu birkaç kentte şehirde, odeion binaları daha sonraları yapılmıştır. Lykia bölgesinin tamamında sadece Arykanda Hellenistik Bouleuterionu'nun yanında bir İmparatorluk Odeion'u inşa edilmiştir¹³⁰.

Mimari olarak ele alındıklarında, odeionlar çatıları ile diğer yapılardan ayrılırlar. Odeionlar kısaca tiyatro yapılarının çatılı bir çeşididir. Hem üstü açık Roma tiyatroları hem de üstü kapalı Roma odeionları yapı tiplerine göre Hellenistik dönem meclis binaları olan bouleuterionlar örnek alınarak yapılmış olan binalar olarak kabul edilir. Tiyatrolar ve odeionlar iç düzen olarak birbirleri ile büyük benzerlikler gösteriyor olsa da boyutları farklıdır. Odeionlar daha küçük boyutlarda inşa edilmiştir.¹³¹

3.4 Prytaneion

Kentin devamlılığının simgesi kutsal ateşin yandığı, resmi misafirlerin ağırlandığı yapılardır.¹³² Genellikle yuvarlak planlı bir yapıdır.¹³³ Yapının başlıca özelliği, halkın ortak malı olan ocağıydı. Bu ocakta şehrin toplumsal yaşamının simgesi olan ve ocak tanrıçası Hestia'nin kültüne bağlı ateşin sürekli yanması sağlanırdı. Günümüze kadar en iyi korunarak gelen prytaneion yapısı, Girit'teki Lato kentinde bulunan yapıdır.

¹³⁰Korkut, 2007: 79-81.

¹³¹ Meinel, 1980: 199.

¹³² Bayburtluoğlu, 2004: 299.

¹³³ Tekin, 2011: 72.

3.5 Ekklesiesterion

Halk meclisinin toplandığı yapıya verilen addır.¹³⁴ Tüm erkek yurttaşların katıldığı ve Boule'nin aldığı kararların onaylandığı bir meclistir. Anadolu'daki örnekleri arasında, Trebenna'daki ve Patara'daki yapılar sayılabilir.¹³⁵

Günümüzde, bir meclis konseyinin toplantılarına hizmet eden yapılar için farklı antik terimler kullanılmaktadır. Kullanılacak olan terimin belirlenmesinde öncelikli olarak yapılarda bulunan yazıtların içeriği göz önünde bulundurulur. Daha sonra ise yapının mimari şekli, yapının işlevini belirler. Toplantılar için kullanıldığı belirlenen yapılar için sıklıkla bouleterion terimi kullanılır. Fakat nadiren de olsa ekklesia meclisi de aynı binayı kullanabilir. Bu nedenle bir bouleterion yapısının yanında mutlaka bir ekklesiesterion yapısı bulunması zorunlu değildir. Örnek olarak Miletos, Priene ve Teos kentlerinde bulunan meclis binası yapıları hem bouleterion hem de ekklesiesterion olarak adlandırılmıştır. Burada asıl belirleyici olan, binanın büyüklüğü veya koltuk sayısıdır. 500 veya 1000 sandalyeli bir salon, bir boule için son derece geniş olacaktır. Bununla birlikte, bir toplantı salonunun işlevini belirlerken, binanın büyüklüğü her zaman belirleyici bir rol oynamaz, çünkü ekklesiesterion yapıları son derece küçük boyutlardadır¹³⁶.

¹³⁴ Bayburtluoğlu, 2004: 294.

¹³⁵ Tekin, 2011: 71.

¹³⁶ Korkut, 2007: 79-81.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LYKİA ŞEHİRLERİ VE TOPLANTI- MECLİS BİNALARI

Lykia bölgesinde M.S. 2.yy. sonlarından itibaren odeion olarak da kullanılan sadece Patara'daki yapı bulunmaktadır. Bölgede günümüz itibarı ile başka odeion yapısı yoktur. Pınara, Arykanda, Tlos, Rhodiapolis ve Trebenna'da bulunan 50-100 kişilik bouleterionlar haricinde başka meclis binası da bulunmamaktadır.¹³⁷ Kentlerde bulunan tiyatrolar kimi zaman toplantı binası olarak ta işlev görmüşlerdir. Antik dünyada kabul görmüş olan geleneksel tiyatro mimarisi dışında, Lykia Bölgesi'nde özellikle akropol yerleşim yerlerinde genelde ana kayaya oyulan oturma sıralarından oluşan toplanma alanları veya gösteri yapıları bulunmaktadır. Bu yapıların işlevi o dönemlerde çok yönlü olup, toplantıların yanı sıra dinsel ritüeller ve tiyatro gösterilerine de hizmet etmiş olabilirler.¹³⁸

4.1 ARYKANDA

4.1.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi

Arykanda antik kenti, Antalya'nın Finike ilçesi yakınlarında, Elmalı-Finike yolunun ortasındaki Arifköy yakınlarında bulunur. Şehrin Lykia dilindeki ismi *Ary-ka-wanda* yani yüksek kayalığın yanındaki yer anlamına gelir. Arykanda, 1838 yılında Charles Fellows tarafından keşfedilir. Vadi boyunca akan çayın takip eden Fellows, Finike'den Elmalı yönünde vadiyi takip ederek kuzeye doğru ilerler ve bugünkü Arif köyündeki kalıntılara ulaşır. Arykandalı Themistokles'in mezarının yazıtlarını okuyup, APY kısaltmalı kent veya birlik sikkelerini gördükten sonra da bu ören yerinin kesinlikle Arykanda olduğuna karar verir. 18. yüzyıl başlarından itibaren Leake, Beaufort, Arrundel gibi gezginler Lykia kıyı kentlerini gezmiş ve yaptıkları tanımlamalar veya çizdikleri gravürlerle buraları tanıtmışlardır. 1971 yılından itibaren ise Arykanda'daki kazı çalışmaları Cevdet Bayburtluoğlu yönetiminde devam eder.¹³⁹

¹³⁷ Havva İşkan, "Başlıksız Yazı", *Arkeoloji ve Sanat*, S:149, Mayıs-Ağustos 2015, s.180.

¹³⁸ Banu Özdilek, "Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış", *Cedrus*, S:4, 2016, s.147

¹³⁹ Bayburtluoğlu, 2004: 124-128.

4.1.2 Kent Planı

Arykanda, sarp kayalıklı bir tepede kademeli olarak yükselen terasların üzerine kurulmuş bir kenttir. (bkz. Resim 1.) Kent, çok zor bir alanda kurulmuş olmasıyla dikkati çeker. Dere yatağının iki yanına yapılmış olan yapılar, zor bir arazide nasıl şehirleşildiğinin iyi bir örneğidir. Dere yatağının batı yakasında stadium, tiyatro ve gymnasium yer alır. Kısmen çökmüş oturma sıraları ve sahne binasıyla tiyatro Hellenistik dönem özellikleri göstermektedir. Stadium, tiyatronun hemen yanına yapılmıştır. Genişliği 16 metre olan stadiumun kuzey tarafında 4 adet oturma sırası görülmektedir.¹⁴⁰

Derenin doğu yakasında ise hamam, tapınak ve Roma mezarlıkları bulunur. Tapınak Korint düzeninde inşa edilmiştir. Cephesi süslemelerle kaplıdır. Kentte dinsel amaçlı 7 adet yapı tespit edilmiştir.¹⁴¹ Arykanda, Rodos kentinin Lykia'daki kutsal yeridir. Ve doğal olarak Rodos'un baş tanrısı Helios'un kutsal alanına ev sahipliği yapar.¹⁴² Kentin en önemli tapınağı ise stadiumun batı ucunda bulunan duvarları nişli yapıdır. Bu yapı, tanrıların birlikte tapınım gördüğü bir pantheonur.¹⁴³

4.1.3 Toplantı Yapısı

Bouleuterion: Lykia'da kentin kamusal alanı içerisinde inşa edilmiş olan toplantı yapılarından biri Arykanda Bouleuterionu'dur. (bkz. Resim 2 ve 3.) Arykanda'da bir meclis yapısının bulunduğunu, M.Ö. II. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmiş olan bir yazıt göstermektedir. Yazıtta, boule meclisinden çıkan bir karar bulunmaktadır. Buna göre Arykanda, bir başka Lykia şehri olan Tralagassos ile birlikte III. Antiochos'u Ptolemaios'a karşı destekleyen bir anlaşmanın tarafıdır¹⁴⁴. Yapı, ticaret agorasının batı kısmında 1978 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. M.S. 3. yüzyılda yapıda köklü değişiklikler yapılarak, caveanın yarısı orchestra seviyesine kadar yontulmuş ve boşalan kısma sütunlu bir salon inşa edilmiştir. Şekli değişen yapının yine de meclis olarak kullanıldığı ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. Burada yüze

¹⁴⁰ Çevik, 2015: 416.

¹⁴¹ Çevik, 2015: 417.

¹⁴² Çevik, 2015: 416.

¹⁴³ Çevik, 2015: 416-418.

¹⁴⁴ Cevdet Bayburtluoğlu, *Arykanda: Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.86.

yakın pişmiş toprak ostrakon bulunmuştur. Ostrakon'lar üç farklı (evet, hayır, çekimser) oy pusulası şeklindedir. Oturma sıralarının çoğu ve duvarların bir kısmı anakaya tıraşlanarak oluşturulmuştur. 2002 yılı kazılarında sütunlu salon içinde bir sondaj açılmış ve yapının planını değiştirebilecek önemli buluntulara rastlanmıştır. Parodos olduğu düşünülen yerde ortaya çıkan oturma sıraları, giriş merdivenlerine doğru devam etmektedir. Böylece merdivenlerin aslında caveanın uçları olduğu, ön hol denilen kısmın parodos ve orchestra olduğu, mevcut cephe duvarının aslında daha önde yer alması gerektiği anlaşılmıştır. Yapının mevcut durumu kavisli oturma sıralarına sahip plan tipinde olsa da, özgün durumunun yarım daire cavea planında olduğu görülmektedir.¹⁴⁵

Kentteki yazıtlar arasında bulunan meclis kararlarından en eskisi M.Ö. 2.yüzyıla tarihlenmektedir. Bu durum, meclis yapısının bu tarihte var olduğunu gösterir. Yapıdan ele geçen buluntuların büyük çoğunluğu üst katlardan toprak kayması ile gelen buluntulardır. Ancak yapının girişindeki kapı mili, in-situ olarak saptanmıştır. Boyutları bakımından anıtsal bir kapıya ait olan parça, yapının en eski safhasına ait olabilir.¹⁴⁶ Batıdaki üç dükkândan sonra stoa, batıya kadar devam eder ve yüzeyi duvar gibi düzeltilmiş kayalıkla sonlanır. Bu bitim yerinde, kuzeye doğru üç basamak ve sahanlıktan sonra doğu yöne doğru sedirden yapılmış bir kapı aracılığıyla zemini çakıl mozaik olan ön avlu diyebileceğimiz mekâna girilir. Kapının tam karşısına gelen merdiven yanındaki girinti, verdiği tek baskılı, çift baskılı ve baskısız pişmiş toprak daire formlu ve ortası hafif şişkin 2,5 cm çapındaki eserlerle dikkati çekmiştir. Güneye bakan yüzü, düzgün rektagonal teknikteki, duvara bitişik, iki yerli kayadan yapılma merdiven, yapıya güney yönden, doğu ve batı uçtan girişi sağlamaktadır. Değinilen merdivenlerden yapı içine girildiğinde, çam ağacının dibinde çakıl mozaikten yarım daire planlı bir orchestra kısmı seçilebilir. Kuzeye doğru bakıldığında ise yerli kayanın yontulmasıyla elde edilmiş ama ön kısmı göçük veya başka nedenlerle tıraşlanarak ortadan kaldırılmış theatron tarzındaki kalıntılar fark edilebilir. Bu iyi korunan yapı, ticaret agorasının ve tapınağın yanı başında olması nedeniyle bouleuterion olarak nitelendirilmiştir. Bouleuterion, büyük ihtimalle depremler sonrası oluşan göçükler nedeniyle kullanım sürecini tamamlamış olmalıdır. Orchestra seviyesinde kuzeye doğru

¹⁴⁵Bayburtluoğlu, 2004: 82.

¹⁴⁶Bayburtluoğlu, 2004: 86-93.

olan kayalık tıraşlanarak burası bir salon şeklinde kullanılmış ve başka yerlerden toparlanan sütun başlığı-kaidesi veya dikdörtgen bloklar ahşap dikmelerin altlıkları olarak kullanılmıştır.¹⁴⁷

1978 yılındaki kazılarda ortaya çıkarılan yapının, 2002 yılına kadar 2 evreden oluştuğu düşünülmüştür. Fakat yapının cephesindeki köşelerde bulunan kapılara doğru yükselen merdivenler, bu düşünceyi tam olarak doğrulamamaktadır. Merdivenler duvara bitişik olduğu için cepheden yapının içerisine girmek mümkün değildir. 2002 yılındaki kazılarda, bu merdivenlerin aslında ilk evredeki caveaya ait analemma duvarları ve oturma sıralarının başları olabileceğini düşüncesi ile yapılan sondaj çalışmaları, bu fikri doğrulamıştır.¹⁴⁸

Bouleuterionun oturma sıralarının tam olarak ne zaman bozulduğu henüz netlik kazanmamıştır. Fakat bozulmuş olan theatron kısmının, ahşap dikmelerle taşınan bir tavanla birlikte bir salon haline getirilmesi M.S III. yüzyıldan daha önce değildir. Yapı salon şeklinde fakat daha önceki fonksiyonu ile kullanılmış ve duvarları kalın bir sıva ile kaplanmıştır¹⁴⁹

Prytaneion: Arykanda'da yapılan kazı çalışmaları sonucunda, bir prytana ait bir onur yazıtının bulunması, agoranın hemen batısındaki karşılıklı kapılarla ilintili olması ve özellikle de ortaya çıkarılan planından dolayı burada bir prytaneion yapısı olduğu kesinleşmiştir. Yerli kayanın yüzeyinin traşlanıp düzeltilmesi ile oluşturulan bir seki üzerine, tabandan yaklaşık 1 metre yükseklikte kırma taşlardan yapılan örme koruma duvarlarına sahiptir. Duvarlar ahşap ve kerpiç karışımından yapılmıştır. Duvarların ahşap hatıllarla örtüldüğü ve çatısının da düz olduğu düşünülmektedir. Yapının ana kapısı, uzun bir Resimde uzanmakta ve ardından geniş bir koridora açılmaktadır. Bu koridor, ortasına doğru oldukça dar olan bir başka koridor ile kesilir. Doğu ve batıda ana koridora açılan odalar bulunmaktadır. Bu odalar muhtemelen resmi ziyaretçilerin ya da prytanların konaklaması için kullanılmıştır.¹⁵⁰

Odeion: Arykanda Odeon'u 1977 yılında yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. (bkz. Resim 4.) Ana duvarlar, kareye yakın bir plan gösteren yapıyı

¹⁴⁷ Bayburtluoğlu, 2004: 134-136.

¹⁴⁸ Bayburtluoğlu, 2004: 86.

¹⁴⁹ Bayburtluoğlu, 2004: 91.

¹⁵⁰ Bayburtluoğlu, 2003: 93.

analemma duvarları ile birlikte içine alır. Yapının agoraya bakan tarafından 3 adet kapısı bulunmaktadır. Cephe duvarı ve uzantısı olan duvarlardaki delikler, kapıların kilit taşı seviyesine kadar görülebilmektedir. Odeona cepheden girişleri sağlayan kapılardan dışta olanları hemen yan duvarlardan başlamaktadır. Üçüncü kapı ise tam ortadadır. Kapılarda eşik taşı bulunmamaktadır ve giriş, portikonun mozaik döşenmiş tabanı ile aynı seviyededir. Ortada bulunan kapıdan 30 cm yüksekliğinde 2 adet basamakla skeneye çıkılmaktadır. Yan kapılardaki düzenlemeler ise farklı Resimdedir. Her iki kapıda da kareye yakın Resimdeki kireçtaşından yapılmış plakalarla kaplı olan sahanlık kısmı bulunur. Sahanlıkların yanına ve karşısına denk gelen duvarlarında ince bir alçı tabaka ile kaplanmış ve üzerinde kırmızı, mavi ve sarı boyalarla yapılmış şerit süslemeler görülür. Sahanlıktan skeneye 15 cm yüksekliğinde 4 basamakla çıkılır. Skene 1,7 metre genişlikte ve 6,8 metre uzunluğundadır. Tam bir yarım daire şeklinde olan orchestra, skeneden 40 cm aşağı seviyededir ve oturma sıralarının ilkinden 65 cm aşağıdadır. Tabanı kare veya dikdörtgen plakalarla kaplıdır. Odeonun orta ve batı taraftaki oturma sıraları günümüzde daha iyi korunmuş durumdadır. Oturma sıraları, genişlikleri 45 cm. olan 4 adet merdivenle 3 dilime ayrılmıştır. Odeonun yan duvarlarının arka duvarla birleştiği yerde 1,1 metre genişliğinde ve 2 m.den daha fazla yüksek olmadığı düşünülen karşılıklı iki kapı bulunmaktadır. Doğudaki kapının tiyatro ve stadiondan gelen kişiler için kullanıldığı düşünülmektedir¹⁵¹.

4.2 PATARA

4.2.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi

Roma dönemindeki Lykia kentleri içerisinde en büyük ve en önemlisi olan Patara, Ksanthos ırmağının oluşturduğu ovanın doğusunda, liman olmaya oldukça elverişli bir koyun hemen kenarında kurulmuştur.¹⁵²

Kentin Lykia dilinde ismi *Pttara* olarak geçer. Kentin varlığı Bronz Çağı'ndan itibaren bilinmektedir. Klasik Dönem'de liman olarak gelişmeye başlar ve bir ticaret merkezi olma yoluna ilerler. Hellenistik Dönem'de ise, limanların ve denizciliğin gelişmesi sonucu kentin gelişmesi de hızla ilerler. Lykia Birliği zamanında kentin siyasi önemi de yükselir fakat Roma döneminde altın çağını yaşar ve başkent olur. Hıristiyanlıkla

¹⁵¹ Bayburtluoğlu, 2003:115-118.

¹⁵² Işık, 1995: 9.

birlikte şehir, Myra'nın gelişmesi sonucunda önemini yitirmeye başlar fakat Bizans döneminde de önemini devam ettirir.¹⁵³

Patara kentinden ilk kez 1745 yılında R. Poccoke tarafından yayınlanan gezi rehberinde söz edilir. 1782 yılında de Choiseul-Gouffier tarafından yayımlanan Lykia haritasında gösterilen Patara için yapılan ilk ve kapsamlı tanımlama ve belgeleme çalışmaları ise 1811 yılında G. Well başkanlığındaki Society of Dilettanti ekibi tarafından yapılır. 1881 yılına kadar bölgeye Texier, Fellows, Spratt, Forbes gibi isimler gelmeye devam eder. 1881'de ise arkeolog O. Benndorf ve mimar G. Niemann, ilk kez Patara'nın fotoğraflarını çeker. 1892-1894 yılları arasında E. Kalinka, bölgenin Likçe ve Hellence epigrafisini belgeler ve günümüzde dahi bir kaynak olarak gösterilen *Tituli Asiae Minoris* adlı çalışmasında bu belgeleri yayımlar.¹⁵⁴

1988 yılında Fahri Işık tarafından başlatılan Patara kazıları, 2009 yılından itibaren Prof. Dr. Havva Işkan başkanlığında devam etmektedir.

4.2.2 Kent Planı

Şehre (bkz. Resim 6.), bugünkü yoldan girildiğinde hemen girişte bir köprü kalıntısı bulunmaktadır. Ardından doğudaki yamaçta bulunan 3 kemerli bir tak ile nekropol alanı biterek şehre girilir. Bu tak aynı zamanda kente su taşıyan aquaduktun son ayağıdır. Kuzey güney doğrultusunda, tak ile başlayan ve tiyatroya kadar uzanan ve 12,6 metre genişliğinde portikolu bir ana cadde üzerinden devam edilir. Ana cadde, iç limandan başlar ve bouleuterionun yanındaki merkez agoraya kadar uzanır. Ana caddeye bağlanan pek çok sokak bulunmaktadır. Caddenin altında dönemin kanalizasyon sistemi mevcuttur. Meclis binasına gelmeden önce kentin merkezindeki ana cadde üzerinde anıtsal kemerli bir tak daha bulunur. Meclis binası ile ana caddenin güneydeki sonu arasında ise stoa uzanır. Antik limanın doğu kıyısında kent, batı kıyısında ise liman işletmeleri ve nekropol yer almaktadır. Limanın sivil insan yoğunluğu, doğu kıyıda bulunan tapınak, iki katlı Opramoas Stoası ve hamamın olduğu kısımda yoğunlaşmıştır.¹⁵⁵

¹⁵³ Çevik, 2015: 222.

¹⁵⁴ Havva Işkan, "Likya Birliği ve Eyaleti Başkenti: Patara", *Lukka'dan Likya'ya - Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (ed. H. Işkan ve E. Dündar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 142-143.

¹⁵⁵ Çevik, 2015: 224.

Kente iç limandan giren insanları *Miliarium Lyciae* (Patara Yol Kılavuz Anıtı) karşılar. Son yılların en önemli epigrafik buluntusu olara kabul edilen Yol Klavuz Anıtı, M.S. 46 yılında yapılmıştır. Anıt, 10 adet blok taş katından oluşur ve 6 metreye ulaşan dikdörtgen bir gövdesi vardır. Gövdenin üstünde ise İmparator Cladius'un yontusu yer alır. Anıt, Patara'dan batı, kuzey ve doğuya ve aynı zamanda tali yollara bağlanan Lykia yol ağını anlatır. Anıtın 3 yüzü de yazılıdır ve 3 ana güzergâh boyunca yer alan 52 antik kent, sırasıyla ve aralarındaki uzaklık mesafeleriyle Eski Yunanca olarak yazılmıştır.¹⁵⁶.

Patara'daki en büyük yapı Granarium'dur. Limanın denizden sonraki ilk girintisinde bulunur. Lykia bölgesinde bulunan en büyük ili silodan biridir. 8 dikdörtgen yapıdan oluşur ve her biri 205 m²'dir. Limanın hemen ağzında bir fener bulunmaktadır. 20x20 m.lik kare bir platform üzerinde 8,5 m.lik iç içe geçmiş iki yuvarlak gövdeden oluşmaktadır. Kentte toplam 4 adet büyük hamam bulunmaktadır.¹⁵⁷

Kentteki en iyi korunmuş yapılardan biri de tiyatrodur. Hellenistik Dönem'de yapılan tiyatro, Roma Dönemi'nde de kullanılmıştır. Tiyatronun üst kısmında 14, altta ise 20 oturma basamağı bulunmaktadır. Kapasitesi yaklaşık olarak 5 bin kişiliktir. Caveanın üst ortasında kime adandığı belli olmayan küçük bir kült alanı bulunur. İki adet parados ve diazomaya açılan yan cavea girişleriyle, giriş çıkışlar cavea arkasından da yapılabilmektedir.¹⁵⁸

4.2.3 Toplantı Yapısı

Lykia bölgesinin toplantı yapıları bakımından en kapsamlı kenti Patara'dır. Elbette bunda kentin Lykia Birliği'nin başkenti olmasının payı büyüktür. Kentteki tiyatro binası dışında bouleuterion, prytaneion ve odeion yapıları da ortaya çıkarılmış ve her bir yapının kendi içerisinde işlevlerinin farklı olduğu anlaşılmıştır.

Patara kazılarının ilk başladığı dönemlerde, kentin tiyatrosunun kuzey karşısında ve agoraya dönük olan görkemli yapının meclis binası olabileceği düşünülmüştür. İlk kez 1996'da başlanan kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılan yapının önündeki stoadan elde edilen çok sayıda yazıtlı kaide bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. 2005 yılındaki kazılarla meclis binası (bkz. Resim 8 ve 9), tamamen ortaya çıkarılmıştır. Yapı, dikdörtgen bir temel üzerinde yükselir ve batısından doğal bir kayayla

¹⁵⁶ Çevik, 2015: 224-225.

¹⁵⁷ Çevik, 2015: 225-226.

¹⁵⁸ Çevik, 2015: 228.

sınırlandırılmıştır. (bkz. Resim 8,11 ve 12.) Yapılan ölçümler sonucunda kuzeydoğu ve güneybatı köşeleri arasında 39 cm.lik bir kot farkı görülmüştür. Araştırmalar, bu kot farkının yapının inşası sırasında da bilindiğini ve yapıda farklı taş yükseklikleri kullanılarak bu durumun giderilmeye çalışıldığını gösterir. Meclis binası, batı yönünde apsidial bir formla sonlanır. 42,80 m. x 30,60 metre ölçülerinde olan yapının en yüksek duvarı kuzeybatı köşesidir. Bu yüksek duvarın hemen önünde, üst yapıya ait 2 sıra taş blok bulunur. Bu bloğun yaklaşık 17 m.dir. Yapının inşasında yerel kireçtaşı kullanılmıştır. Kapasitesi yaklaşık 1400 kişiliktir ve ana girişleri kuzey-güney yönlerindedir. Merdiven çıkışları ana girişlerin hemen yanındadır. Doğu tarafından açılan iki küçük kapı büyük ihtimalle yönetim kadrosu veya özel durumlar için yapılmış olmalıdır. Tam merkezde mermer döşeli küçük bir orchestra ve önünde de bir sahne binası bulunmaktadır. Sahne binasının hemen önünde ise konuşmaların yapıldığı veya oyunların oynandığı ahşap bir platform vardır. Oturma sıraları yarım daire şeklinde yerleştirilmiştir. Caveanın merkezinde eksedra formulu bir taht bulunmaktadır. Bu tahtın yüksekliği diğer oturma sıralarına göre daha yüksektir. Doğu cephe duvarının her iki köşesinde bir stoa bulunmaktadır. Aydınlatma ise doğu cephedeki iki sıra ve kuzey-güney duvarlarındaki tek sıra pencerelerle sağlanmıştır.¹⁵⁹

Meclis binası, yapıldığı dönemden itibaren zaman içerisinde değişikliğe uğrayan politik gelişmelere bağlı olarak mimari olarak ta değişikliğe uğramıştır. Bu duruma göre meclis binasında toplamda dört ayrı mimari evre tespit edilmiştir. Bugünkü dikdörtgen mimari plan, batı yöndeki apsidial çıkıntıyla bütünleşmiş ve ilk evrede uygulanmıştır. İkinci evrede yapı planında bir değişiklik yapılmamıştır fakat mimari formu büyük değişiklikler görmüştür. Yapının doğusunda bulunan ön odalar kaldırılır ve bu kısma sahne binası ile önüne de bir pulpitem yerleştirilmiştir. Bu durum yapının ilk olarak aynı zamanda odeion olarak ta kullanıldığını gösterir. Batı yöndeki apsidial çıkıntı uzatılmış ve kuzey ve güney duvarlarla birleştirilmiştir. Böylece cavea yukarı doğru genişler. İlk evrede kullanılan merdivenli yan tonoz çıkışları kaldırılmış, yapının kuzeydoğu ve güneydoğu köşeleri de merdivenli mekânlara dönüştürülmüştür. Ayrıca stoa da bu evrede inşa edilmiştir. Üçüncü evrede de yapının genel mimari planı aynı kalmıştır ve basit onarım işleri yapılmıştır. Dördüncü evrede Justinian Dönemi'ndeki kentsel küçülmeye paralel olarak inşa edilen yeni şehir suru, meclis binasıyla

¹⁵⁹Korkut, 2007: 176.

birleştirilince yapı bouleuterion ve odeion özelliğini kaybeder. Bu dönemde yapıdaki tüm giriş ve çıkışlar kapatılır.¹⁶⁰

1996 yılında, Patara antik tiyatrosunun ve meclis binasını örten kumların taşınmasına başlanır. 2002 yılında meclis binasındaki çalışmalar devam eder ve Lykiarch Locası Taner Korkut ve mimar Grosche tarafından ortaya çıkarılır. 2005'te meclis binasının duvar ve fil ayaklarında konservasyon uygulamaları yapılır. 2007'de meclis binasının kazısı sona erer ve ilk kez yayınlanır. Şubat 2008'de meclis binasının onarım süreci başlar ve meclis binası TBMM'ne devredilir. 2009 yılında *acil statik önlemler projesi, rölöve revizyonu, restitüsyon ve restorasyon projelerinin yapılması* ihalesi gerçekleşir. 19-20 Eylül 2009 tarihleri arasında Patara'da konusunda uzman bilim insanlarının katıldığı bir çalıştay düzenlenir ve *Patara Likya Birliği Meclis Binası Restorasyon Kriterleri Bildirisi* imzalanarak restorasyon projesi oluşturmaya başlanır.¹⁶¹

Bouleuterionun içindeki ilk kazı, yapının iç kısmına ilişkin yeni ve önemli bilgileri tespit etmek amacıyla 2001 yılında başlamıştır. İlk önce, binanın içini kaplayan kumların çoğu kaldırılır ve kumun yüzeyinde yatan bloklar depolama alanı alanına taşınır. Kuzeydoğu köşesinden taşınan on üç blokta yazıt vardır. Bu bloklar, bina dışında bulunan dokuz blok gibi onursal statüler için bir podia olarak anlaşılabilir. Bu heykellerin podiaya sabitlendiği dübeller için kesimler, bu blokların üstünde görülebilir. Bouleuteriondaki biriken kumun geri kalanı tamamen kaldırıldığı zaman, içerideki duvarların zemin planını çizmek mümkün olmuştur. Bloklar arasındaki sondajın sonucu, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen büyük miktarda toprak ve seramiklerin bulunduğunu göstermektedir. Seramik ve toprak birikintisinin derinliği 1 ila 2 m arasında değişmektedir. Bu malzemenin altında kuzey tarafta tonoz seviyesine kadar korunmuş cavea keşfedilir. Bununla birlikte, güneydeki kasanın önünde koltuk sıralarının hiçbiri bulunamamıştır ve Justinian'ın duvarının inşası sırasında kaldırılmış olmaları muhtemeldir. Bu çalışmalarda koltukların bir kısmı geri dönüştürülmüştür. Bir zamanlar Justinian'ın güneybatı köşesindeki duvarında malzeme olarak tekrar kullanılan birçok sandalye, kum çıkarıldığında ve depolama alanı alanına taşındığında ortaya çıkarılır. Şaşırtıcı bir Resimde, cavea ekseninde bir şeref koltuğu bulunur. Yarım daire şeklindeki

¹⁶⁰Taner Korkut, 2007: 175-177.

¹⁶¹Havva İşkan, "Kumdan Kente Patara Kazılarının 25 Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013", *1988-2013:Patara Kazılarının 25 Yılı*, Ege Yayınları, Antalya, 2015a, s.7-17.

bu koltuk, yan basamaklarıyla ayırt edilir. Şeref koltuğunun seviyesi, bu sıradaki diğer koltuklara ve yandaki merdivenlere kıyasla çok yüksek olduğundan, bu fahri koltuğun arkasında daha fazla koltuk sırası beklenebilir.¹⁶²

Bina kireçtaşı tabakası üzerinde durmaktadır. Yapı malzemesi olarak kullanılan bloklar yerel kireçtaşlarındandır. Temel seviyesindeki temel ayakların derinliklerindeki farklılık, doğu cephesi ile batı arasında, temellerin yükselmesi ile düzeltilir. Bina uzun kenarda 42.80 m. (kuzey-güney) ve önden yarım daire ekseninin arkasından 30.60 m. (doğu-batı) bir dikdörtgen şeklini almıştır. Kuzeybatı köşesi, bouleuterionun en iyi korunmuş kısmıdır; orada kalan duvarın yüksekliği, binanın orijinal yüksekliği olan 17 metredir.¹⁶³

Kazı sırasında bu alanda bugüne kadar tek bir sütun bulunamamıştır. Bununla birlikte, iyi bilinen bir yazıt, yapının güçlü bir çatı taşıdığını gösterir. Mathias Schmidt, diploma tezinde, bouleuterionun çatısı için olası bir tasarım yapmıştır, bu da binanın çatısını desteklemek için destekleyici sütunlara gerek olmadığını öne sürmektedir. Orijinal temelleri üzerinde duran güney duvarının tamamının, Justinian döneminde, esasen bouleuteriona ait olan malzemeleri yeniden kullanarak çift kalınlık oluşturacak Resimde değiştirildiğini tespit edilmiştir. Güney duvarını güçlendirmek için tonozlu merdiven ve orta tonoz, taş ve toprakla doldurulmuştur. Kuzey ve doğu duvarı orijinal yapılarını koruyor görünmektedir. Ek olarak, kuzey duvarında orijinal binada bir pencere için bir açıklık göze çarpmaktadır. Ayrıca, kuzey ve güney duvarlarında simetrik olarak yerleştirilmiş iki kapı daha bulunur.¹⁶⁴

Kapı açıklıkları sadece 1,30 m genişliğindedir. Kapıların mimari tarzı, yan konsollardan yoksun olması dışında İon düzeniyle aynıdır. Dış kısım güçlendirilmiş ve bunun sonucunda kapı açıklıkları doldurulmuştur. İki kemer, kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerindedir. Bouleuterionun doğu tarafında bir stoanın inşa edilmesi ve onursal heykellerin temeli olarak yazıtlı blokların bu stoaya ait olması çok muhtemeldir. Bouleuterionun inşası için kesin bir kanıt yoktur. Korunan yazıtların çoğu Roma dönemine aittir; Hellenistik döneme yalnızca bir tanesi karakterine göre tarihlenebilir.

¹⁶²Taner Korkut, "The Parliament Building of Patara", *Session II-E: New Discoveries: Greece, Balkans, and Turkey*, Proceedings of the XVIth International Congress of Classical Archaeology Boston, August 23–26, 2003, s.93-94.

¹⁶³Korkut, 2003: 95.

¹⁶⁴ Korkut, 2003: 95.

Diğer Helenistik binalardan biçimsel farklılıkların, Patara'daki bouleuterionun Roma döneminde yapıldığına işaret ettiği anlaşılmamaktadır. İnşaasının Helenistik dönemde yapıldığı, aşağıdaki kanıtlar üzerine yerleştirilebilir: Likya'nın tarihi durumunun dikkate alınması; kuzey tarafındaki orijinal duvarda kullanılan teknik; koltuklar hakkındaki detaylar, örneğin oldukça iyi bir profil ve bir aslan pençesi.¹⁶⁵

Patara'nın yanı sıra diğer Lykia şehirlerini de etkileyen deprem sonrasında Hellenistik tiyatro, M.S. 147'de restore edilir ve yeniden açılır. Bu restorasyon, sahne binasının doğu tarafına oyulmuş uzun bir yazıtta vurgulanmaktadır. Depremde ciddi hasar gören bouleuterion aynı zamanda yeniden yapılmış olabilir. Justinian zamanında yapı, orijinal işlevini yitirmiş ve yeni inşa edilen şehir duvarında bir temel olarak kullanılmıştır. Yeni inşa edilen güney duvarında kullanılan duvar yapım tekniği ve iç duvarının güçlendirilmesi, bouleuterionun son dönemlerinde temel olarak kullanıldığını göstermektedir.¹⁶⁶

2011 yılında Semih Orhan ve Hakan Kızıldaş tarafından tiyatro ile meclis binası arasında bulunan bir yapı ortaya çıkarılır. Tiyatroda yapılması muhtemel bir restorasyondan dolayı ancak yarısı açılabilen yapının hem konumu hem de plan özellikleri bir Prytaneion (bkz. Resim 14.) olduğunu göstermektedir.¹⁶⁷ 2013 yılında Alper Kılıç başkanlığında bir ekiple, Prytaneion'da koruma ve konservasyon çalışmaları yapılarak yapının duvarları ve opus seplicatum zemini üzerindeki muhtemel tahribat ve çözümler engellenir. Açık hava şartları yüzünden yapının tamamında bağlayıcılığını kaybetmiş olan kireç harcı temizlenir ve yeniden uygun kireç harcıyla derzlenerek sağlamlaştırılır. Ana kompleks mekânları içinde yer alan A ve B mekânlarının duvarları üstünde; C, D, E ve F mekânlarının ise duvar üstü ve yan duvarlarında bu çalışma yapılmıştır. Opus seplicatum zeminli F mekânının zemini, muhtemel yıpranma ve tahrip olma ihtimaline karşı önce jeotekstil beziyle örtülür ve ardından üzeri kumla kapatılır. Su kanalının sınırını oluşturan duvarlardan batıdaki zayıf, tek sıra taş örgü duvarın arkası, çökmeyi ve dağılmayı önleme amacıyla dolgu ile güçlendirilir. Yan kompleks mekânlarında ise yine dağılmayı önleme amaçlı sağlamlaştırma ve capping çalışması yapılır. Ayrıca bu mekânlardan kot olarak daha yukarıda olan ve “tuğlalı mekân”

¹⁶⁵ Korkut, 2003: 96.

¹⁶⁶ Korkut, 2003: 96-97.

¹⁶⁷ İşkan, 2015a: 17.

denilen yapının temel seviyesindeki duvarları tek sıra yükseltilmiş, ardından da capping ve derz işlemleri yapılarak yapılaşmanın korunması sağlanır.¹⁶⁸

4.3. PİNARA

4.3.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi

Pinara, günümüz Antalya Minare köyü yakınlarında, kuzeyden güneye uzanan bir dağ sırtı ile bu sırtın yamaçlarında konumlanmıştır. Likçe’de yuvarlak anlamına gelen Pinale ismini, üzerine kurulmuş olduğu yuvarlak kayalıktan almaktadır.¹⁶⁹ Hititçe muhtemelen Pinala olarak geçen kent, Lykia’nın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Pinara ismi, kent tarafından M.Ö. 5.yüzyılda basılan sikkelerde ve kentte bulunan yazıtlarda bolca geçse de klasik literatürde hakkındaki kaynak sayısı son derece azdır.¹⁷⁰ Tarihçi Menekrates, nüfus artışı nedeniyle Ksanthos’a sığamayıp ayrılanların, Pinara’ya yerleştiğinden bahseder.¹⁷¹ Bu anlatılan hikâyenin gerçeklik payı olup olmadığı tam net değildir fakat Hellenistik Dönem’den önceki kent sikkelerinde, kentin ismi yuvarlak anlamına gelen *Pinale* olarak yazılmıştır.

Kentin tarihçesi hakkındaki bilgiler son derece azdır. Arrianos, Büyük İskender Kykia’ya girdiğinde kentin savaşmadan ona boyun eğdiğini yazar. Hellenistik Dönem’de Lykia Birliği’nin 3 oy hakkına sahip kentlerinden biridir. Kent, İmparatorluk Dönemi’nde üzerinde Pinareon yazılı sikkeler bastırır. Şehrin varlığına dair kanıtların sayısı da bu dönemle birlikte artmaya başlar.

4.3.2 Kent Planı

Pinara’da (bkz.:Resim 15), görülen kamu binalarının hemen hepsi İmparatorluk Dönemi’nde inşa edilmiştir. Teraslar üzerinde çok sayıda paralel sokaktan oluşan bir sistem bulunmaktadır. Paralel sokak sistemi evlerin inşa edildiği sarp yamacı takip ederek cadde ve sokaklar üzerine yerleştirilmiştir.¹⁷² Kent, yaklaşık 450 metre uzunluğunda ve 200 metre genişliğinde kuzeyden güneye uzanan bir yamaçta yer alır. Yerleşimin ortasından kuzeydoğu doğrultusunda ana cadde uzanır. Pek çok yapı arasında ilerleyen cadde, kuzeyde agoraya ulaşır. Agoranın batısı boyunca bir stoa, doğu

¹⁶⁸ Havva İşkan vd., “Patara 2013 Kazıları”, *Anadolu Dergisi*, Sayı:41, 2015, s.309.

¹⁶⁹Werner Tietz, “Batı Likya: Pinara, Telmessos, Kadyanda”, *Lukka’dan Likya’ya - Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. Dünder), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.336.

¹⁷⁰Tietz, 2016: 336.

¹⁷¹ Çevik, 2015: 234

¹⁷² Tietz, 2016: 339.

karşısında da meydana bakan odeion vardır.¹⁷³ Tanımlanabilen kalıntılar arasında birkaç tapınak, bir odeion, bir tiyatro ve oldukça küçük bir hamam vardır.¹⁷⁴

Kentteki pek çok kalıntı günümüze kadar sağlam ulaşmayı başarmışsa da sık çalılıklar gibi bitki örtüsünün altında kaldığından inceleme yapmak bir hayli zordur. Tepenin güneydoğu yanında süslü ve görkemli kabartmalarla bezenmiş kaya mezarları bulunur. Tepedeki düzlüğü kuzey ucunda sur parçaları görülse de sarp kayalıklar olan diğer yanlarda sur inşasına gerek görülmemiştir. Aşağı akropol ile kayalıklar arasındaki alan ise nekropoldür.

4.3.3 Toplantı Yapısı

Pinara kentinde ortaya çıkarılan toplantı yapısı, odeion ya da bouleuterion olduğu henüz netlik kazanmayan yuvarlak formlu bir yapıdır. Agoranın doğu kısmında yer alan 17x24 metre boyutlarındaki bir yapı, W.Wurster'e göre oturma sıralarının yuvarlak formlu olmasından dolayı bir odeion olabilir. Fakat bu yapının kent merkezinde olması, bir bouleuterion olma ihtimaline de sahiptir.¹⁷⁵

Oturma sıraları büyük ölçüde görülebilen odeiona giriş, doğudaki üç kapı aracılığı ile dir. Ayrıca orkestranın tam ortasına denk gelen bir diğer kapı ve güney duvar ortasında da başka bir kapısı mevcuttur. Orkestraya açılan kapıdan agoraya geçmek mümkündür.¹⁷⁶

4.4 RHODİAPOLİS

4.4.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi

Rhodiapolis, denizden yaklaşık 300 metre yüksekliğinde bir tepeye kurulmuştur. Kumluca ilçesinin hemen kuzeyindeki bereketli ovaya hâkim konumdaki alçak tepelerde oluşturulan teraslar üzerine konumlandırılmış olan yerleşim yeri, Lykia bölgesi ve kültürünün doğu sınırlarını belirlemektedir. Kentin yerel adının *Wedrei* ya da *Wedrenehi* olduğu Likçe yazıtlardan ve sikkelerden anlaşılmaktadır.¹⁷⁷ Kentin ilk keşfi 1842'de İngiliz araştırmacılar Daniel, Spratt ve Forbes sayesinde olmuştur. Avusturya

¹⁷³ Çevik, 2015: 234.

¹⁷⁴ Tietz, 2016: 339.

¹⁷⁵ W.W. Wurster, "Die Stadt Pinara", *Archaeologischer Anzeiger*, 1978, s.93-94.

¹⁷⁶ Bayburtluoğlu, 2003:273.

¹⁷⁷ İsa Kızıgıt, "Hayırsever Opraomas'ın Kenti: Rhodiapolis", *Lukka'dan Likya'ya - Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. Dündar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.288.

Bilimler Akademisi'nin kurucusu Benndorf 1881-1882'de Niemann, von Luschan ve Lanckoronski ile birlikte çalışmalar yürütür. 1832 ve 1894'lerde Kalinka, Heberdey ve Hula, ünlü Opramoas Anıtı yazıtlarına ilgiyi sürdürmüşlerdir.¹⁷⁸ Krickl ve Benndorf'un Rhodiapolis'e yaptığı ziyaret, kentin tanınmasını saplayacak araştırmaların başlangıcı olur.¹⁷⁹ Kentin arkeolojisi üzerine ilk kez kapsamlı bir proje, Kültür Bakanlığı ve Akdeniz Üniversitesi tarafından 2006'da başlatılan ve 2009'a kadar sürdürülen kazılardır. Çalışmalar İsa Kızıgut tarafından 4 yıl daha devam ettirilmiştir.¹⁸⁰ 2006-2012 yılları arasındaki kazılarda kentin kamu yapılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.¹⁸¹

4.4.2 Kent Planı

Rhodiapolis'i, diğer yerleşimlerden ayıran en önemli farkı şehirciliktir. (bkz. Resim 19.), Kent, denizden yaklaşık 300 m. yüksekliktedir ve son 50 m.sinde yoğun bir şehircilik görülür. Kent planı, arazi şartlarına göre biçimlenmiştir ve Roma kent modeli izleri görülmektedir. Yapılar arasında, cadde ve sokaklar dışında hiç boşluk bulunmamaktadır ve yapılar birbirleriyle bir bağ içerisinde inşa edilmiştir. Dar ve zor arazide oldukça başarılı kompakt bir kent yaratılmıştır. Bu denli kompakt bir yapıdaki şehircilikte, bağımsız yapı planlama imkânsız olarak görünmektedir. Lykia bölgesinde başka hiçbir kentte bu denli iç içe ve sıkışık nizamlı bir yapılaşma bulunmamaktadır. Arazi eğimli olduğundan yapılaşmaya olanak sağlamak için teraslar oluşturulmuştur.¹⁸²

Hellenistik Dönem'e ait çok fazla yapı günümüze gelememiştir. Fakat bu dönemin var olduğu, bulunan kalıntılar, sikkeler ve yazıtlarla doğrulanır. Bir Roma kentinde olması gereken tüm yapı tipleri Rhodiapolis'te bulunmaktadır. Kent merkezi, doğu-batı yönünde uzanan ana caddeyle ikiye ayrılır. Caddenin kuzeydeki bölümü, tiyatro ve agora terası tarafından biçimlendirilmiştir. Güneyi yan yana uzanan kamu yapılarından oluşur. Bu yapılar, sebasteion, kütüphane, Asklepeion ve tapınaktır. Bu yapılar kentin dinsel adasını oluşturur. Kuzey ve güney arasında kalan sosyal ada ise tiyatro, stoa ve agora gibi ticari yapılardan oluşmaktadır. Ana caddenin kuzeyi boyunca dükkânlar bulunur. Kent merkezinde bulunan stoa 2 katlı olarak yapılmıştır, böylece 500 m² gibi bir alan ekstradan ortaya çıkarılır. Stoa alanı kentin en sıkışık trafiğine

¹⁷⁸ Çevik, 2015: 422.

¹⁷⁹ Kızıgut, 2016: 288.

¹⁸⁰ Çevik, 2015: 422.

¹⁸¹ Kızıgut, 2016: 289.

¹⁸² Çevik, 2015: 427.

sahiptir. Stoa'nın ikinci kat zemini ile dar bir alanda oldukça büyük bir rahatlama sağlanmıştır. Stoa, toplam 59 m. uzunluğundadır ve zemini 60 m. boyunca tamamen mozaiklerle kaplıdır. Alanın kuzeydoğu köşesinde bulunan eksedranın üzerinde heykellerin dizili olduğu düşünülmektedir. Stoa'nın karşısında bulunan tek taraflı hizalanmış 3 basamaklı oturma sıraları bu alanda yarışmaların ya da farklı etkinliklerin yapıldığını gösterir niteliktedir.¹⁸³

Rhodiapolis'te bulunan Asklepiyon yapısı, Lykia bölgesindeki tek örnektir. Sebasteionun hemen batı bitişiğinde yer alır. Burası kentin sağlık amaçlı yapısıdır. İçinde ayrıca bir kütüphane bulunmaktadır.¹⁸⁴ Girişi 3 kapılıdır ve bir avluya açılır. Avlunun çevresinde hasta odaları bulunur. Yapının hemen dışında ise 7 basamaklı bir podyum üzerinde Asklepios ve Hygeia'ya adanmış bir tapınak vardır.¹⁸⁵

4.4.3 Toplantı Yapısı

Rhodiapolis tiyatrosu M.S. 3. yüzyıla kadar meclis olarak kullanılmıştır. Meclis kararları ile ilgili yazıtlar, tiyatronun varlığını işaret etmektedir ki zaten şehirde meclis olarak kullanılacak yegâne yapı da tiyatro olmalıdır. Kazılardan elde edilen 2 adet *cella curulis* koltuğunda Roma dönemindeki magistratların oturduğu bilinmektedir.¹⁸⁶

Tiyatro (bkz. Resim 20.), kentin kamu merkezini belirleyici bir konumdadır. Kent merkezinin üzerine kurulmuş olan tepenin güney yamacına inşa edilmiştir. Yaklaşık 1500 kişi kapasitelidir. Caveanın bütün bir kısmı yamaca yaslanmış olarak yapılmıştır. Cavea, toplam 6 adet kerkidese bölünmüştür. Toplam 18 adet oturma sırası bulunur. Caveapodium duvarında 3 adet kapı bulunmaktadır. Kapıların bulunduğu kesimde klimakesler orchestraya kadar inmektedir. En alt oturma sırasında 12 adet aslan ayağı sadece dış konturlarıyla işlenmiştir. Tiyatronun arka analemma duvarı 2 adet payanda ile desteklenmiştir. Roma Dönemi'nde caveanın en arkasına 5 adet oturma sırası eklenerek tiyatronun kapasitesinin artırıldığı tespit edilmiştir. Cavea, Hellenistik Dönem'de baldachine, Roma Dönemi'nde ise velum gölgelik sistemi ile örtülmüştür.

¹⁸³ Çevik, 2015: 425-427.

¹⁸⁴ Çevik, 2015: 437.

¹⁸⁵ Kızıgut, 2016: 294-296.

¹⁸⁶ Özdilek, 2012: 5.

Skene, zeminle birlikte iki katlıdır. Proskenede 5 adet kapı bulunur. Taştan inşa edilmiş bir pulpitum bulunmaktadır.¹⁸⁷

Caveanın inşa tarzı, duvardaki işçilikler, oturma sıralarındaki işçilikler ve sikkelerle yazıtların birlikte değerlendirilmesi sonucunda tiyatronun ilk evresi M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Sahne binasının ilk evresi de bu dönemde inşa edilmiş ve M.S. 141 yılındaki depremde tamamen yıkılınca büyük oranda ilk dönemin malzemeleri kullanılarak farklı bir mimari ile yeniden inşa edilmiştir. Sahne binası ile cavea, batı analemmaya bitişik bir kemerle birbirine bağlanmıştır fakat bu kemer günümüze kadar gelememiştir. Skeneden elde edilen buluntulara göre tiyatro M.S. 5. yüzyıl başına kadar kullanılmıştır.¹⁸⁸

2008 yılındaki kazılarda parados kısmı kazılırken, yarım daire formunda, üzerinde pişmiş toprak kaplama levhaları olan ve 4 basamaklı oturma sırası bulunan Toplantı Salonu'na (bkz. Resim 21,22.) rastlanmıştır ve yapıyı örten toprak kaldırılarak yapı açılmıştır. Oturma sıraları yay şeklindedir ve bu sıralara geçiş, orta kısımda bulunan kerkisle sağlanmaktadır. Mimari özellikleri ve konumuyla bu yapının toplantı salonu olduğundan ve skeneden daha sonra inşa edildiğinden kuşku kalmamıştır. Toplantı salonunun eklenmesiyle paradosun girişi oldukça daralmıştır. Sahne binasının köşesi yıkılarak açılan bir kısım, toplantı salonuna dâhil edilmiş ve yeni yapının köşesi buraya eklenmiştir. Sahne binasının yan kısımlarına toplantı salonuna geçiş için merdivenler eklenmiştir.¹⁸⁹

Agoranın hemen bir alt kotundaki terasta, agorayla aralarındaki dar bir sokakla ayrılan ve Prytaneion olması gereken bir yapı bulunmaktadır.¹⁹⁰ Yamaçtan aşağıya inen teraslardan biri, agoradan dar bir sokakla ayrılmış bir yapıdır ve prytaneion olduğu düşünülmektedir. Sarnıçlı avlusu doğuda nişler ve büyük bir apsis ile süslenmiştir; avlunun kuzey duvarında iki oda vardır. Bununla birlikte, bir avluya sahip olan bu düzen, bilinen prytaneionlara uymamakla birlikte bu işlevin bu binaya atfedilmesi

¹⁸⁷Banu Özdilek, *Lykia'da Gün Yüziüne Yeni Çıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*, 4.Boyut Tanıtım Yayınevi, Muğla, 2012, s.4.

¹⁸⁸ Özdilek, 2012: 4.

¹⁸⁹ Özdilek, 2012: 12.

¹⁹⁰ Çevik, 2015: 434

oldukça mantıklı görünmektedir. Elbette ki gelecekteki kazılar bu konuyu netleştirecektir.¹⁹¹

4.5 TREBENNA

4.5.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi

Denizden yaklaşık 680 m. yükseklikte yer alan Trebenna Antik Kenti, Antalya'nın batısında yer alır. Kentin ismine ilk kez 1846 yılında Borrel tarafından bir sikke üzerinde rastlanır. Kent yazıtlarında kentin adı Trebenna, Patara Yol Anıtı'nda ise Trabenna olarak geçer. Trebenna ismi çok eski yerel bir adlandırma olup Yunanca ve Latince de bu kelimenin bir karşılığı yoktur. B. Umar'a göre *Trebe Ülkesi* anlamına gelmektedir. Trebenna Hellenistik Dönem'de Termessos'a bağlıdır fakat Roma Dönemi'nde Lykia Birliği'ne geçer. İmparatorluk Döneminde ise Pamphylia'ya dâhil olur. En parlak devirlerini 3.yüzyılda yaşar. Bu dönemde varlığı bilinen en ünlü Trebenna'lı, Lykiarklık yapmış olan Aurelius Solon'dur. Roma Dönemi sonrasında Bizans Dönemi'ni de oldukça yoğun yaşayan kentte 12.yüzyıla kadar yerleşim devam etmiştir.¹⁹²

Kimi bilim adamlarına göre Trebenna kentine dair en eski veriler üzerinde TP kısaltması olan ve M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllara tarihlenen Lykia birlik sikkeleridir. Bu sikkelerin nerede bulunduğu bilinmediği için TP ile başlayan kentlere atfedilirler. Bu sikkelerden dolayı Trebenna'nın Hellenistik Dönem'de, Lykia birliğinin bir üyesi olduğu söylenir. Fakat söz konusu sikkelerin Trebenna'ya ait olduğu kesin değildir. Troxell, bu sikkelerin Trebenna'ya değil İmparatorluk Dönemi'nde Myra kentine bağlı olan Trebenda kentine ait olduğunu belirtir. Trebenna'nın Hellenistik ve öncesi dönemdeki varlığına dair ne antik literatür verisi, ne de epigrafik ve arkeolojik herhangi bir veri bulunmamaktadır. Trebenna'nın Roma Dönemi'nde Lykia eyalet sisteminde ve birlik içerisinde yer aldığı, Patara Yol Kılavuz Anıtı'ndan, kentte bulunan yazıtlardan ve Gordianus Dönemi sikkelerinden anlaşılmaktadır.¹⁹³

Prof. Dr. Nevzat Çevik tarafından “Beydağları Yüzey Araştırmaları” kapsamında Trebenna'da kazılar devam etmektedir.

¹⁹¹ Nevzat Çevik vd., "Rhodiapolis, as a Unique Example of Lycian Urbanism", *Adalya*, XIII, 2010, s.29.

¹⁹² Çevik, 2015: 523.

¹⁹³ Nevzat Çevik vd., "Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Akmed*, S:1, 2005, S.11-12.

4.5.2 Kent Planı

Kentin akropolü surlarla çevrilidir ve anıtsal bir girişi bulunur. (bkz. Resim 23.) Akropolün arkasındaki sırt düzlüğünde Roma kent merkezi ve Bizans yapıları yoğunlaşmıştır. Akropoldeki yerleşme Hellenistik Dönemde başlamış olmalıdır. Roma Dönemi'nde ise yeniden inşa edilerek konut ya da kamu alanları için kullanılmıştır. Akropolün güneyinde uzanan 79 kaya odasının geneli evlerdir. Kayaya oyulmuş olan bölümleri korunaklıdır. Bu mekânlar yan yana ve altlı üstü ilişki içerisindedir ve bu ilişkiler kayaların yüz kısımlarındaki sokak ve basamaklarla sağlanmıştır. Akropolün eteğinde başlayıp doğuya doğru inen vadideki teraslarda Roma Dönemi kamu yapıları inşa edilmiştir. Yan yana dizilmiş olan ekklesiesterion, imparator kült salonu ve stoa, meydanın batı sınırını oluşturur. Hemen karşılarında agora bulunmaktadır. Güneyde ise hamamlar kenti sınırlar.¹⁹⁴

Kentte şimdiye kadar toplam 51 adet yazıt bulunmuştur. Bu yazıtlardan 8 tanesi onur yazıtı, 1 tanesi bina yazıtı ve 1 tanesi de Marcus Aurelius'un bir mektubunun üst kısmına aittir. Diğer yazıtların hepsi mezar yazıtlarıdır.¹⁹⁵

4.5.3 Toplantı Yapısı

Lykia bölgesindeki antik kentlerin içerisinde bulunan tek ekklesiesterion yapısı Trebenna'dadır. Bu yapı haricinde Trebenna'da ayrıca başka bir toplantı yapısı bulunmamaktadır.

Ekklesiesterion, İmparator Salonu denen yapının kuzeydoğu duvarına bitişiktir ve akropole çıkış yönünde uzanmaktadır. Sebasteion'un kuzeydoğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan ekklesiesterion (bkz. Resim 24.), kare bir yapıdadır ve arka duvarı apsidal formdadır. Ana kaya, kademeli olarak bırakılmıştır ve oturma sıraları toplantı salonun yarım dairesel bir şekle sahip olduğunu gösterir. Batıdaki kapının sol sövesinde bir yazıt bulunmuştur fakat bu yazıttaki imparatorun ismi kısmı silinmiştir. (bkz. Resim 29.) Ama yazıtın sağlam kalan kısmında bu yapının bir ekklesiesterion olduğu ve yarı maliyetinin kente ait olan ormanlardaki kerestelerden karşılandığı yazılıdır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Çevik, 2015: 525.

¹⁹⁵ Çevik, 2005a: 7.

¹⁹⁶ Çevik, 2015: 526.

Yapı, tek hacimlidir ve önde genişliği 11,08 m.dir. Sol derinliği 10,72 m. ve sağ derinliği ise 10,55 m.dir. Yaklaşık 120 m2 büyüklüğünde olan yapının alanı, arka duvardan çıkan ve çapı yaklaşık 9 metre olan yarım daire apsisle büyür. Cephe kısmındaki birbirinin aynısı işçilikte ve simetrik olarak yerleştirilmiş 2 adet kapı günümüzde halen ayaktadır. Form ve iki kapılı düzenlemesiyle, Trebenna ekklesiesterionu genel olarak toplantı salonlarının mimarisine uymaktadır. Priene'deki gibi nitelikli toplantı salonlarında görülen ön koridor, Trebenna'da bulunmamaktadır. Burada salona doğrudan girilir. Ön koridorun olmaması büyük bir ihtimalle alanın dar olmasından kaynaklıdır.¹⁹⁷

Arka duvar ve yan duvarların bir kısmı ana kayadan oyulmuştur. Kayanın sonlanan yüksek kısımları ise örülerek tamamlanmıştır. Yapının cephe duvarları, son derece iyi işçilikle yapılan kesme taşlardan oluşmuştur (bkz. Resim 25,26.) Duvar kalınlıkları, arazinin yapısına ve toprağın kayma ihtimallerine göre değişkenlik gösterir. Önde 1.20 metre, kuzey yanda 0.80 metre ve toplantı salonu tarafında 0.90 metre kalınlıktadır. Genelde ayakta olan cephede, birbirine benzer iki kapı bulunur. Yapının önü boyunca uzayan üç basamakla çıkılır. Cephe duvarlarının niteliğine karşın iç duvarlar daha kaba taşlarla örülmüştür. Yapının arka kesiminde, ana kayaya oyulmuş, 9.40 metre genişliğinde ve 3.40 metre derinliğinde büyük bir apsidal kısım bulunur ve toplantı salonunun iç kısmında teatral basamaklarla düzenlendiğini gösterir. Basamakların yapısı ve malzemesi ile ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ana kaya, salonun diğer bölümlerinde olduğu gibi düzeltilmemiş ve doğal haliyle bırakılmıştır. Oturma düzeneği ahşaptan olmalıdır ve ahşap sistem doğal haliyle bırakılmış olan ana kayaya oturtulmuştur. Taştan oturma sıralarına ilişkin hiçbir veri bulunmayışı ahşap kullanılmış olabileceğini doğrulamaktadır. Salonun akropol yanında, birbiriyle bağlantılı iki küçük birim daha vardır, ancak bunların işlevi net olarak belirlenememektedir. Eldeki tek veri birimlerin önünde bulunan yazıtlı yuvarlak sunaktır. Toplantı salonunun bitişiğindeki, 6.00 x 5.60 metre ölçülerindeki ilk birimin arka duvarını oluşturan ana kaya içindeki mağaraya benzer girintinin önünün örülmeden korunmuş olması dikkati çekmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁷Çevik vd., 2005: 42.

¹⁹⁸Nevzat Çevik vd., "Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1998", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt 24-28 Mayıs 1999*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 2000, s.322.

Yapının duvarları oldukça kalın yapılmıştır. Ortalama 1 metre kalınlığındaki duvarlar içte harç ile tutturulmuş iri moloz taş örgüsüne sahiptir. Duvar kalınlıkları köşelerde artmaktadır. Cephe duvarı, diğer duvarlara göre daha niteliklidir. Genellikle ana kaya tabanına oturulmuş olan arka duvar, apsidyal bir girintiyle tamamlanmıştır. Yapının batı köşesinde duvarlar büyük ve güçlü bir kemerle desteklenmiştir¹⁹⁹.

Yapının güney köşesi sebasteionla birleşir ve yaklaşık 20 cm. içeriden başlamaktadır. Bu köşe önünde İmparator Salonu'nun ilk basamağının devamı şeklinde iki blok in situ olarak durmaktadır. Yapının cephesi son derece geniş ve yüksektir. Genelde iri bloklardan oluşturulmuştur fakat kimi yerlerde moloz taşlara da rastlanır²⁰⁰.

Yapının girişi iki anıtsal kapıdan yapıdadır. Bu kapılar cepheyi 3 eşit parçaya ayırır ve Dor stilini yansıtan faskialı çerçevelere sahiptir. Sol taraftaki giriş, lentoda oluşmuş bazı çatlak ya da kırıklara rağmen sağlamdır. Lentonun altında bulunan blok, aynı zamanda bir duvar bloğu olarak kullanılmıştır. Üzerinde 0,72 m x 0,87 m. ebatlarında çerçeveli ve hafif çukurlaştırılmış bir zemin işlenmiştir ve bu zemin yazıt alanıdır. Yazıtın üzerindeki yazı Eski Yunancadır ve toplam 13 satırdan oluşmaktadır. Yazıtın ilk 3 satırı tamamen silinmiştir, dördüncü satırın ise üçte ikisi kazanmıştır²⁰¹.

Her iki kapının da çerçevesi Dor tarzında yapılmıştır ve İon tarzını içeren faskialar bulunur. Eşik kısmı haricinde kapı çerçevelerini iç bükey geniş bir silme dolaşmaktadır. Kapıların açıklıkları yukarıya doğru daralır. Kapıların yüksekliği 3,03 m. ve en üstte 1,49 m. genişliktedir. Kapı çerçeveleri 0,32 m. genişliktedir ve profilli bir hyperthyron ile köşe akroterleri bulunmaktadır. Söveler, iç kısımda 0,46 m. derinliktedir ve kapı kanatları için kademelendirilmişlerdir²⁰²

Semavi Eyice, ekklesiesterion binasının İmparator Gordianus'a ithaf edilmiş olabileceğini belirtir fakat bunu ispatlayacak olan ekklesiesterion binasındaki yazıtta imparator ismini içeren kısım kazanmıştır. Gordianus, Roma tarihinde *damnatio memoriae* ile dolu olan M.S. 3. yy. döneminden temiz çıkmış imparatorlardandır, hâlbuki Trebenna'daki ekklesiesterionun ithaf edildiği imparator lanetlemeye uğramış bir imparator olmalıdır. Kentteki ekklesiesterion üzerindeki yazıttan, binanın yarısını

¹⁹⁹Çevik, 2005: 42.

²⁰⁰Çevik, 2005: 43.

²⁰¹Çevik, 2005: 43.

²⁰²Çevik, 2005: 43.

kentin ileri gelenlerinden biri olan Solon'un yaptırdığı ve bu yapımda kamu koruluğunda bulunan kerestelerin kullanıldığı ve geri kalan kısmın da Solon'un torunlarınca tamamlandığı anlaşılmaktadır.²⁰³

4.6 TLOS

4.6.1 Kent ve Araştırmalar Tarihi

Lykia'nın önemli yerleşim kentlerinden biri olan Tlos, Fethiye'nin yaklaşık 42 km doğusundaki Yakaköyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Akdağlar'ın sarp batı yamaçlarına kurulmuş olan kent, Eşen Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla oluşmuş vadi düzlüğüne kadar uzanmaktadır. Kentin arazi yapısı, savunmaya çok elverişlidir. Tlos'un komşuları, kuzeyde Araksa (Araxa), kuzeydoğuda Oinoanda, kuzey batıda Kadyanda, güneyde Ksanthos, güneybatıda Pınara ve batıda Telmessos kentleridir²⁰⁴. IV. Tuthaliya dönemindeki Hitit yazıtlarında kentin adı *Dalawa* olarak kullanılmıştır. Likçe diline ise *Tlawa* olarak geçer. Çok yakınında bulunan Girmeler yerleşim alanındaki araştırmalar sonucunda bölgenin Neolitik dönemlerden itibaren kullanıldığı anlaşılmıştır. Lykia Birliği'nde 3 oyla temsil edilen 6 kentten biri de Tlos'tur ve birliğin verdiği karaları veto etme hakkı da bulunur. Kentte bulunan kaya mezarlarının sayısına bakıldığında yerleşim yoğunluğu oldukça yüksek bir kenttir.²⁰⁵

Uzun yıllar boyunca kendi kaderine terk edilen Tlos Antik Kenti, ilk olarak 1838 yılında Fellows tarafından keşfedilir. 1842 yılında Spratt ve Forbes buraya bir seyahat düzenler. Daha sonraki zamanlarda Texier, Benndorf, Niemann, Bean ve Wurster gibi seyyahlar tarafından birçok kez ziyaret edilerek yeniden keşfedilmiş ve bu gezilere ait notların yer aldığı yayınlarla da ilk kez bilim dünyasına tanıtılmıştır.²⁰⁶

Tlos'taki ilk bilimsel araştırmalar, 1994 yılında Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırma Merkezi adına Havva İşkan yönetiminde yüzey araştırması olarak başlatılmış ve 2005 yılında kazı izninin verilmesiyle de ilk resmi kazılara başlanmıştır. 2001 yılına kadar devam eden yüzey araştırmaları kapsamında kent merkezi ve teritoryumunda belgeleme çalışmaları yapılmıştır. 2005 yılında başlatılan kazı çalışmaları ise, daha çok kent merkezi ve yakın çevresinde bulunan anıtsal yapılara odaklanır. Tlos Antik Kenti 6

²⁰³ Çevik, 2015: 13.

²⁰⁴ Korkut, 2011: 94.

²⁰⁵ Çevik, 2015: 238-239.

²⁰⁶ Çevik, 2015: 238.

Şubat 2009 tarihi itibariyle UNESCO'nun Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında "Dünya Mirası Geçici Listesine" eklenmiştir. Kazı çalışmaları ise Taner Korkut ve ekibi tarafından sürdürülmektedir.²⁰⁷

4.6.2 Kent Planı

Dağlık bir yerleşim olmasından dolayı akropol, kayalık bir alan üzerine kurulmuştur. (bkz. Resim 30.) Kent merkezi için ise akropolün güneyindeki uzun düzlük bir alan ve bu alanın güneyindeki ve batısındaki hafif yamaç kısmı seçilmiştir. Akropol, stadyum, agora, tiyatro, tapınak ve hamam kısımlarını içerisine alan yerleşimin büyüklüğü yaklaşık 400x400 metredir. Roma Dönemi'nde sosyal hayat tiyatro ile akropol arasında oluşmuştur. Kentte bulunan yarış ve spor yoğunlukla anıtsal yapılara bakıldığında Tlos'un spora önem veren bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Kent stadyumu 137 metre uzunluğundadır ve ortasında bir havuz ile çeşme yapısı bulunur. Stadyumun doğu sınırında gymnasium, palaestra ve hamamlar bulunur. Hemen yanında ise agora konuşlanmıştır.²⁰⁸

4.6.3 Toplantı Yapısı

Tlos'ta, kazı çalışmaları esnasında ele geçirilen pek çok yazıtta çoğu kez var olduğu vurgulanmasına rağmen bouleuterion (bkz. Resim 31,32.) ve prytaneion yapıları henüz fiziki olarak ortaya çıkarılamamıştır.

Sur duvarlarındaki yazıtlarda bouleuterion ve prytaneion ifadeleri çok net olmasına rağmen henüz antik kentteki yapılar içerisinde bu yapılar tespit edilememiştir. Fakat akropolün doğu eteğinde kuzey-güney doğrultuda uzanan Erken Bizans Dönemi surları detaylı olarak incelendiğinde, stadyuma ait oturma sıralarının hemen ortasına denk gelen alandaki yaklaşık 35 metrelik uzunluktaki bölümün, diğer kısımlardan farklı olarak devşirme olmayan ve özel olarak hazırlanmış bloklardan oluştuğu görülmüştür. İlave olarak yıkılan surların bu bölümle kuzeyden ve güneyden birleştiği noktalarda batıya doğru uzanmış köşe dönüşlerinin ve devamında da duvar uzantılarının olduğu belirgindir. Bu duvar uzantılarının uzunlukları 20-25 metre arasında değişmektedir. Diğer yandan, yapının iç kısmında bir bölümlenme duvarı da tespit edilmiştir. Tüm bu mimari kalıntılar, akropolün doğusunda bulunan stadyumun hemen kuzey yönde 25x14

²⁰⁷ Korkut, 2011: 98.

²⁰⁸ Çevik, 2015: 241.

metre, güney yönde ise 21x20 metre ölçülerinde yan yana yerleştirilmiş iki yapıyı işaret eder. Bu iki yapı da dikdörtgen formdadır ve iç kısımları anakayadan yontularak yamaç şeklinde dizayn edilmiştir²⁰⁹.

Bouleuterion ve prytaneion yapıları büyük ihtimalle stadyum ile hemen hemen aynı dönemlerde yapılmış olmalıdır. Bouleuterionun doğudaki duvarının tam ortasından 3,40 x 3,75 metre ölçülerinde bir kapı stadyumun diazomasına açılır. Diazomadan bir başka kapıyla da bouleuterionun güneyine çıkış sağlanmaktadır. Bu kapının yıkıntıları günümüzde de görülebilir durumdadır. Her iki yapının da duvarları oluşturulurken kısmen anakaya kullanılmış ve her iki yapı da stadyum alanına doğru yönlendirilmiştir²¹⁰.

İki yapı kompleksinin yaklaşık 9,65 metre yüksekliğindeki doğu duvarı günümüze oldukça sağlam olarak ulaşmıştır. Duvar düzgün kesilmiş bloklardan 2 sıralı taş örgü sistemi ile inşa edilmiştir. Belli aralıklarla tek sora olarak yerleştirilmiş yatay bloklar da görülmektedir. Duvarın tam ortasından stadyum diazomasına açılan kapının üst kısmından itibaren kuzey-güney doğrultuda ilerleyen dışa taşmış bir silme bulunmaktadır. Bu silme ile yapı 4,5 metrelik 2 kata bölünmüştür. Silmenin alt kısmında kalan blokların boyutları üsttekilere oranla daha büyüktür. Duvarın üst kısmında yaklaşık 1 metrelik aralıklarla 2 sıra halinde yapılmış hatıl yuvaları bulunmaktadır ki bu da bouleuterionun doğusunda, stadyum diazomasının üstünde bir sütunlu galerinin oluşturulmuş olduğunu işaret eder²¹¹.

Bouleuterion ve prytaneion yapıları, Erken Bizans Dönemi'nde inşa edilen surlar yüzünden orijinal dokularını kaybetmiş ve bu alanlarda yeni birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda inşa edilen sur, yapı kompleksinin doğu duvarının kuzey ve güney köşeleri ile birleştirilmiştir. Ayrıca stadyum diazomasına açılan kapının iç kısmı örülüp kapatılmıştır. İlave olarak doğu duvarının iç kısmı yeni bir duvarla güçlendirilerek surun kalınlığı yaklaşık 2,5 metreye ulaşmıştır. Bouleuterionun kuzey duvarı yeniden inşa edilerek güney duvarı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca batı yöndeki arka duvar da sökülerek anakaya kullanımı ile yeni bir savunma sistemine bağlantılı hale getirilmiştir. Bouleuterion ve prytaneion yapılarının

²⁰⁹Taner Korkut, *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 2015, s.20.

²¹⁰Korkut, 2015: 20.

²¹¹Korkut, 2015: 20-21.

güneyinde inşa edilen sur duvarları ile tüm alan surların içerisinde kapalı bir mekân haline getirilmiştir²¹².

Her iki yapının da ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte akropolün doğusundaki Hellenistik Dönem'e tarihlenmiş genel mimari yapılara bakıldığında, bu iki yapının da aynı tarihlerde inşa edilmiş olduğu varsayılmaktadır. İlave olarak Tlos Antik Kenti kazıları sırasında en geç örnekleri M.Ö. 1.yüzyılın başlarına tarihlenen yazıtlar da bulunmuştur ve bu yazıtlarda bouleuterion ve prytaneion yapılarının şehirde var olduklarını gösteren bilgiler mevcuttur²¹³.

²¹² Korkut, 2015: 21.

²¹³ Korkut, 2015: 21.

SONUÇ

M.Ö. 9. bin yıldan beri sürekli bir iskân gören Lykia kentleri, büyük oranda ayakta kalmayı başarabilmiş ve bilim insanlarına son derece geniş araştırma imkânları sunmuştur.

Yapılan pek çok araştırma ile ortaya çıkan sonuçlara göre antik Yunan dünyasının demokrasi denemeleri Lykia bölgesinde de etkilerini göstermiş, bölgede bulunan birçok kentte halkın demokrasiye katılımını sağlamak için çeşitli yapılar inşa edilmiştir.

Lykia bölgesinde, Hellenistik Dönem’de ortaya çıkmış olan bouleuterion ve odeion yapılarına çok nadiren rastlanır. Hâlbuki bölgede ele geçirilen pek çok yazıtta yapılan meclis toplantıları ve bu toplantılarda alınan kararlar gibi bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca bölgedeki Lykia Birliği toplantıları ile ilgili de çok sayıda bilgi ve belgeye ulaşılması aslında bu bölgede söz konusu meclis binalarına daha fazla rastlanması gerektiğini gösterir. Büyük bir ihtimalle pek çok kent, bu tip toplantılar için ayrı bir yapı inşa etmek yerine sıklıkla tiyatro yapılarını kullanmıştır.

Lykia bölgesindeki yazıtlarda Lykia Birliği kentlerinde yapılan ve Lykiarkhoslar’ın başkanlık yaptığı meclislerin varlığı çok açık Resimde belirtmekle birlikte bu meclislerin nerelerde ya da ne tip yapılarda toplandıklarından bahsedilmemektedir.

Plan açısından birbirine çok benzeyen tiyatro, odeion ve bouleuterion yapıları bölgesel mimari özellikler ve ekonomik koşullar göz önüne alındığında kullanım amaçları bakımından bir arada değerlendirilebilir.

Antik Yunan ve Roma’da insanların yaşantıları üzerindeki en etkili etmen toplumun sosyal ve kültürel yapısıdır. Bu yapılar insanların kentsel ve kırsal yaşamlarını günlük yaşamdan politik yaşama kadar etkilemiştir. Bu nedenle, insanların sosyal, kültürel ve politik amaçlarla kullanması için pek çok yapı inşa edilmiştir. İnşa edilen yapılar arasında tiyatro, bouleuterion ve odeion yapıları, üstlenmiş oldukları sosyal, kültürel ve politik amaçlı kullanım Resimleri ile diğer yapılardan tamamen ayrı bir konumda değerlendirilmiştir. Söz konusu yapılar arasında da kullanım amaçları ve işlevsellikleri açısından farklılıklar görülmektedir.

Antik tiyatrolar ve özellikle Roma döneminde daha sık yapılmış olan amfiteyatrolar tüm halka açık yapılardır. Genellikle bir sahnede görsel gösterilerin yapıldığı bu yapılar halk arasında günlük yaşamda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bouleuterion yapıları tüm halka açık olmayan yapılardır. Bu binalar sadece meclis toplantılarının yapıldığı binalar olarak kullanılmış ve şehrin politik yapılarını oluşturmuştur. Bu özelliklerinden dolayı bouleuterionlar, kentin politik yaşantısı açısından son derece önemli bir işleve sahiptir.

Mimari açıdan tiyatrolar ve bouleuterionlarla benzerlik gösteren odeionlar, genellikle konserler, resitaller ve müzikallerin sahnelendiği yapılar olarak karşımıza çıkar. Odeionlar da tıpkı bouleuterionlar gibi tüm halka açık yapılar değildir ve genelde halkın elit tabakasının yararlandığı alanlar olarak kullanılmıştır.

Tüm bu yapılar, kentteki insanların yararına yapılmış oldukları için yapım masrafları genelde o kentin bütçesinden ya da kentin ileri gelen zengin kişileri tarafından karşılanmıştır ve bu durum o dönem için bir gelenek halini almıştır. Gösterişli yapıların inşa edilmesi, o kentin ekonomik açıdan oldukça iyi bir konumda olduğunun en belirgin göstergesidir.

Roma İmparatorluğu'nun Lykia Birliği'ni ve kentlerini desteklemesi ile Roma içerisinde kendi özerklikleri ile yönetilmeye devam eden Lykia'da artık bir gelenek halini almış olan boule toplantıları devam etmiştir. Fakat boule meclisinin aldığı kararlar zamanla işlevini kaybetmeye başladığından, Lykia'da bouleuterion yapılarının inşası da zamanla ortadan kalkar. Lykia Bölgesi'ndeki bouleuterion binaları dönemsel olarak incelendiğinde bu tarz binaların yapımının sadece Hellenistik ve Roma dönemine özgü olduğu görülmektedir.

Tüm Lykia Bölgesi'nde karşımıza çıkan bouleuterion binaları sadece Pınara, Arykanda, Tlos, Rhodiapolis ve Trebenna'da bulunan, yaklaşık 50-100 kişilik yapılardır. Patara'daki meclis binası ise işlevselliği bakımından diğer bouleuterion yapılarından ayrılmaktadır. Romalı tarihçi Livius'a göre Patara kenti, Lykia Birliği'nin başkentidir. 1988 yılında Patara'da başlayan kazılar sonucunda 1996 yılında tiyatrunun hemen kuzeyinde bulunan yapının dönemin meclis binası olduğu ve Lykia Birliği meclis toplantılarının bu binada yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu özelliği ile Patara'da bulunan bouleuterion yapısı Lykia'nın en görkemli yapısı unvanına sahip olmuştur.

Lykia'da yıllardır süregelen kazı çalışmalarının devamlılığı ile bugüne kadar elde edilmiş olan bilgiler ışığında, bölgedeki hemen her antik kentte en az bir tiyatro olduğu bilinmektedir. Meclis binalarına verilecek kesin örnekler ise Arykanda ve Patara'daki yapılardır. Bunların dışındaki kentlerde halen kazı çalışmaları devam etmekte ve bulunan yazıtlar ya da bilgiler doğrultusunda bu yapılarla ilgili sahip olduğumuz bilgiler sürekli yenilenmektedir.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Aristoteles, (1984), *Atinalıların Devleti*, (çev. Suat Yakup Baydar), İstanbul.

Aristoteles. (2012). *Politika* (çev. M. Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul

Herodot, (1973), *Herodot Tarihi*, (çev. M. Ökmen, haz. A. Erhat), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Homer, (2013), *İlyada*, (çev. Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Strabon, (1993), *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

MODERN KAYNAKLAR

Adak, M., (2002), “Lykia ve Roma”, (ed. Mustafa Adak ve Sencer Şahin), *Likya incelemeleri I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 129-150.

Adak, M. ve Şahin, S., (2002), *Likya incelemeleri I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ağaoğulları, M.A., (2013), *Kent Devletinden İmparatorluğa*, 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Akşit, İ., (1967), *Lykia Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.

Alp, O. (1998), *Şehircilik Açısından Romanizasyon Sürecinde Lykia Kentleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü (Klasik Arkeoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (35).

Ambraseys, N. N., and Jackson, J. A., (1998), “Faulting Associated with Historical and Recent Earthquakes in the Eastern Mediterranean Region”, *Geophysical Journal International*, v. 133, (1008-1016).

Bayburtluoğlu, C., (2003), *Arykanda, Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, Homer Kitabevi, İstanbul.

Bayburtluoğlu, C., (2004), *Lykia*, Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

- Bean, G.E., (2018), *Eskiçağda Lykia Bölgesi*, (çev. Hande Ökten), Arion Yayınları, İstanbul.
- Becks, R. ve Polat, A., (2013), “Girmeler Mağarası – Lykia’da Bir Kalkolitik Dönem Yerleşimi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.5, S.8.
- Becks, R., (2016), “Tarih Öncesinde Likya”, *Lukka’dan Likya’ya - Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. DüNDAR), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (26-35)
- Broughton, T.R.S., (1938) “Roman Asia Minor”, in: T. Frank, *An Economic Survey of Ancient Rome*, Bd. IV. Baltimore.
- Bryce, T., and Zahle, J., (1986) *The Lycians*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen
- Çevik, N., vd. (2000), “Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1998”, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt 24-28 Mayıs 1999*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, (321-328).
- Çevik, N., vd. (2005), ”Trebenna: Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası”, *Suna ve İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, İstanbul.
- Çevik, N., vd. (2010), ”Rhodiapolis, as a Unique Example of Lycian Urbanism”, *Adalya*, XIII, (29).
- Çevik, N., (2015), *Likya Kitabı*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Davies, J.K., (1993), *Democracy and Classical Greece*, 2nd Edition, Harvard University Press, Cambridge.
- Demosthenes. (1935). *Against Meidias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton*. (çev. J. H. Vince). Cambridge: Harvard University Press.
- Erdoğan B. ve Tahiroğlu, B., (2016), *Roma hukuku dersleri*, Der yayınları Hukuk dizisi, İstanbul.
- Erhat, A. (1996), *Mythos ve Mythologia*. 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Farrington, A., (1995), *The Roman Baths of Lykia*, An Architectural Study, British Insitute of Archaeology at Ankara.
- Ferrero, D.B., (1988), Batı Anadolu’nun Eskiçağ Tiyatroları,(çev. Erendiz Özbayoğlu), İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Ark. Böl, Ankara.
- Friedell, E., (2004), *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara.

- Gagarin, M., (2000). *Lysias. The Oratory of Classical Greece*. (çev. S. C. Todd). Austin: University of Texas Press.
- Goetze, A., (1967), *Kleinasien (Kulturgeschichte des Alten Orients. Dritter Abschnitt.Erster Unterabschnitt. Handbuch der Altertumswissenschaft III.I, München*.
- Güneş, S. (2018). <http://blog.delphinhotel.com/arykanda-antik-kenti-likya-birligi/>
- Hinzen, K., (2013), “A high resolution laser scanning model of the Roman theater in Pinara, Turkey – comparison to previous measurements and search for the causes of damage”, *Journal of Cultural Heritage 14*, (423-430).
- Hülden, O., (2011), “Considerations on the Tumuli of Lycia in the Pre-Classical Period”, *Anatolia Antiqua*, XIX, , (495-514).
- Işık, F. (1995). “Pattara, im Land vom Hethitischen Lukka und Homerischen Lykia”, *Lykia Anadolu-Akdeniz Arkeolojisi 1*, Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırma Merkezi ve Arkeoloji Bölümü Süreli Yayını, Antalya.
- Işık, F., (2011). *Patara, Lykia Soyunun Başkenti*, (Yay. Haz. Havva İşkan-Şevket Aktaş), Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Işık, F., (2016), “Lukka Ülkesi’nin Güçlü Kenti: Tlos”, *Lukka’dan Likya’ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. Dündar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (206-223).
- İşkan, H., (2015), “Başlıksız Yazı”, *Arkeoloji ve Sanat*, S.149, Mayıs-Ağustos, (180).
- İşkan H. vd, (2015), Patara 2013 Kazıları, *Anadolu Dergisi*, S.41, (299-322).
- İşkan, H. (2015a), “Kumdan Kente Patara Kazılarının 25. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013”, *1988-2013: Patara Kazılarının 25 Yılı*, (ed. H. İşkan ve F. Işık), Ege Yayınları, Antalya, (7-17).
- İşkan, H., (2016), “Likya Birliği ve Eyaleti Başkenti: Patara”, *Lukka’dan Likya’ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. Dündar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (142-165).
- Jones, A.H.M., (1971), *Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford.
- Karadeniz Çelebican, Ö., (2014), *Roma Hukuku, Tarihi, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Kişiler Hukuku, Hakların Korunması*, Turhan Yayınevi, Ankara.
- Karagöz, K., (2010), *Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Halk Girişimi*, Yetkin Yayınları, Ankara.

- Kışlalı, A.T., (1984), “Eski Yunan’da Demokrasi ve Demokratik Düşünce”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.17, S.1, İstanbul, (64-65).
- Kızıgut, İ.,(2016), “Hayırsever Opraomas’ın Kenti: Rhodiapolis”, *Lukka’dan Likya’ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. Dündar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (288-299).
- Korkut, T., (2003), The Parliament Building of Patara, *Session II–E: New Discoveries: Greece, Balkans, and Turkey*, Proceedings of the XVIth International Congress of Classical Archaeology Boston, August 23–26.
- Korkut, T., (2007a), *Das Bouleuterion Von Patara*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Korkut, T. (2007b). “Antik çağlarda Amphiktionia, Symmachia, Sympoliteia yapılanmaları ve Likya Birliği” içinde B. Can (ed), *Doğudan Yükselen Işık, Anadolu Arkeolojisine Katkılar, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan Kitabı*. Ege Yayınevi, İstanbul.
- Korkut, T., (2011), “Tlos 2010 Kazı Etkinlikleri:, Kazı Sonuçları Toplantısı 33/1”, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları*, No: 155, (453-474).
- Korkut, T. ve Becks, R., ve Polat, A., (2012) “Tlos 2010 Kazı Etkinlikleri: VIII. Girmeler Mağarası”, Kazı Sonuçları Toplantısı 33/1, (463).
- Korkut, T. (2015), *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Seydikemer Kaymakamlığı Yay., S:1, Ankara.
- Lintott, A, (1999), *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford.
- Little L. K., (2007), *Plague and the End of Antiquity – The Pandemic of 541-750*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayo, H, (1964), *Demokratik Teoriye Giriş*, (çev. Emre Kongar), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Meinel R., (1980), “Das Odeion”, *Europäische Hochschulschriften XXVIII, 11*, Frankfurt am Main.
- Mellink, M., (1962), *The origins of Greek civilization 1100 - 650 B.C.*, N.Y.
- Metzger, H., (1972), *Fouilles de Xanthos, IV. Les Céramiques archaïques et classiques de l’aceopole lycienne*.
- Millar, F, (1977), *The Emperors in Roman World*, Cornell.

- Mitchell, S., (1993), *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I. The Celts in Anatolia and Impact of Roman Rule*, Oxford.
- Onur, F., (2016), "Patara Yol Anıtı", *Lukka'dan Likya'ya - Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. DüNDAR), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,(570-577).
- Osborne, R., (1996), *Greece, in the Making 1200-479 BC*, London & Newyork:Routledge.
- Öner, E., (1995), "Kaş-Demre Platosu'nda Fiziki Coğrafya Araştırmaları ve İnsan-Doğal Çevre İlişkileri", *Ege Coğrafya Dergisi*, S.8, (109-140).
- Özbay, E., (2009), "Karşılaştırmalı Dinler Tarihi" MEB: Ankara.
- Özdilek, B., (2012), *Lykia'da Gün Yüzüne Yeni Çıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu*, 4.Boyut Tanıtım Yayınevi, Muğla.
- Özdilek, B., (2016), "Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış", *Cedrus*, S.4, (139-185).
- Özüdoğru, Ş., (2012), "Lykia'da Persler ve İzleri", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı:25, İstanbul, (96).
- Parkinson, C.N., (1976), *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (çev. Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, Ankara.
- Roebuck, C., (1996), *The World of Ancient Times*, New York.
- Sartori, (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (çev. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Schuler, C., (2016), "Hellenistik Dönem'de Likya ve Likya Birliği" içinde: *Lukka'dan Likya'ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, (Ed. H.İşkan & E. DüNDAR), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (46-59).
- Syme, R. (1995). *Anatolica, Studies in Strabo*, ed. A.R. Birley. Oxford University Press.
- Şahin, S. (2011), *Stadiasmus Patarensis:Likya'nın Roma Yolları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Şenel, A., (1996), *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağ'da Toplum ve Siyasal Düşünüş*, 6. Kısaltılmış Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Tekin, O., (2007), *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Tekin, O. (2011). *Hellen ve Roma Tarihi*, Eskişehir Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Tietz, W., (2016), “Batı Likya: Pinara, Telmessos, Kadyanda”, *Lukka’dan Likya’ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, (ed. H. İşkan ve E. DüNDAR), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (336-340).
- Türkoğlu, G.H., (2009), “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, (251).
- Uçkan, Y. O.,(2017),“Olympos I”,*2000-2014 Araştırma Sonuçları*, Akmed, Antalya.
- Umur, Z, (1975), *Roma Hukuku Lüğatı*, İstanbul,
- Umur, Z., (1999), *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul.
- Uygun, O.,(2003), *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılâp Kitabevi,İstanbul.
- Wachsmann,S., (1998), *Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant*,London.
- Ward, A. (2016), *The Ashgate Research Companion to Federalism*, Routledge.
- Wurster, W.W. (1978). " Die Stadt Pinara", *Archaeologischer Anzeiger*.
- Yalçinkaya, A., (2011), *Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, (der. Mehmet Ali Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yetiş, M., (1999), “Antik Atina’da Demokrasinin Gelişimi: Soloncu Pasif Devrimde Peisistratos’un Tiranlığına”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.54, S.2,(9-10).
- Yılmaz, O., (2015), “Caesar ve II. Pharnakes’nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.4, S.11, (61).
- Yücel, T., (1958) “Teke Yöresi Orta Bölümünün Mevzii Coğrafyası”, *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi*, S.16(1), (144).

Zimmerman, M., (2016), “Likya Uygarlığı’nın keşfi”, *Lukka’dan Likya’ya – Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, ed. H. İşkan ve E. Dündar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (4-9).

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.atlasdergisi.com/gundem/pataraya-havadan-bakis.html> (26.05.2019)

<http://www.tloskazilari.com/galeri.html> (26.05.2019)

http://www.tuerkei-antik.de/Fotoseiten/riviera/trebenna_en.htm (01.06.2019)

<https://www.alamy.com/stock-photo-view-of-the-ruins-of-the-roman-odeon-or-bouleuterion-pinara-turkey-76959728.html> (23.08.2019)

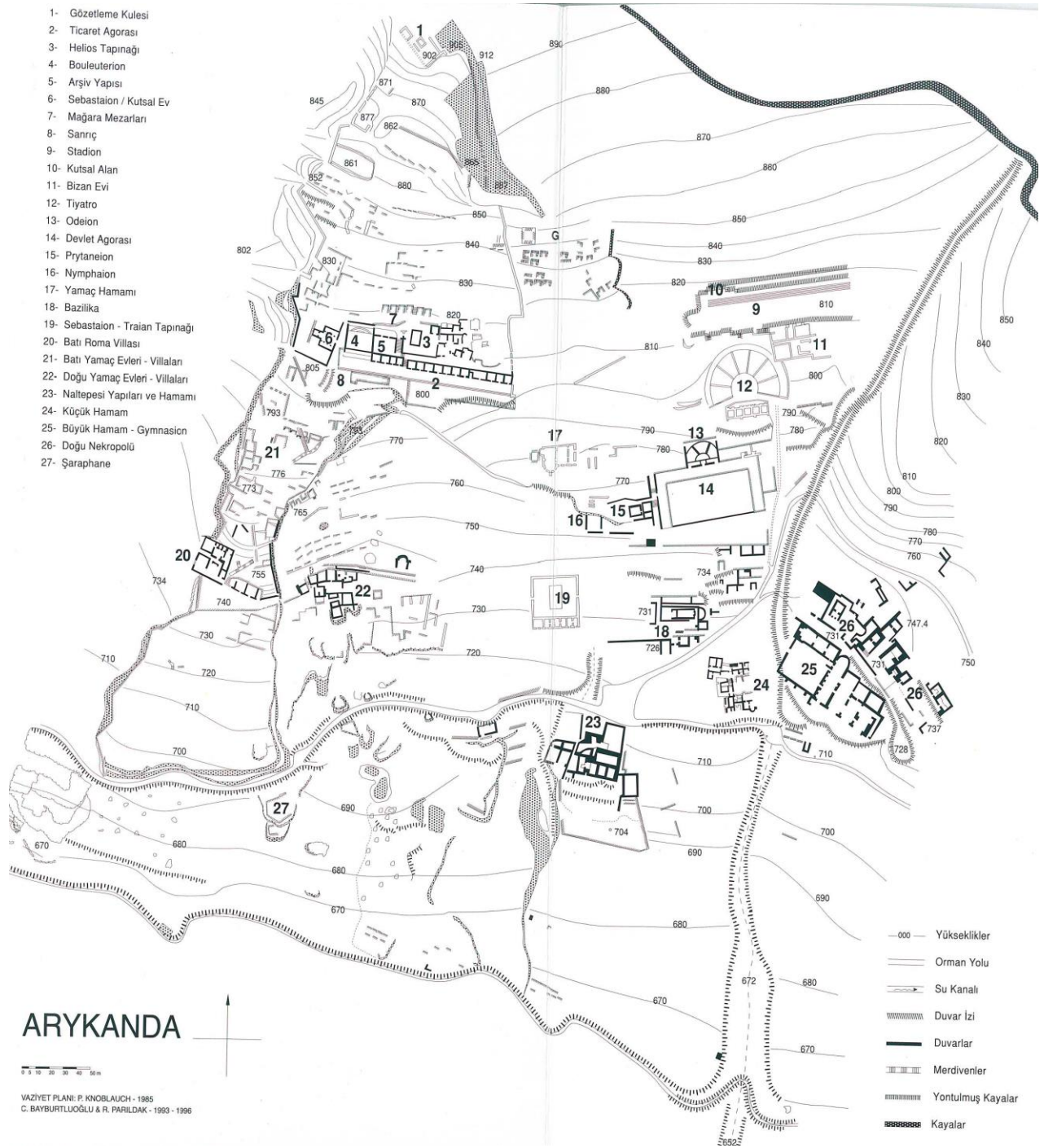
<https://www.alamy.com/stock-photo-view-of-the-ruins-of-the-roman-odeon-or-bouleuterion-pinara-turkey-76959727.html> (23.08.2019)

<https://www.alamy.com/stock-photo-view-of-the-ruins-of-the-roman-odeon-or-bouleuterion-pinara-turkey-76959732.html> (23.08.2019)

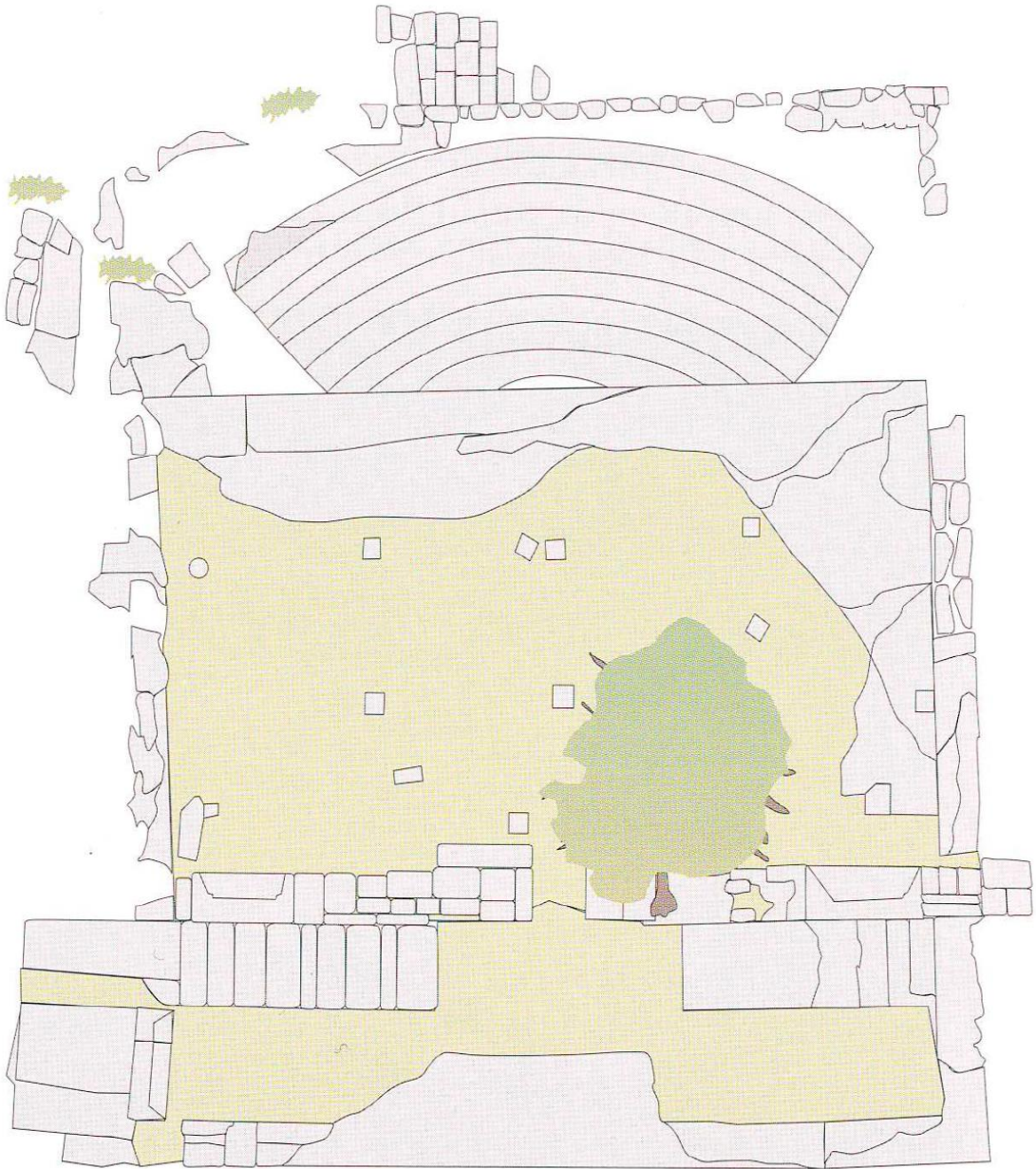
Akdeniz Üniversitesi, “Phaselis Araştırmaları”, <http://www.phaselis.org/> (12.05.2019).

Dicle Üniversitesi, “Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları IV”,

<http://www.dicle.edu.tr/Contents/844bfb83-a54a-4395-b849-3bc352a2e204.pdf> (12.05.2019)

Resim 1: Arikanda Kent Planı.

Resim 2: Arykanda Bouleuterion Planı.

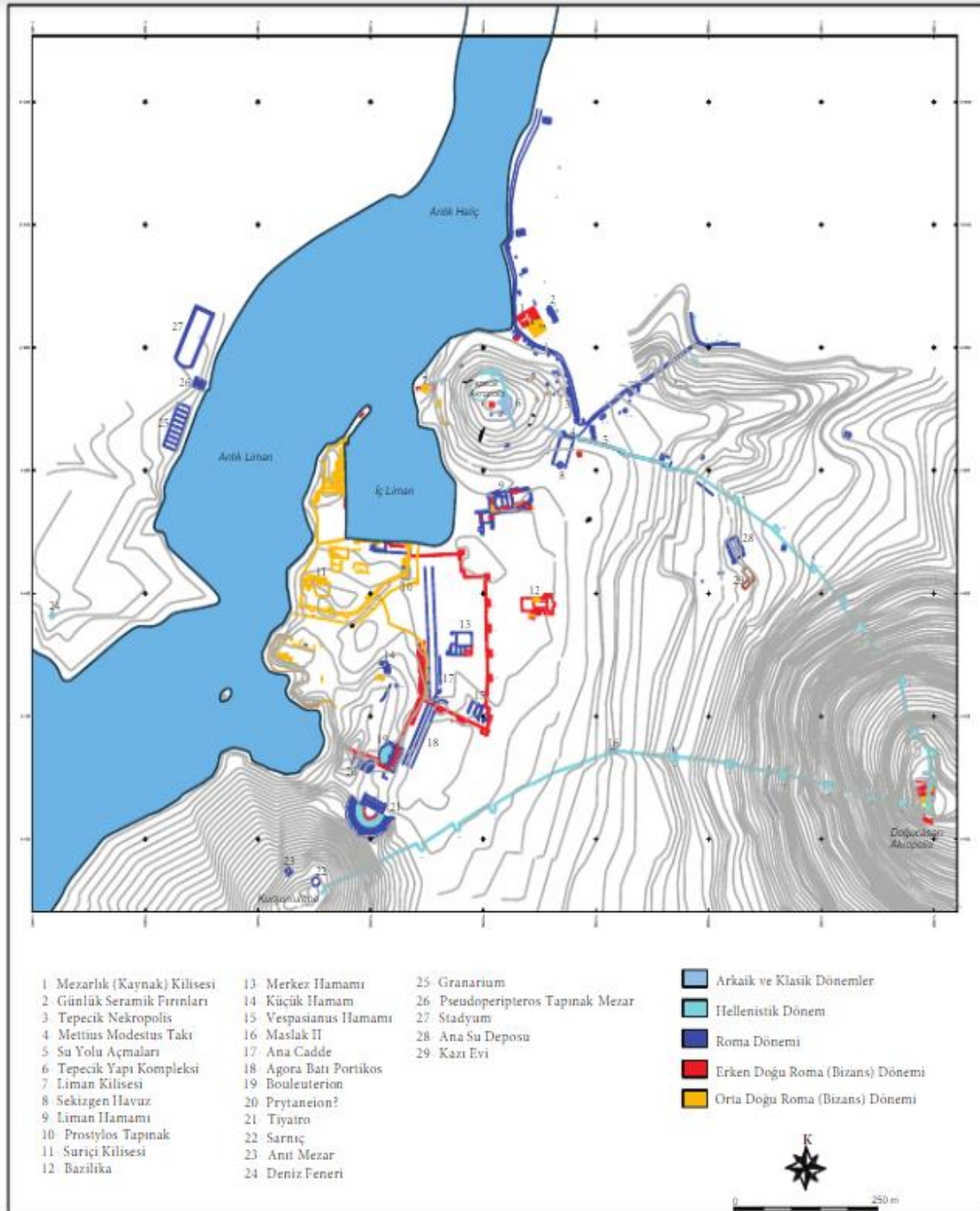
Resim 3: Arykanda Bouleuterion Yan Plan.

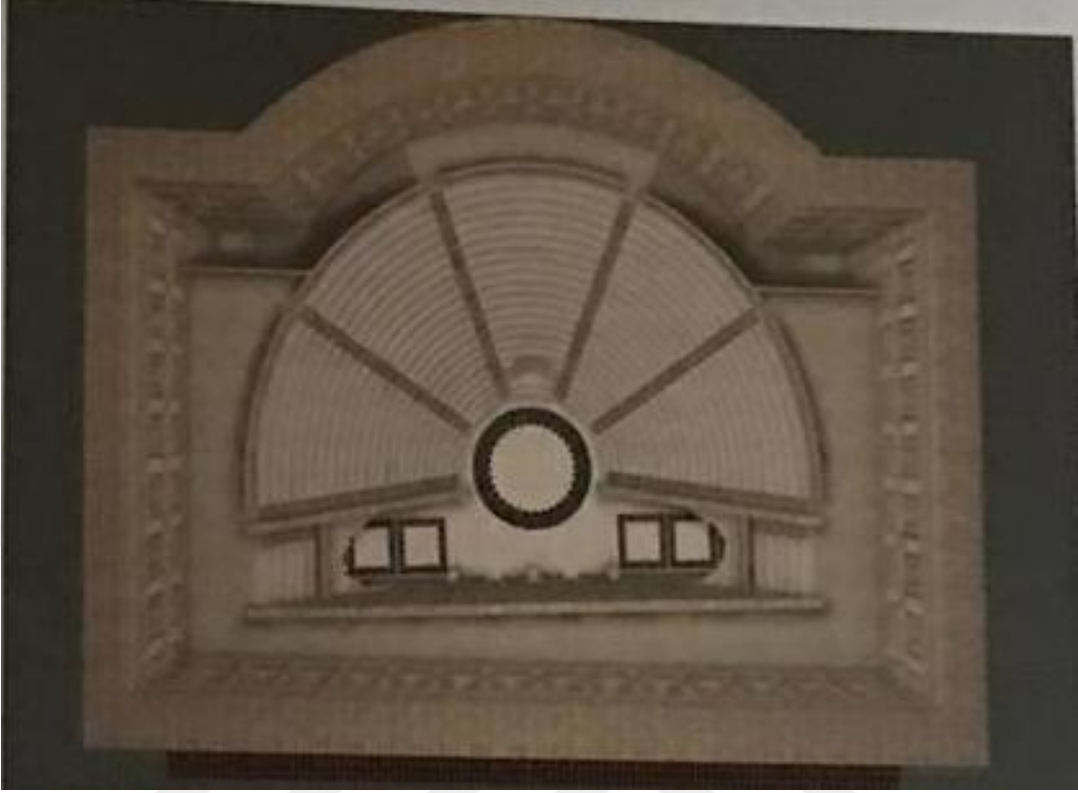
Resim 4: Arykanda Odeion'u.

Resim 5: Arykanda Bouleterion ve Akropolisi Havadan Görünüm.

Resim 6: Patara Kent Planı.

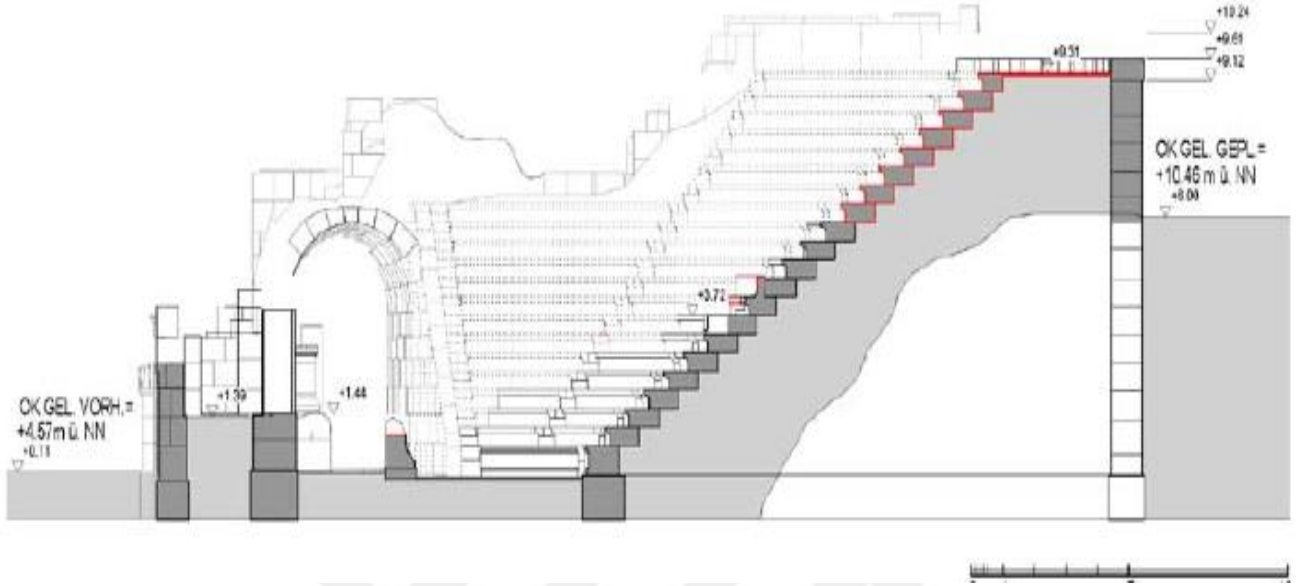
Resim 7: Patara Bouleterion Planı.

Resim 8: Patara Meclis Binası.

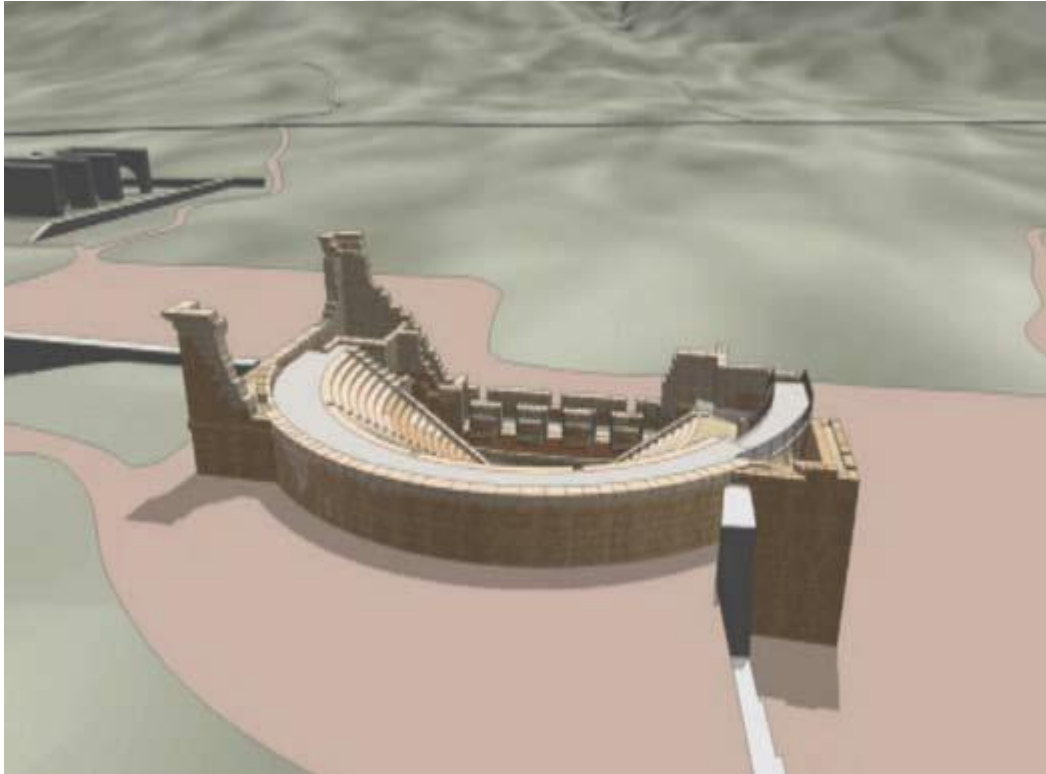
Resim 9: Patara Meclis Binası.

Resim 11: Patara Bouleterionu Yan Kesit.

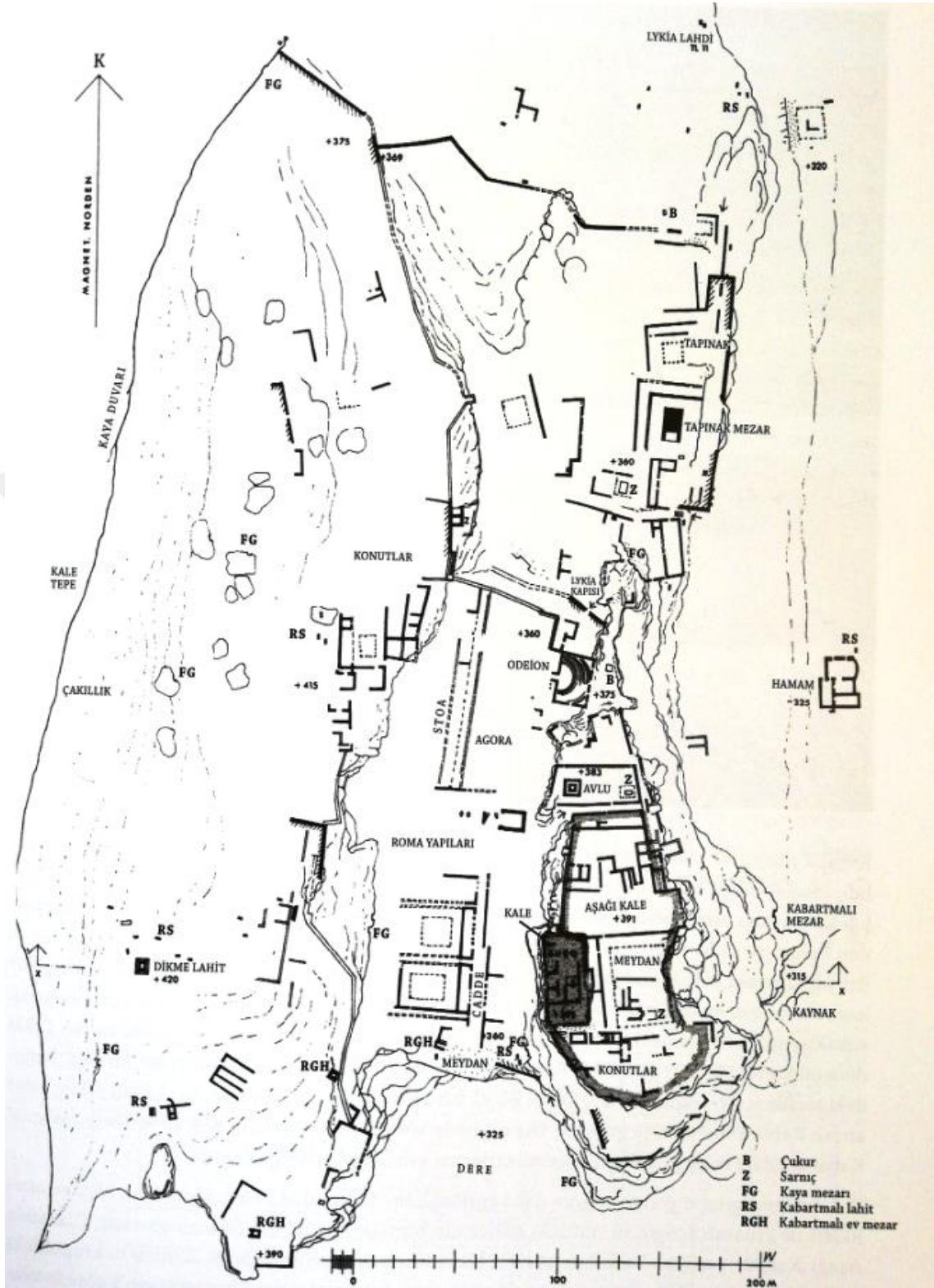
Resim 12: Patara Bouleuterion Modellemesi – Güneydoğudan Bakış.

Resim 13: Patara Bouleuterion Modellemesi – Batıdan Bakış.

Resim 14: Patara Prytaneionu.

Resim 15: Pınara Kent Planı.

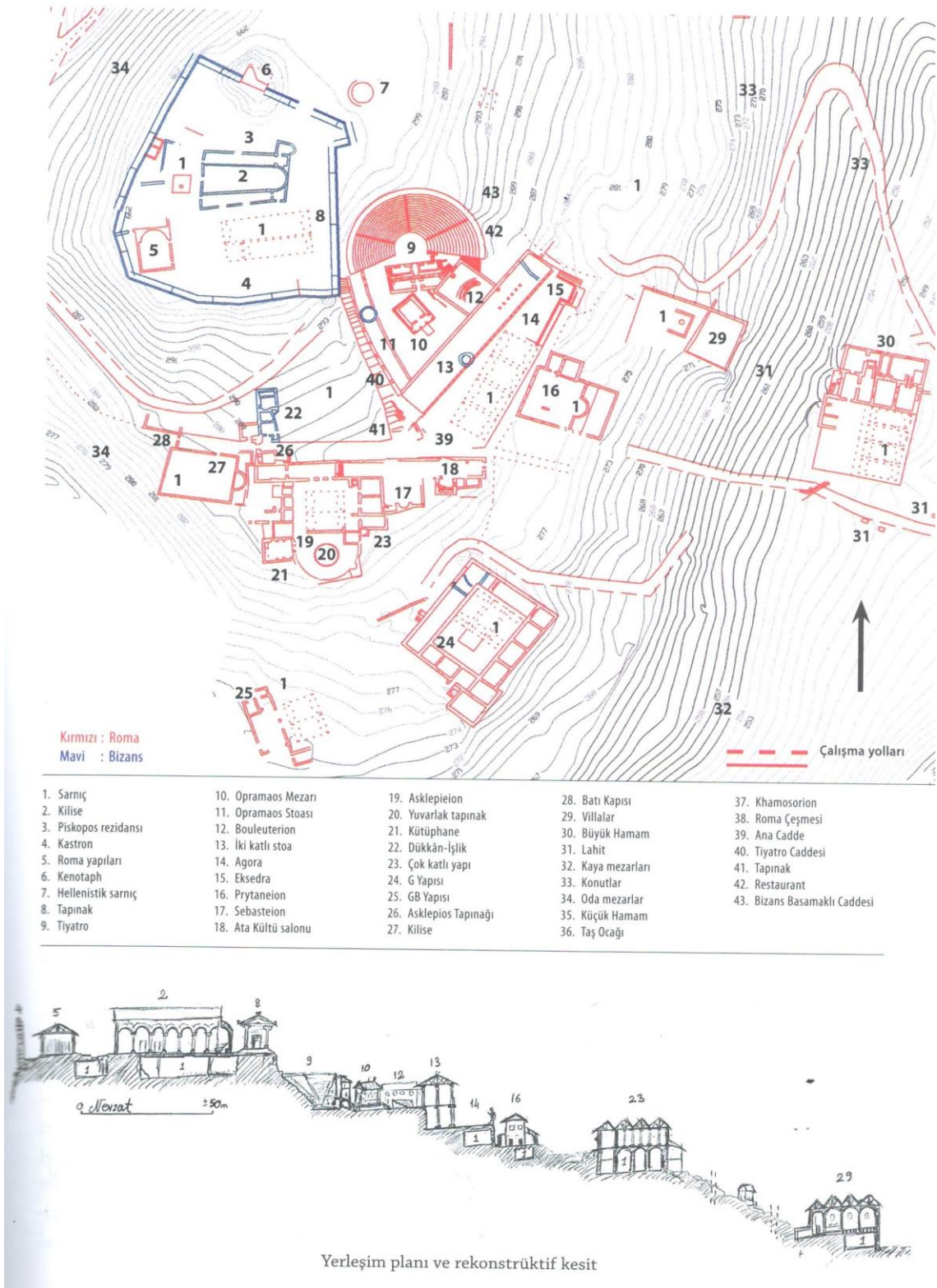
Resim 16: Pınara Bouleuterion 1.

Resim 17: Pınara Bouleuterion 2.

Resim 18: Pınara Bouleuterion 3.

Resim 19: Rhodiapolis Kent Planı.

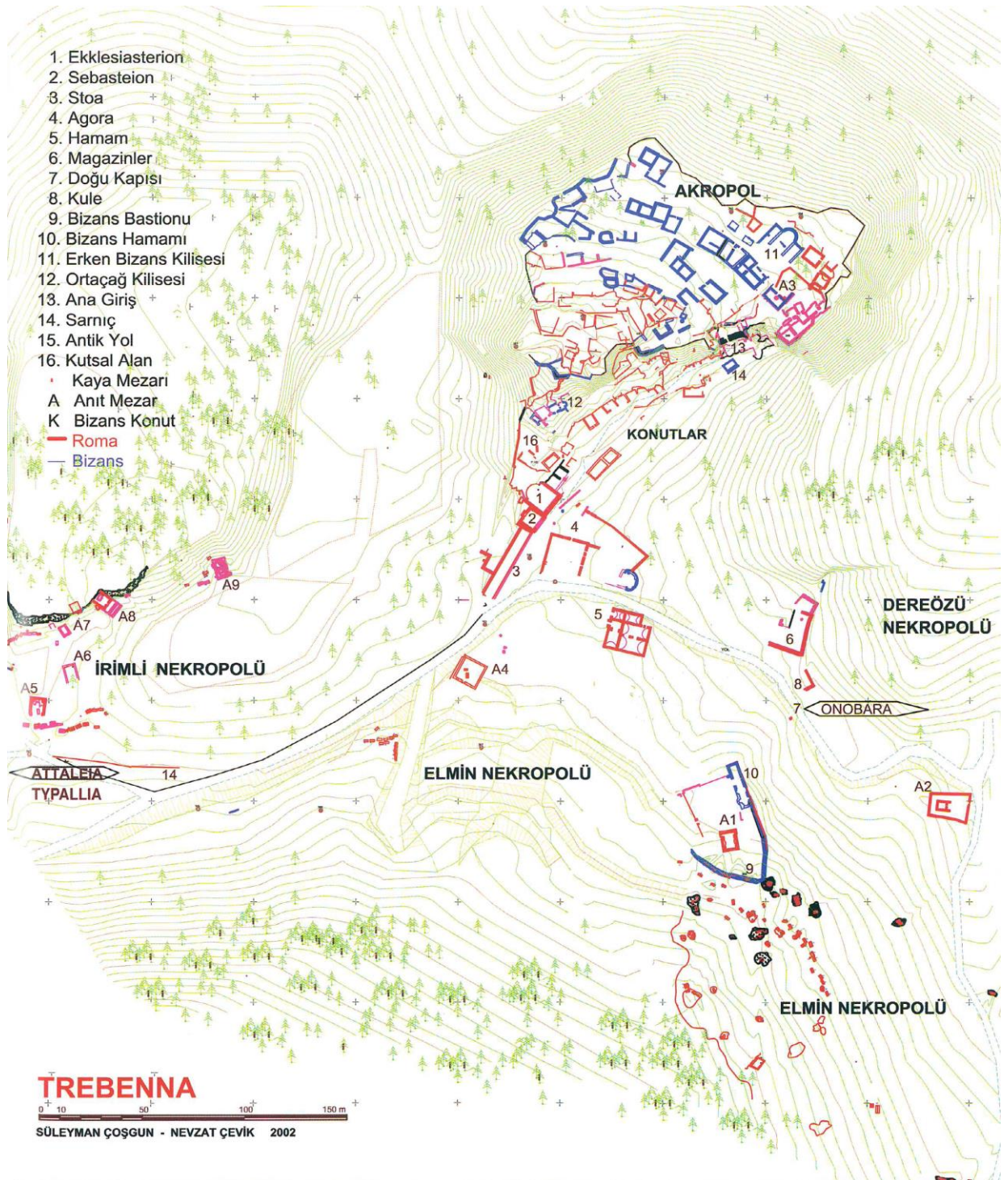
Resim 20: Rhodiapolis Tiyatrosu.

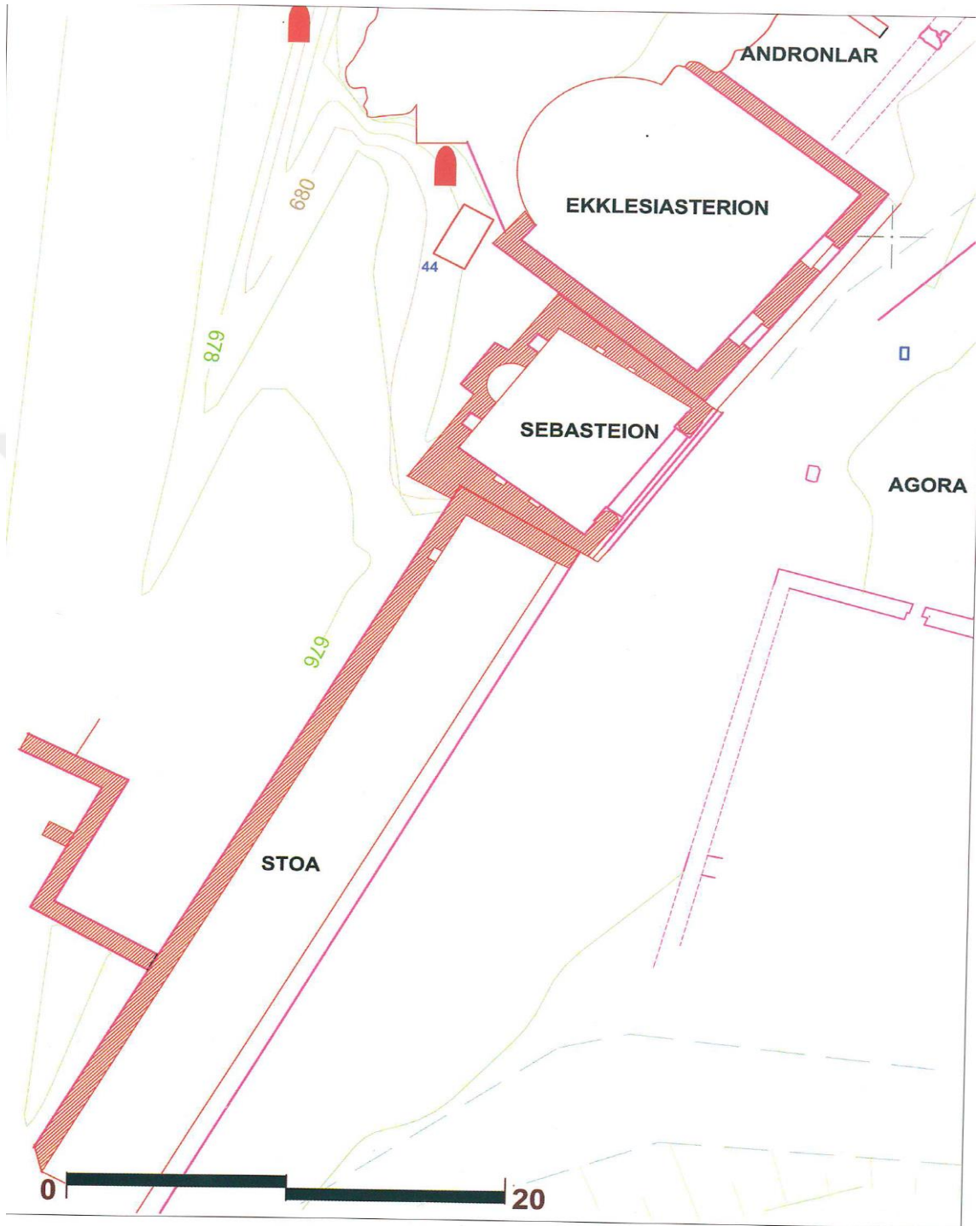
Resim 21: Rhodiapolis Tiyatrosu Sahne Binası Doğu Yan Duvar ve Toplantı Salonu

Resim 22: Rhodiapolis Tiyatrosu Doğu Analemma ve Toplantı Salonu

Resim 23: Trebenna Kent Planı.

Resim 24: Trebenna Ekklesiasterion Planı.

Resim 25: Trebenna Ekklesiasterion Genel Görünüm.

Resim 26: Trebenna Ekklesieterion İçeriden Görünüş

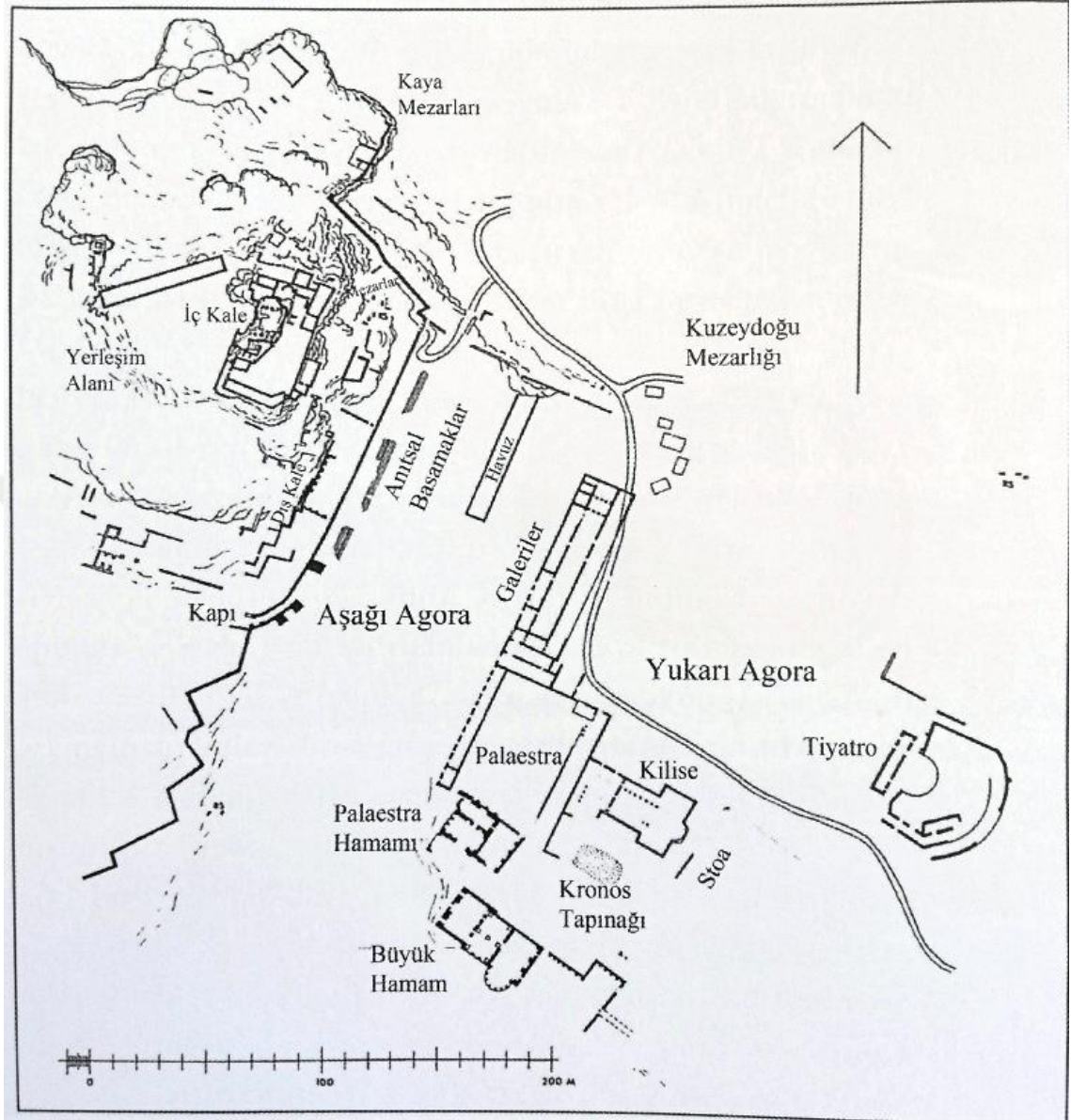
Resim 27: Trebenna Ekklesiesterion, Agora'dan Görünüşü.

Resim 28: Trebenna Ekklesiesterion.

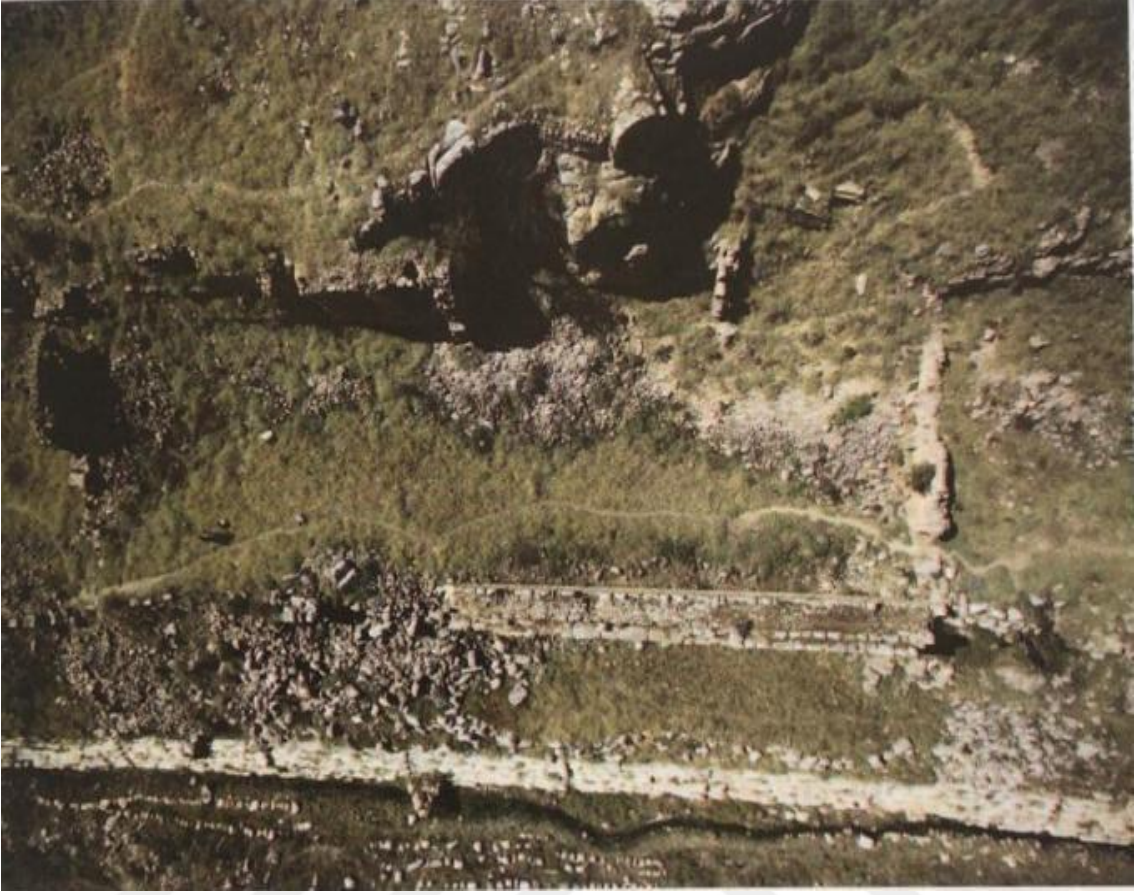
Resim 29: Trebenna Ekklesiasterionu'ndaki Yazıt.

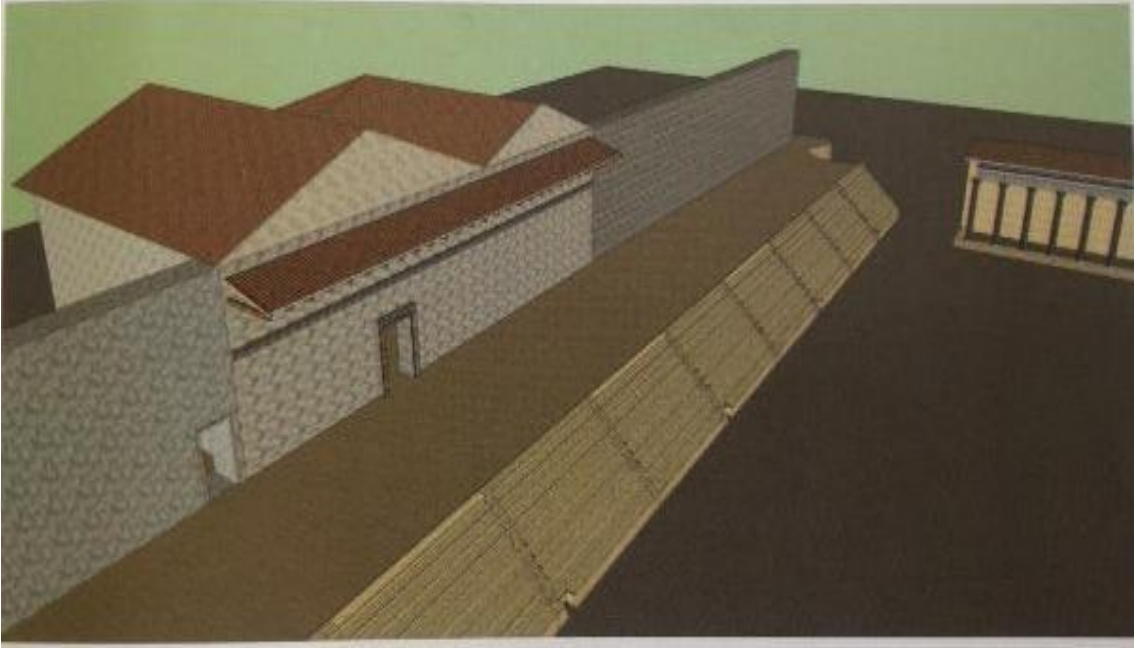
Resim 30: Tlos Kent Planı.

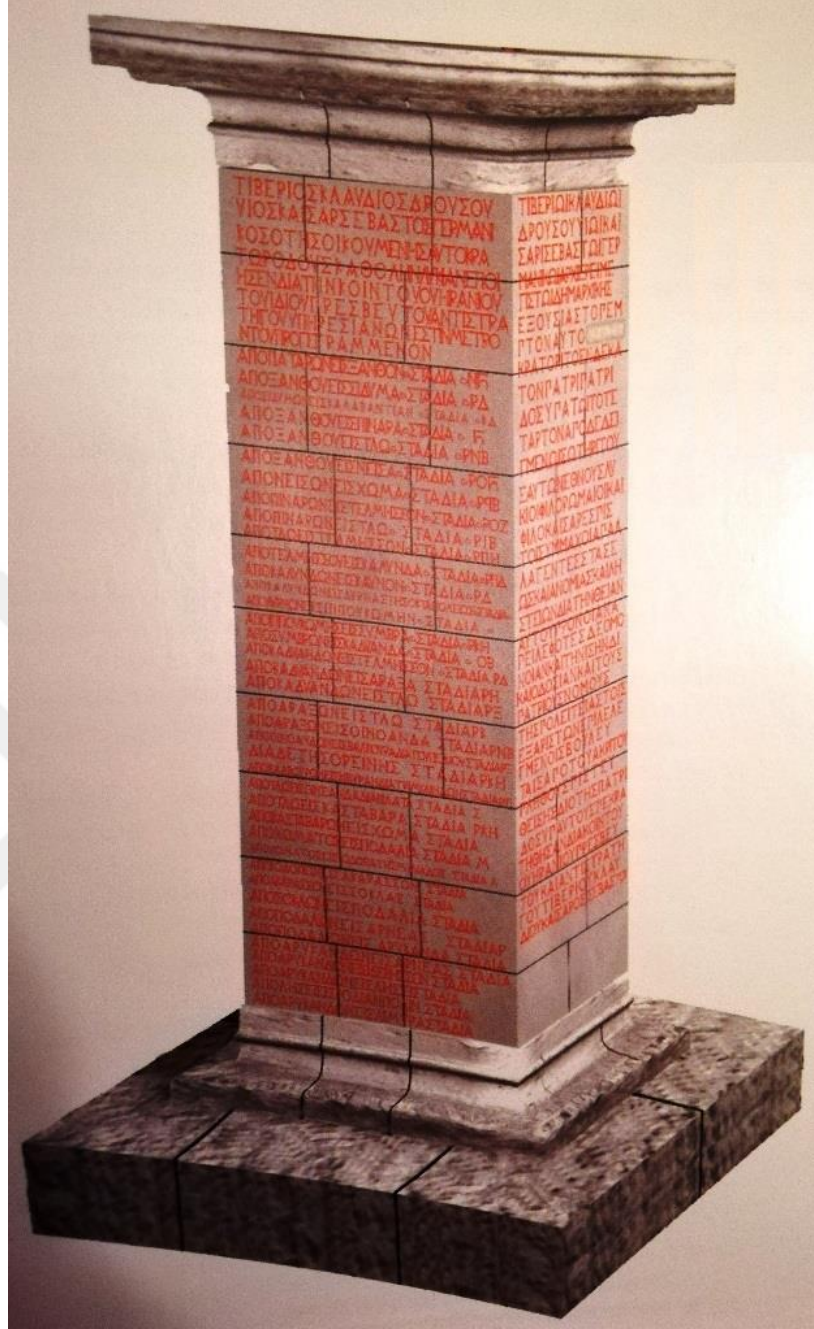
Resim 31: Tlos Meclis Binası.

Resim 32: Tlos Meclis Binası Havadan Görünüm.

Resim 33: Tlos Meclis Binası Modelleme.

Resim 34: Patara Yol Anıtı 3D Modelleme.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim : Nazım
Soyadı : Ülkü
Doğum Yeri : Balıkesir
Doğum Tarihi : 31.10.1990

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Kasaplar Mahallesi Çiğdem Sokak No:30-1 Kat:4 Daire: 11
Altteylül / Balıkesir
E-posta : ulkunazim1990@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lisans : Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü (2011-2015)
Yüksek Lisans : Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı (2015-2019)

KATILDIĞI KAZILAR VE ARAŞTIRMALAR

Rhodiapolis Antik Kenti Kazı Çalışmaları (2012 Kazı Dönemi)
Patara Antik Kenti Kazı Çalışmaları (2015 Kazı Dönemi)
Şeref Höyük/Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması (2015-2017 Araştırma Dönemi)

